

**KORXONANI IJARAGA
BERISH SHARTNOMASI:**

muhim shart va xususiyatlar

19

MASOFAVIY TA'LIM

mukammal huquqiy asoslar zarurati

22

FUQAROLAR SOG'LIG'INI SAQLASH

tushunchasi va yuridik tavsifi

26

**JAMOAT XAVFSIZLIGIGA QARSHI
JINOYATLARNI TERGOV QILISHNING**
kriminalistik jihatlar

30

IQTISODIY SUD ISHLARINI YURITISHDA
prokurorning o'рни

34

AHOLI SALOMATLIGINI SAQLASHGA OID
qonun hujjatlari ustidan
prokuror nazorati

40

**JINOYAT ISHLARI BO'YICHA
TUMAN (SHAHAR) SUDLARIDA**
ma'muriy huquqbuzarliklarni ko'rish
muammolari

44

YIG'ILISH QARORI –
yuridik fakt!

48

52

MA'MURIY ORGANLAR

faoliyatini tartibga
solishning huquqiy jihatlar

55

QIMMATLI QOG'OZLAR –

ishonchli boshqarish
shartnomasi obyekti

61

**TILXAT, TUSHUNTIRISH XATI,
ARIZA**

qanday holatlarda olinadi?

TARAQQIYOT STRATEGIYASI

Yoshlar uchun yaratilayotgan imkoniyatlar

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022 - 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi farmoni bilan O'zbekistonning kelgusi 5 yilga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasi tasdiqlandi.

Yoshlarning huquq va qonuniy manfaatlarini ta'minlash

O'tgan davrda BMT bosh assambleyasining 2018-yil dekabr oyida bo'lib o'tgan 73-sessiyasida O'zbekistonning tashabbusi bilan "Ma'rifat va diniy bag'rikenglik" to'g'risidagi rezolyutsiya qabul qilindi. O'zbekiston BMTning Yoshlar huquqlari to'g'risidagi xalqaro konvensiyasini ishlab chiqish tashabbusini ilgari surdi.

2019-yilda Toshkent shahrida Islom hamkorlik tashkilotining Inson huquqlari bo'yicha Mustaqil doimiy komissiyasining 6 yillik seminari o'tkazildi va uning natijalari bo'yicha "Yoshlar huquqlari to'g'risida"gi Toshkent deklaratsiyasi qabul qilindi.

Yoshlarni ijtimoiy-siyosiy hayotga jalb qilish, shuningdek, ma'naviy va jismoniy barkamol avlodni voyaga yetkazishning amaliy chora-tadbirlarini belgilash maqsadida Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 18-yanvardagi 23-qarori bilan O'zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatini 2025-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi tasdiqlandi. Unga ko'ra, 2021 – 2025-yillarda mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti bo'yicha prognozlarni inobatga olgan holda, yoshlarning qonuniy huquq va manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan huquqiy bazani takomillashtirish ko'zda tutildi².

Unda yettita ustuvor yo'nalish nazarda tutilgan. Jumladan, adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, inson kapitalini rivojlantirish – Taraqqiyot strategiyasining to'rtinchi ustuvor yo'nalishi hisoblanib, bevosita yoshlar bilan ishlash, ularning qonuniy manfaatlarini himoya qilish va har tomonla-

ma qo'llab-quvvatlash, siyosiy, huquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirish, siyosiy jarayonlarga faol jalb qilish, iqtidorli va iste'dodli yoshlarni qo'llab-quvvatlash hamda rag'batlantirish, ular o'rtasida tadbirkorlikni rivojlantirish masalalarini yanada takomillashtirishga e'tibor qaratildi¹.

Xususan, to'rtinchi ustuvor yo'nalishdagi 70-maqсад "Yoshlarga oid davlat siyosatini yanada takomillashtirish" deb nomlanib, maqsadni amalga oshirish uchun bir necha muhim yo'nalishlar nazarda tutildi. Mazkur yo'nalishlar negizidan so'nggi yillarda amalga oshirilgan ishlarni tahlil qilish maqsadga muvofiq.

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022 – 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi farmoni // <https://lex.uz/docs/5841063>.

² O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 18-yanvardagi "O'zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatini 2025-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi 23-qarori // <https://lex.uz/docs/5234746>.

Tibbiy savodxonlik va sog'lom turmush tarzi

Yoshlarda reproduktiv salomatlik, to'g'ri ovqatlanish va gigiyena qoidalari, sog'lom turmush tarzi haqida tushunchalar to'liq shakllanmaganligi oqibatida turli yuqumli va surunkali kasalliklar, bevaqt o'lim holatlari, giyohvand moddalar, alkogol va tamaki mahsulotlariga ruju qo'yish, psixotrop moddalar iste'mol qilish kabi salbiy holatlar, yaqin qarindoshlar o'rtasida nikoh tuzilishi natijasida esa millat genofondi buzilishi, tug'ma nuqsonli bolalar dunyoga kelishi holatlari saqlanib qolmoqda.

Ushbu salbiy holatlarning oldini olish maqsadida, birinchi navbatda, yoshlar o'rtasida tibbiy madaniyat, xususan, shaxsiy gigiyena, to'g'ri va ratsional ovqatlanishga rioya etish bo'yicha targ'ibot tadbirlarini hamda yoshlarning sifatli tibbiy xizmatdan foydalanishini ta'minlashda hamkorlikni kuchaytirish zarur.

Sifatli ta'lim olish imkoniyatlari

Yoshlar uchun ochiq va sifatli ta'limni ta'minlash, ularni yuksak axloq va intizomli qilib tarbiyalash, vatanparvarlik ruhida voyaga yetishi mamlakat iqtisodiy va siyosiy taraqqiyotining kaliti hisoblanadi. Bu ijtimoiy barqarorlik va muvaffaqiyat asosidir.

Bugungi kunda yoshlarning har sohada faol, ijodkor va

izlanuvchan bo'lishi, ertangi kelajak uchun bugundan mustahkam poydevor qo'yish zarurligini davrning o'zi taqozo etmoqda. Navqiron avlod vakillarini vatanga sadoqat, milliy an'ana va qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash, bandligini ta'minlash, huquq va manfaatlarini himoya qilishdek ustuvor vazifalarni amalga oshirish, yoshlarning intellektual salohiyati, zukkoligi va shijoati jamiyatning umumiy taraqqiyot darajasini belgilaydi.

Bandlikni ta'minlash

Prezident Shavkat Mirziyoyev raisligida yoshlarning bandligini ta'minlash va bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish chora-tadbirlari bo'yicha videoselektor yig'ilishida "Bugungi kunda respublikamizda 30 yoshgacha bo'lgan yoshlar soni 18 milliondan oshdi. Bu esa mamlakatimiz aholisining 55 foizi degani. Hozirgi kunda yoshlar orasida ishsizlik darajasi 17 foizni yoki 844 ming nafarni tashkil etmoqda"³ deya ta'kidlagan edi.

Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 11-martdagi "Yoshlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 132-qarori asosida yoshlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqish, ularni ijtimoiy-huquqiy va psixologik qo'llab-quvvatlash, kasb-hunarga o'rgatish va bandligini ta'minlash ishlarini samarali tashkil etishning doimiy moliyaviy manbalarini va ular-

dan foydalanish tartibini belgilash maqsadida "Yoshlar daftari"ga kiritilganlarni qo'llab-quvvatlash jamg'armasi tashkil etildi⁴.

"Yoshlar daftari"ga 18 yoshga to'lgan va 30 yoshdan oshmagan ijtimoiy himoya, psixologik va iqtisodiy qo'llab-quvvatlashga muhtoj ishsiz yoshlar toifasi kiritiladi.

Moddiy ahvoli qiyin yoshlarga bir marta beriladigan moddiy yordam "Yoshlar daftari"ga kiritilgan yoshlarni qo'llab-quvvatlash jamg'armasi vasiylik kengashi qaroriga muvofiq BHMning 4 baravarigacha miqdorda to'lab berilishi belgilandi.

Tadbirkorlikni rivojlantirish

Yoshlarni ish bilan ta'minlashda ularning iqtisodiy mustaqillikka erishishi va hayotda o'z o'rinlarini topib ketishida kichik biznes va tadbirkorlik sohasining rivojlanishi eng asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.

Prezidentning 2017-yil 17-noyabrdagi "Hunarmandchilikni yanada rivojlantirish va hunarmandlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi, 2018-yil 27-iyundagi "Yoshlar – kelajagimiz" davlat dasturi to'g'risida"gi farmonlari, 2018-yil 26-apreldagi "Fermer, dehqon xo'jaliklari va tomorqa yer egalari faoliyatini takomillatirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi, 2018-yil 7-iyundagi "Har bir oila

³ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida yoshlarning bandligini ta'minlash va bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish chora-tadbirlari bo'yicha videoselektor yig'ilishi // https://uza.uz/uz/posts/yoshlar-bandligini-taminlash-pirovardmaqsad_237495.

⁴ <https://lex.uz/docs/5328442>.

⁵ O'zbekistonda yoshlar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash va rivojlantirishda amalga oshirilayotgan islohotlar samarasi // <https://review.uz/oz/post/ozbekistonda-yoshlar-tadbirkorligini-qollab-quvvatlash-va-rivojlantirishda-amalga-oshirilayotgan-islohotlar-samarasi>.

– tadbirkor” dasturini amalga oshirish to’g’risida”gi va 2018-yil 14-iyuldagi “Aholi bandligini ta’minlash borasidagi ishlarni takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi qarorlari asosida imtiyozli kreditlar oilaviy tadbirkorlik, daromad topishga qaratilgan muayyan faoliyat bilan shug’ullanish va faoliyat turini kengaytirish istagini bildirgan aholi hamda tadbirkorlik subyektlariga yillik 8 foiz stavkada 3 – 6 oygacha bo’lgan imtiyozli davr bilan 3 yildan ko’p bo’lmagan muddatga ajratiladi. Bunda 2020-yil 1-yanvardan boshlab kreditlarni “Xalq” banki, “Mikrokreditbank” va “Agrobank” orqali Markaziy bankning qayta moliyalashtirish stavkasida ajratish imkoniyatlari yaratildi⁵.

Yosh oilalarni ma’naviy va moddiy qo’llab-quvvatlash

So’nggi yillarda ijtimoiy imkoniyatlari cheklangan aholi qatlamlari va yosh oilalar uchun arzon uy-joylar barpo etilmoqda.

2018 – 2020-yillarda mamlakat ijtimoiy hayotida alohida namuna ko’rsatgan yosh oilalarga 3380 ta ko’p qavatli uylar qurilib, ular uchun davlat budjetidan 156,5 mlrd. so’m pul boshlang’ich badal sifatida to’lab berildi hamda 700 mlrd. so’mdan ortiq miqdordagi mablag’ imtiyozli ipoteka krediti sifatida ajratildi.

Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 28-iyundagi “2021 – 2023-yillarda Yoshlar uylarini qurishga oid qo’shimcha chora-

tadbirlar to’g’risida”gi qarori qabul qilindi. Mazkur qaror bilan 2021 – 2023-yillarda Yoshlar uylarini qurishning maqsadli ko’rsatkichlari tasdiqlandi.

Xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik

Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 5-avgustda qabul qilingan “O’zbekiston yoshlari umumjahon assotsiatsiyasi faoliyatini qo’llab-quvvatlash va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi 649-qarori bilan “O’zbekiston yoshlari umumjahon assotsiatsiyasi” nodavlat notijorat tashkiloti faoliyati takomillashtirildi. Unga davlat organlari va muassasalari, nodavlat notijorat tashkilotlar va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari, shuningdek, xalqaro va xorijiy tashkilotlar bilan o’zaro hamkorlik qilish rejalarini belgilashda, tadbirlarni tashkil etish va o’tkazishda amaliy yordam ko’rsatish vazifa-

si belgilandi.

Shu bilan birga yoshlar siyosati sohasida xalqaro hamkorlikni rivojlantirish, bu boradagi xalqaro reytinglarda mamlakatimiz mavqeyini oshirish bo’yi-cha zarur choralar ko’rish, xorijda ta’lim olayotgan yoshlar bilan olib borilayotgan ishlarni tizimli yo’lga qo’yish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Qolaversa, jahon va mahalliy ommaviy axborot vositalariga BMT bosh assambleyasining Orolbo’yi bo’yicha rezolutsiyasini keng targ’ib qilish, mintaqaning sarmoyaviy, turizm va madaniy salohiyatini rivojlantirish maqsadida “Orol orzusi” dasturini amalga oshirish belgilangan. Bunda Orolbo’yida yoshlarni o’qitish uchun xorijiy grantlarni jalb qilish hamda Nukus shahrida “Besh tashabbus” bo’yicha xalqaro festival tashkil etish va “Orol dengiziga poyezd” yoshlar ekologik aksiyasini o’tkazish ko’zda tutildi.

Xulosa qilib aytganda, Taraqqiyot strategiyasi mamlakatimizda yoshlar huquq-manfaatlarining himoya qilinishi barobarida ertangi kunda mamlakatimiz yoshlarining yuqori marralarni zabt etishiga, ularning yurtimiz taraqqiyotiga munosib hissa qo’shishiga zamin yaratadi. Zero, Prezident Shavkat Mirziyoyev qayd etganidek, “Sayyoramizning ertangi kuni, farovonligi farzandlarimiz qanday inson bo’lib kamolga yetishi bilan bog’liq. Bizning asosiy vazifamiz – yoshlarning o’z salohiyatini namoyon qilishi uchun zarur sharoitlar yaratishdan iborat”⁶.

Kelgusidagi vazifamiz esa yuqoridagi maqsadlarning izchilligini, xalqchilligini oshirish va hayotiyiligini ta’minlash uchun o’z burchimiz va mas’uliyatimizni his qilgan holda ozod va obod vatan, erkin va farovon hayot qurish yo’lida xizmat qilishdir.

Bahromjon ILHOMJONOV,

O’zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi mustaqil izlanuvchisi

⁶ Prezident Shavkat Mirziyoyevning BMT bosh assambleyasining 72-sessiyasidagi nutqi // <https://uz.uz/posts/zbekiston-prezidenti-shavkat-mirziyoyev-bmt-bosh-assambleyasi-20-09-2017>.

Mamlakat nufuzi yuksalishida notariatning o'рни

“Harakatlar strategiyasi”da davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirish, qonun ustuvorligini ta’minlash va sud-huquq tizimini yanada isloh qilish, iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirish kabi muhim yo’nalishlar bilan bir qatorda notariat sohasini ham isloh qilish masalalari ko’zda tutilgan.

O‘zbekistonda 2020-yildan boshlab xususiy notariuslarning tashkil etilishi aynan “Harakatlar strategiyasi”da belgilangan vazifalarning ijro etilganini tasdiqlaydi.

Bugungi kunda notariat tizimini sud nizolari-ning oldini oluvchi, jismoniy va yuridik shaxslar-ning huquqlarini ta’minlovchi muhim institut-lardan biri sifatida shakllantirish borasida ko‘plab chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Sud-huquq sohasida davlat siyosatini samarali amalga oshirishda, shuningdek, nizolarning oldini olishda notariat institutining salohiyatidan to‘liq foydalanishga to’sqinlik qiluvchi tizimli muam-mo va kamchiliklar aniqlandi. Ularni bartaraf etish uchun mustahkam huquqiy asoslar va kuchli strategik konsepsiyalar ishlab chiqildi.

Notariat institutining roli va ahamiyatini oshirish, aholiga ko‘rsatilayotgan notarial xizmat-

larning sifatini yaxshilash maqsadida 2018-yil 25-may kuni “Nizolarning oldini olishga qaratilgan institut sifatida notariat tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Prezident qarori qabul qilindi.

Qarorga ko‘ra, notariatning faol modeli, ya‘ni, axborot texnologiyalari yordamida notariuslar tomonidan “yagona darcha” tamoyili bo‘yicha bitimlarni tasdiqlashda davlat organlari va tashkilotlari bilan hamkorlik qilishning ma‘muriy reglamentlari qabul qilindi. Ular bilan o‘zaro axborot almashish mexanizmini yo‘lga qo‘yish maqsadida elektron ma‘lumotlar bazasi yaratilib, “Notarius” avtomatlashtirilgan axborot tizimiga integratsiya qilindi.

Murojaatchilarning notarial harakatlar bajarani tasdiqlovchi imzolarini ularning barmoq izlarini skaner qilish orqali amalga oshirish mexanizmi joriy etildi. Notarius lavozimiga nomzodlarning stajirovka o‘tash muddati ikki yildan bir yilga qisqartirildi. Notarius lavozimiga nomzodlarni tanlov asosida saralash jarayonini real vaqt rejimida audio va videotranslyatsiya qilish amaliyoti joriy etildi. Notariuslarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish o‘quv-reja hamda dasturlariga stressni va kelishmovchiliklarni boshqarish, ish vaqtini samarali tashkil etish ko‘nikmalarini o‘rgatish bo‘yicha darslar kiritildi.

“Notarius” avtomatlashtirilgan axborot tizimida notariusning barcha harakatlari yaqqol aks etishi natijasida notariuslar harakatlarini vakolatli idoralar onlayn kuzatishi imkoniyati yaratildi. Bu orqali ularning qonundan chetga chiqmasligi kafolati oshirildi. Onlayn monitoring natijasida noqonuniy xatti-harakatlarni tezkor aniqlash va aybdor notariusga nisbatan tegishli ta’sir chorasini qo‘llash amaliyoti yo‘lga qo‘yildi.

Navbat kutishlar tarixda qoldi

Fuqarolarga yaratilgan imkoniyatlardan yana biri elektron navbatning tashkil etilgani bo‘ldi. Endilikda fuqarolar notariusga borishdan oldin “e-notarius.uz” sayti orqali elektron navbatga yozilib, belgilangan vaqtda notarius qabuliga borish imkoniyatiga ega bo‘lishdi. Bu behuda navbat kutishning kamayishiga zamin yaratdi.

Yuridik va jismoniy shaxslarning mulkiy huquqlarini himoya qilish maqsadida notariuslarning mulkiy javobgarliklari ham belgilab berildi. Bunda notarial harakatni rasmiylashtirish natijasi-

da jismoniy va yuridik shaxslarga mulkiy zarar yetkazilgan taqdirda, yuzaga keladigan majburiyatlar bo‘yicha notarius o‘z mulki bilan javobgar bo‘lishi qonunchilik bilan mustahkamlandi. Shu bilan birga notariuslar fuqarolik javobgarligining sug‘urta qilinishi majburiy talab sifatida belgilandi.

Bular notariat tizimidagi islohotlarning birinchi bosqichi hisoblanadi.

Notariat sohasidagi islohotlarning ikkinchi bosqichi “O‘zbekiston Respublikasida notariat tizimini tubdan isloh qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Prezident farmoni imzolanishi bilan boshlandi.

Ikkinchi bosqichning muhim jihatlaridan biri – 2020-yil 1-maydan boshlab notariat sohasi davlat tizimidan chiqarilib, nodavlat tizimiga aylantirildi. Xususiy amaliyot bilan shug‘ullanuvchi notariuslar tizimi o‘z faoliyatini boshladi.

Shuningdek, bu bosqichda jismoniy va yuridik shaxslar uchun qulaylik yaratish maqsadida:

- yaqin qarindoshlar o‘rtasida avtotransportlarni boshqarishga beriladigan ishonchnomalarni notarial tasdiqlash;

- qurilishi tugallanmagan uy-joylarni sotishda mahalliy hokimiyat organlarining ruxsatini olish hamda vasiylikdagi shaxs nomidan turar joyni ijaraga berishda vasiylik va homiylik organining roziligini olish talablari hamda korxonani ijaraga, tekin foydalanishga berish, birlamchi bozor-

da mol-mulkni lizingga berish va garov (ipote-ka) shartnomalarini majburiy notarial tasdiqlash tartiblari bekor qilindi. Bekor qilingan notarial harakatlar o'rniga yangilari joriy etildi. Jumladan, fuqarolik-huquqiy munosabatlarda sudgacha bo'lgan jarayonda dalillarni ta'minlash, mulkiy va meros masalalarida mediatorlik vazifalarini bajarish, mualliflik va turdosh huquq obyektining taqdim etilgan vaqtini tasdiqlash kabi notarial harakatlar shular jumlasidan.

Eksterritoriallik tamoyili yo'lga qo'yildi

Aksariyat notarial harakatlarni eksterritoriallik tamoyili asosida rasmiylashtirish imkoniyati yaratildi. Endilikda jismoniy va yuridik shaxslar yashash joyidan qat'i nazar, xohlagan hududda notarial harakatlarni rasmiylashtirish imkoniyatiga ega bo'lishdi.

“Masofaviy notariat” tizimi yo'lga qo'yildi. Unga ko'ra, ayrim notarial harakatlarni fuqarolar notarius huzuriga bormagan holda masofadan turib videokonferensaloqa orqali rasmiylashtirish imkoniyatiga ega bo'lishdi. Notarial arxivda mavjud bo'lgan hujjatlar nusxasini Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali orqali olish uchun sha-

roit yaratildi. Ushbu mexanizmlarning amaliyotga tatbiq etilishi – ortiqcha navbat kutish holatlariga barham berishga, vaqt tejalishi va xarajatlarning kamayishiga, aholining sifatli notarial xizmatlardan foydalanishiga, sohada erkin raqobat muhitini shakllantirishga, ortiqcha byurokratiya va korrupsiya holatlarining oldini olishga xizmat qilmoqda.

Bu bosqichdagi muhim jihatlaridan yana biri O'zbekiston Respublikasi notarial palatasining tashkil etilganidir.

Hozir mamlakatning har bir hududida Notarial palataning bo'linmalari faoliyat olib borishmoqda.

Bugungi kunda respublikamiz bo'yicha 900 ga yaqin xususiy amaliyot bilan shug'ullanuvchi notarius faoliyati yo'lga qo'yilib, ularning barchasi Notarial palata a'zoliciga qabul qilindi.

Notarial palataning asosiy vazifalaridan biri – xususiy amaliyot bilan shug'ullanuvchi notariuslar faoliyatini muvofiqlashtirish, ularning huquq va manfaatlarini ifodalash va himoya qilish, shuningdek, notariat sohasidagi qonun hujjatlari va huquqni qo'llash amaliyotini takomillashtirish hisoblanadi.

Notariatning rolini mustahkamlash, notariuslik kasbi nufuzini oshirish, yagona notarial amali-

yotni ta'minlash choralari ko'rish, notarial harakatlar bo'yicha uslubiy qo'llanmalar ishlab chiqish, notariat to'g'risidagi qonun hujjatlariga, notariyslarning kasb etikasi qoidalariga rioya etilishi ustidan monitoringni amalga oshirish, tegishli davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari bilan notarial faoliyat masalalari bo'yicha hamkorlik qilish ham palata zimmasida.

O'z vazifalaridan kelib chiqqan holda Notarial palata notariyslarga nisbatan qabul qilingan qarorlarning xolisligi va shaffofligini kafolatlash maqsadida notarius stajorlarini ishga qabul qilishda, nomzodlardan malaka imtihoni olishda, notariyslarga nisbatan litsenziyalarini to'xtatish va tugatish bilan bog'liq ta'sir choralari qo'llashda bevosita ishtirok etib kelmoqda.

Bugungi kunning muhim talablaridan biri har bir sohani raqamlashtirish va sohaga zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishdir. Shu bois O'zbekistonda ham xalqaro tajribani o'rgangan holda "Notarius" avtomatlashtirilgan axborot tizimi yaratilib, notariat sohasi to'liq raqamlashtirildi. Mazkur tizimga 15 dan ortiq turli davlat idoralari integratsiya qilindi.

Bundan tashqari aholining notariyslarni izlab topishi va ularga navbatga yozilishi, kerakli hujjatlar ro'yxatini bilishi va to'lov miqdorlaridan xabardor bo'lishlarini osonlashtirish maqsadida "e-notarius" sayti yaratildi.

Notarial palata aholining huquqiy ongini yuksaltirish va ularga huquqiy maslahatlar berish bo'yicha "Facebook" va "Telegram" ijtimoiy tarmoqlarida "Notarius maslahati" kanali va sahifalarini tashkil etgan. Ular orqali 24/7 rejimida aholiga notariat sohasi bo'yicha bepul huquqiy tushuntirishlar va savollarga javoblar berib kelinmoqda.

Notarial palata tomonidan "Notarius maslahati" gazetasi chop etilayapti. Gazetada notariat va huquq sohasining boshqa yo'nalishlari bo'yicha o'zbek, rus va ingliz tillarida turli maqolalar berilmoqda.

Notariyslarning sohaga oid 200 ga yaqin videorolik tayyorlab, ijtimoiy tarmoqlarga joylashtirishdi. Notariat sohasidagi qonun hujjatlari "Audiobook"

ko'rinishida tayyorlanib, notariyslarning va jamoatchilik vakillariga tarqatildi.

Palata xalqaro aloqalarni o'rnatish va rivojlantirish borasida ham ish olib bormoqda. Bugungi kunda Litva, Ukraina, Belarus, Ozarbayjon va Qozog'iston davlatlarining notariat sohasidagi tashkilotlari bilan hamkorlik to'g'risida memorandumlar imzolandi. Yevropa va Osiyo notariyslari veb-simpoziumlarida faol ishtirok etilib, ma'ruzalar qilindi.

Bundan tashqari, Germaniyaning "GIZ" dasturi doirasida notariyslarning uchun "Mediatsiya" mavzusida xalqaro seminar hamda Belarus hamda Qozog'iston notarial palatalari bilan hamkorlikda notariyslarning uchun "Elektron notariat" mavzusida onlayn-konferensiya tashkil etildi.

Notarial palata mahalliy hamkorlik masalalariga ham alohida e'tibor qaratib kelmoqda. Jumladan, Tashqi ishlar vazirligi, Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi, Ichki ishlar vazirligi (JIEBB), Sog'liqni saqlash vazirligi, Agrosanoat majmui ustidan nazorat qilish inspeksiyasi, Toshkent davlat yuridik universiteti, Yuristlar malakasini oshirish markazi, Advokatlar palatasi, "Yuksalish" va "Madad" nodavlat tashkilotlari bilan ham hamkorlik memorandumlari imzolangan.

2021-yilning 3-dekabr kuni O'zbekiston notarial palatasi Xalqaro notariyslarning ittifoqiga 91-a'zo sifatida qabul qilindi.

Aytish joizki, bu O'zbekiston notariat tizimiga, uning juda qisqa davr ichida olib borgan faoliyatiga berilgan yuksak bahodir, shuningdek, notariat sohasidagi qonunchiligimiz xalqaro standartlarga to'liq mos kelishining tasdiqidir.

Xalqaro notariyslarning ittifoqiga a'zo bo'lish, birinchidan, O'zbekiston uchun rivojlangan davlatlarning notariat tizimlari bilan bir qatorda faoliyat yuritishini va ular bilan teng darajada hamkorlik qilish imkoniyatini yaratadi. Ikkinchidan, notariyslarimiz tasdiqlagan hujjatlar dunyo miqyosida tan olinishini ta'minlaydi va O'zbekiston tajribasini xalqaro miqyosda targ'ib qilishga imkoniyat yaratadi.

Xalqaro maydonda mamlakatimiz nufuzining yuksalishiga hamda uning xalqaro indikatorlardagi o'rningining ko'tarilishiga hissa qo'shish O'zbekiston notariatining asosiy maqsadidir.

Dilshod ASHUROV,

O'zbekiston notarial palatasi raisi

Sud mustaqilligini ta'minlashning ayrim masalalari

Sud hokimiyatining mustaqilligi odil sudlovga erishishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ushbu organning mustaqilligi milliy qonunchilik va xalqaro hujjatlarda belgilab qo'yilgan.

“Sudlar to‘g‘risida”gi qonunning 1-moddasida sud hokimiyatining qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatlardan, siyosiy partiyalardan, boshqa jamoat birlashmalaridan mustaqil holda ish yuritishi belgilangan.

Sud hokimiyatining mustaqilligi ahamiyatini tadqiq etish, o‘rganish huquqshunoslik fani uchun dolzarb vazifa hisoblanadi.

O‘zbekiston sud tizimi tarixida ilk bor sudyalari hamjamiyatining konstitutsiyaviy organi – O‘zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi tashkil etildi. Kengash faoliyatini davlat organlari va boshqa tashkilotlar, shuningdek, mansabdor shaxslardan mustaqil ravishda amalga oshirishi, kengash faoliyatiga aralashishga yo‘l qo‘yilmasligi va bu qonunda nazarda tutilgan javobgarlikka sabab bo‘lishi belgilab qo‘yildi.

Sudyalari oliy kengashining asosiy vazifalaridan biri “sudyalari daxlsizligi buzilishining va ularning odil sudlovni amalga oshirish borasidagi faoliyatiga aralashishning oldini olish bo‘yicha chora-tadbirlar ko‘rish”dir.

Mazkur konstitutsion organ sudyalari daxlsizligi buzilishining va ularning odil sudlovni amalga oshirish borasidagi faoliyatiga aralashishning oldini olish bo‘yicha chora-tadbirlar ko‘radi.

Lekin sud tizimining chinakam mustaqilligini ta‘minlash, sudga hurmatsizlik uchun javobgarlikni kuchaytirish bilan bog‘liq ba‘zi bir kamchiliklar borligidan ham ko‘z yummaslik lozim.

Ba‘zan internet saytlari va ijtimoiy tarmoqlarda sudyalarga nisbatan hokimiyat va ichki ishlar organlari mutasaddilarining munosabati jiddiy muhokamalarga sabab bo‘ladi. Xususan, 2020-yil 12-iyul kuni Surxondaryo viloyatining Jarqo‘rg‘on tumanida tuman hokimi, ichki ishlar bo‘limi vakillari sud tizimi vakillariga nisbatan “tajovuzkorona, zo‘ravonlik” bilan munosabatda bo‘ladi. Vaholanki, “Sudlar to‘g‘risida”gi qonunning 68-moddasida “Davlat organlari va boshqa organlar, korxonalar, muassasalar va tashkilotlar, mansabdor shaxslar,

fuqarolar sudyalarni hurmat qilishi va ularning mustaqilligiga rioya etishi shart. Sudyaga nisbatan hurmatsizlik qilish, shuningdek uni ochiqdan-ochiq mensimaslikdan dalolat beruvchi xatti-harakatlar qilish qonunga binoan javobgarlikka sabab bo‘ladi” deb belgilangan.

2020-yil 14-iyul kuni uza.uz saytida “Sudyalari daxlsizligiga dahl qilish qonunni rad etish emasmi?” sarlavhali maqola chop etildi. Unda Guliston shahriga kirishdagi blok-postlardan birida sudyaga nisbatan qo‘pollik qilingani, uni shaxsiy avtomashinasidan tushirib, kuch ishlatilgani yozilgan edi. “Sudlar to‘g‘risida”gi qonunning 70-moddasi oltinchi qismida sudyaning turar joyiga yoki xizmat xonasiga, foydalanadigan transportiga kirish, ularni ko‘zdan kechirish, ularda tintuv o‘tkazish yoki ulardan ashyoni olish, telefondagi so‘zlashuvlarini eshitish, sudyani shaxsan ko‘zdan kechirish va uni shaxsiy tintuv qilish, shuningdek, uning xat-xabarlarini, unga tegishli ashyolar va hujjatlarni ko‘zdan kechirish, olib qo‘yish yoki olishga faqat Qoraqalpog‘iston Respublikasi prokurorining, viloyat, Toshkent shahar prokurorining, O‘zbekiston Respublikasi harbiy prokurorining ruxsati yoki sudning qarori bilan yo‘l qo‘yilishi belgilangan.

Shuningdek, sudga hurmatsizlik qilgani uchun O‘zbekiston Ma‘muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksining 180-moddasida javobgarlik belgilangan. Unga ko‘ra, guvoh, jabrlanuvchi, da‘vogar, javobgar, ishda qatnashuvchi boshqa shaxslarning sudga kelishdan qasddan bo‘yin tovlashi yoki mazkur shaxslarning va boshqa fuqarolarning raislik qiluvchi farmoyishiga bo‘ysunmasligi yoxud sud majlisi paytida tartibni buzishi bazaviy hisoblash miqdorining bir baravaridan uch baravarigacha jarima solishga sabab bo‘ladi.

Qonunchiligimizda bunday holatlarga nisbatan jinoiy javobgarlik belgilanmagan. Bundan tashqari, sud (sudya)ning qonuniy talablarini bajarmaganlik va ularning qonuniy faoliyatiga qar-

shilik ko'rsatganlik uchun javobgarlik nazarda tutilmagan.

Lekin MDH mamlakatlari va rivojlangan xorijiy mamlakatlar qonunchiligida sudga hurmatsizlik qilgani uchun ma'muriy hamda jinoiy javobgarlik belgilangan.

Jumladan, **Rossiya Federatsiyasi** Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi kodeksining 13.26-moddasida pochta aloqasi operatori tomonidan sud xabarnomalarini manzilga yetkazib berish muddati va tartibi buzilishi, shu jumladan sudning xabarnomasi o'z vaqtida yetkazib berilgani yoki yetkazib berishning mumkin emasligini o'z vaqtida xabar qilmasligi uchun ham ma'muriy javobgarlik belgilangan.

20.25-moddasida ushbu kodeksda nazarda tutilgan muddatda ma'muriy jarima to'lamaganlik jarimaning ikki baravari miqdorida, lekin ming rubldan kam bo'lmagan miqdorda jarima solishga yoki 15 sutka ma'muriy qamoqqa olishga yoki 50 soatgacha majburiy mehnatga jalb qilish bilan jazolanishi nazarda tutilgan.

Rossiya Jinoyat kodeksining 297-moddasida sud ishtirokchilarini haqorat qilishda ifodalangan sudga nisbatan hurmatsizlik belgilangan.

Shu moddaning 2-qismida sudyani, sudni yoki odil sudlovni amalga oshirishda ishtirok etayotgan boshqa shaxsni haqorat qilishda aynan o'sha qilmish takroran sodir etilishi uchun javobgarlik belgilangan.

Rossiyaning sud ishlarini yuritish to'g'risidagi kodeksining 122-moddasida sud ishida ishtirok etayotgan shaxslarga va sud zalida bo'lgan boshqa shaxslarga hurmatsizlik qilgani uchun sud jarima tayinlashga haqli ekanligi, sudga hurmatsizlik uchun sud jarimasi agar sodir etilgan xatti-harakatlar jinoiy javobgarlikka olib kelmasa tayinlanishi nazarda tutilgan.

Qozog'iston Respublikasi qonunchiligida ma'muriy ham jinoiy javobgarlik belgilangan. Sudga hurmatsizlik uchun ma'muriy javobgarlik Qozog'iston Ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi kodeksining 653-moddasida nazarda tutilgan. Sudga hurmatsizlik, sud protsessi ishtirokchilari va boshqa shaxslarning uzrli sabablarsiz sud majlisiga kelmasligi, agar ular yo'qligida ishni ko'rib chiqish imkonsiz bo'lsa, sud majlisida raislik qiluvchining buyruqlariga bo'ysunmaslik, sudda tartibga rioya qilmaslik, shuningdek, sudga va sudyaga

nisbatan hurmatsizlikni aniq ko'rsatadigan boshqa harakatlar (harakatsizliklar) ogohlantirish, jarima yoki ma'muriy qamoq jazosi tayinlanishiga sabab bo'ladi.

Sudga hurmatsizlik to'g'risidagi ishlarda ma'muriy huquqbuzarlik obyekti odil sudlovni va sud hokimiyati vakolatlarini o'z vaqtida va sifatli amalga oshirishga qaratilgan sudning to'g'ri faoliyati hisoblanadi.

Qozog'iston Jinoyat kodeksining 410-moddasida sudga hurmatsizlik qilgani uchun jinoiy javobgarlik belgilangan bo'lib, sud protsessi ishtirokchilarini yoki sudyani, xalq maslahatchilarini haqorat qilishda ifodalangan hollarda yuzaga keladi.

Ushbu moddaning maqsadi protsess ishtirokchilarining sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilishga qaratilgan bo'lib, ko'p jihatdan sud hokimiyatining nufuziga bog'liq.

Ushbu toifadagi jinoyatlar sud hokimiyatining nufuziga, shuningdek protsess ishtirokchilariga zarar yetkazadi. Shuning uchun haqorat ommaviy shaklda qilinganmi yoki boshqa shaxslar yo'qligida qilinganmi va bu haqorat qaysi shaklda ifodalangan muhim emas.

Ukrainaning Ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi kodeksining 185³-moddasi dispozitsiyasiga binoan sudga hurmatsizlik quyidagi harakatlarni o'z ichiga oladi: sudga kelishdan bo'yin tovlash, raislik etuvchining buyrug'iga bo'ysunmaslik, sud majlisida tartibni buzish, sudga yoki sudda o'rnatilgan qoidalarga aniq mensimaslikni ko'rsatadigan harakatlar qilish kabilar.

Mazkur modda sanksiyasida jarima va 15 sutkagacha ma'muriy qamoq jazosi nazarda tutilgan.

Bundan tashqari, Ukraina Konstitutsiyasining 129-moddasida sud va sudyaga nisbatan hurmatsizlik uchun aybdor shaxslar qonuniy javobgarlikka tortilishi aniq ko'rsatilgan. Ushbu me'yor Ukrainaning "Sud tizimi va sudyalarning maqomi to'g'risida"gi qonunining 50-moddasi talablariga to'liq mos keladi, uning mazmuniga ko'ra sudga yoki sudyaga nisbatan hurmatsizlik qilgan shaxslar qonun bilan javobgarlikka tortiladi.

Ozərbaycan Respublikası Konstitutsiyaviy sudi faoliyati, shuningdek sudyalarning maqomi "Konstitutsiyaviy sud to'g'risida"gi qonuni bilan belgilanadi.

Kassatsiya va apellyatsiya sudlarining barcha qarorlari ular qabul qilinganidan keyin bir oydan

kechiktirmay e'lon qilinadi va elektron ommaviy axborot vositalari orqali tarqatiladi. Ushbu qarorlar bilan bir qatorda quyi sudlarning bekor qilingan yoki o'zgartirilgan qarorlari ham e'lon qilinishi kerak.

Ozərbayjon qonunlarida belgilangan tartibda yuridik kuchga ega bo'lgan ushbu qarorlar barcha jismoniy va yuridik shaxslar tomonidan Ozərbayjon hududida majburiy, o'z vaqtida va aniq bajarilishi kerak.

Sudning qonuniy kuchga ega bo'lgan qarorlarini bajarmaslik Ozərbayjon qonunlarida nazarda tutilgan javobgarlikka sabab bo'ladi.

Ozərbayjon sud hokimiyatining ramzlari Ozərbayjon davlat bayrog'i, gerbi va rasmiy odil sudlov gerblaridan iborat.

Sudyalar ushbu qonunda belgilangan vakolatlarga ega. Sudyalar mustaqillik, o'zgarmaslik, daxlsizlik huquqiga, shaxsiy manfaatlarini himoya qiluvchi tashkilotlarga birlashish huquqiga ega, shuningdek davlat ularning xavfsizligi, mulkiy va ijtimoiy himoyasini ta'minlaydi.

Sudyalar quyidagi huquqlarga ega:

- mansabdorlar jismoniy va yuridik shaxslardan sudyalarga to'g'risidagi qonun tomonidan yuklangan vazifalarni bajarish bilan bog'liq buyruqlari bajarilishini talab qilish;
- davlat organlariga, boshqa tashkilotlarga va mansabdorlarga qonun buzilishlarining sabablarini bartaraf etish bo'yicha taqdimnomalarni yuborish;
- mansabdorlardan va odil sudlovni amalga oshirish bilan bog'liq boshqa shaxslardan ma'lumot olish;
- uni intizomiy javobgarlikka tortish to'g'risida shikoyat qilish;
- egallab turgan lavozimidan ixtiyoriy ravishda bo'shatish to'g'risida ariza yuborish.

Davlat organlari, muassasalar, korxonalar va tashkilotlar sudyalarning odil sudlovni amalga oshirish bilan bog'liq talablari va buyruqlarini bajarishlari shart. Ushbu talab va buyruqlarni bajarmaslik qonunda belgilangan javobgarlikka sabab bo'ladi.

Buyuk Britaniyada esa sudga nisbatan har qanday hurmatsizlik uchun ikki yillik qamoq jazosi belgilangan.

Amerika Qo'shma Shtatlari sudyalari sud ishtirokchilariga va nazariy jihatdan har qanday fuqaroga nisbatan sudga hurmatsizlik ayblovini qo'yishga haqli. Odatda bu sud zalida qasamyod va tajovuzkor xatti-harakatlar, shuningdek sud buyruqlarini e'tiborsiz qoldirishga urinishlar bilan yakunlanadi.

AQSH federal qonuni esa 18 oygacha ozodlikdan mahrum qilishni nazarda tutadi.

AQSHda odil sudlovni amalga oshirishga to'sqinlik qilish, xususan, piketlar va namoyishlar o'tkazish kabi to'siq turlari uchun jinoiy javobgarlik ko'zda tutilgan.

Masalan, odil sudlovni amalga oshirishga to'sqinlik qilish yoki to'sqinlik qilish maqsadida namoyish o'tkazsa 5000 AQSH dollarigacha jarima yoki 1 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish yoki ikkalasi bilan jazolanadi.

Xalqaro tajribadan kelib chiqqan holda sud tizimining chinakam mustaqilligini ta'minlash, sudga hurmatsizlik uchun javobgarlikni kuchaytirish maqsadida quyidagi taklif va mulohazalarni bildiramiz: milliy amaliyot va ilg'or xalqaro tajriba asosida qonunchilikni takomillashtirish lozim.

Bunda sudga nisbatan hurmatsizlik uchun jinoiy javobgarlik masalasi kiritilishi maqsadga muvofiq, chunonchi:

- sud hujjatlarining o'z vaqtida va qat'iy bajarilishi odil sudlovning muhim kafolati ekanligini inobatga olib, sud qarorlarini ijro etishning samaradorligi va sifatini oshirish bo'yicha aniq mexanizmlarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish kerak;
- sud hujjatlarining ijrosini ta'minlovchi organlarning javobgarligi va mas'uliyatini oshirishga qaratilgan yangi normalar qonunchilikka singdirilishi lozim;
- sud qarorlarini o'z vaqtida va tezkor ijro qilish maqsadida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish zarur.

Baxtiyor QILICHOV,

Qashqadaryo viloyat ma'muriy sudining sudyasi

Bulutli texnologiyalardan foydalanish kiberxavfning oldini oladi(mi?)

Bulutli texnologiyalar bugungi kunda iqtisodiyot tarmoqlari va sohalariga sekin-astalik bilan kirib bormoqda, uning foydalanuvchilarga qulayligi va iqtisodiy jihatdan samaradorligi undan aholining foydalanishga bo'lgan ehtiyoji yanada oshishiga sabab bo'lmoqda. Bulutli texnologiyalarga qiziqish O'zbekistonda rasman 2018-yildan boshlandi¹.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Электрон тижоратни жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2018 йил 14 майдаги 3724-қарори // lex.uz–Қонунчилик ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.

Shundan keyin dasturiy mahsulotlar va axborot mahsulotlaridan foydalanish huquqini amalga oshirish hamda rasmiylashtirishning bojxona rasmiylashtiruv (deklaratsiyalash) va buxgalteriya hisobini yuritishda bulutli texnologiyalardan foydalanish tartibi ishlab chiqildi², ta'lim jarayonlarida bulutli texnologiyalarni qo'llash mexanizmlari va texnikasi yaratildi. 2021-yil 1-yanvardan fuqarolarning "bulutli" platformani boshqarish yo'nalishlarida xalqaro IT-sertifikatlarni olish xarajatlarini 50 foizgacha qoplash tizimi joriy etildi³ va bugungi kunga qadar 23 ta normativ-huquqiy hujjat asosida bulutli texnologiyalar iqtisodiyot tarmoqlarida keng qo'llanilishi bo'yicha zarur harakatlar amalga oshirib kelinmoqda. Qonunchilikda 2023-yilga qadar internet tarmog'ida bulutli servislar ekspertizasi joriy etilishi belgilandi va ichki ishlar organlarining ekspert-kriminalistika faoliyatini bulutli texnologiyalar bilan ta'minlash taklif qilindi⁴.

Biroq ushbu texnologiyalarning keyingi rivojida kiberxurujlar katta to'siq bo'lib turibdi. Xususan, shu kunga qadar bulutli texnologiyalar xizmatlarini ko'rsatishga oid shartnomaviy munosabatlarning lozim darajada qonunchilikda tartibga solib qo'yilmagani, shartnomaviy munosabatlarda axborot xavfsizligi shartnomaning qaysi tarafi

tomonidan qanday hollarda ta'minlanishiga oid munosabatlar hanuz amaliyotda muammoli holat sifatida ko'rib kelinmoqda. Bulutli texnologiya xizmatlarini ko'rsatish shartnomasida taraf sifatida ishtirok etgan operator yoki provayder va foydalanuvchi (abonent) o'rtasida tuzilgan shartnoma Fuqarolik kodeksining 703-708-moddalariga muvofiq bo'lishi kerak. Aks holda ushbu shartnoma Fuqarolik kodeksining 116-moddasiga muvofiq, qonunchilikka zid shartnoma bo'lganligi sababli Fuqarolik kodeksining 114-moddasi talablariga asosan haqiqiy emas deb hisoblanishi lozim. Fuqarolik kodeksining 703-moddasiga asosan abonent faqatgina ko'rsatilgan xizmatlar uchun

haq to'lash majburiyatini olgan bo'lsa, shartnomaning qolgan majburiyatlari provayderning zimmasida qoladi. Aynan mana shu qoida ko'p muammolarga sabab bo'lmoqda. Jumladan, kiberhujum provayderning abonentini foydalanayotgan bulutli texnologiyaga hujum qilinishi oqibatida abonentga tegishli bo'lgan shaxsga doir yoki boshqa ma'lumotlar o'g'irlanmoqda yoki elektron mablag'lar o'zlashtirib olinmoqda. Natijada shartnoma sifatida taraf bo'lgani uchun abonent "Sudlar to'g'risida"gi qonun va Fuqarolik protsessual kodeksiga asosan, zarar undirish bo'yicha fuqarolik sudlariga da'vo kiritisa, zarar kimdan va qanday miqdorda undirilishi bo'yicha nizoli holat yuzaga keladi.

Mazkur holatda sud qanday qaror chiqarishi kerak, qanday qaror chiqarilsa, Fuqarolik protsessual kodeksining 14-moddasida nazarda tutilgan qonuniylik tamoyili amalda o'z isbotini topishi mumkin?

Fikrimizcha, quyidagilarni inobatga olish va qonunchilik hujjatlarini qayta ko'rib chiqish vaqti keldi. Abonent provayder taqdim etgan serverdan yoki provayder ko'rsatayotgan xizmatlardan foydalangani uchun qonunchilik hujjatlariga asosan, xususan, Fuqarolik kodeksining 703-va 705-moddalarida belgilangan tartibda haq to'lashdan tashqari Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirining 2020-yil 30-iyundagi 208-mh-buyrug'i bilan tasdiqlangan Telekommunikatsiya xizmatlarini ko'rsatish qoidalarida belgilangan majburiyatlarni bajarishga majbur.

² Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 16 августдаги 670-қарори билан тасдиқланган "Дастурий маҳсулотлар ва ахборот маҳсулотларидан фойдаланиш ҳуқуқини амалга ошириш ҳамда расмийлаштиришнинг боjхона расмийлаштируви (декларациялаш) ва бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби тўғрисида"ги низоми // lex.uz-Қонунчилик ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.

³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Рақамли Ўзбекистон-2030" стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида" 2020 йил 5 октябрдаги 6079-фармони // lex.uz-Қонунчилик ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.

⁴ Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Ички ишлар органларининг эксперт-криминалистика фаолиятини замонавий илм-фан ютуқларини кенг жорий этган ҳолда янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида" 2022 йил 8 февралдаги 122-қарори // lex.uz-Қонунчилик ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.

Xususan:

- abonent telekommunikatsiya tarmog'idan davlat siri bo'lgan ma'lumotlarni yoki qonunchilik bilan qo'riqlanadigan boshqa sirni uzatish uchun foydalanishga yo'l qo'y-maslik;
- telekommunikatsiya tarmog'i yordamida fuqarolarning sha'ni va qadr-qimmatiga yoki ishchanlik obro'siga putur yetkazuvchi, ularning shaxsiy hayotiga aralashishga yo'l qo'yuvchi axborotni tarqatmaslik;
- qonunchilik hujjatlariga asosan telekommunikatsiya tarmog'i orqali tarqatilishi taqiqlangan axborotlardan tijorat yoki notijorat maqsadlarda tarqatish uchun foydalan-maslik;
- telekommunikatsiya tarmoqlari ish sifatining pasayishiga yoki telekommunikatsi-ya tarmoqlarining shikastlanishiga olib keladigan harakatlarni bajarmaslik;
- o'z xonalarida joylashgan abonent tarmog'i va abonent qurilmasini texnik eks-pluatatsiya qilish qoidalariga rioya qilish;
- ma'lumotlar bazalaridan ruxsatsiz foydalanmaslik va operatorning (provayder-ning) dasturiy vositalarini o'zgartirmaslik;
- telekommunikatsiya xizmatlarini ko'rsatish uchun GSM, IP yoki SMS-shluzlar yoki shunga o'xshash apparat-dasturiy vositalardan foydalanish niyati bo'lganda, bu haqda operatorni (provayderni) ogohlantirish majburiyatini bajaradi.

Provayder yoki operator esa GSM, IP yoki SMS-shluzlardan, jumladan:

- tarmoqda maxsus apparat-dasturiy vositalarini o'rnatish yo'li bilan noqonuniy foydalanishga qarshi kurashish choralarini ko'rish;
- o'zining rasmiy veb-saytida rasmiy axborotni, shu jumladan, taqdim etiladigan xizmatlar ro'yxatining o'zgarishi to'g'risidagi axborot, tariflar, prays-varaqlar, xizmatlarni taqdim etish tartibi va shartlari va hokazolarni o'z vaqtida e'lon qilish;
- GSM, IP yoki SMS-shluzlardan yashirin foydalanishga qarshi choralarni ko'rish, shu jumladan, tarmoqda maxsus apparat-dasturiy vositalarni o'rnatish yo'li bilan, abo-nentning harakatlarini tahlil qilish majburiyatini bajarishga majbur⁵.

Demak, abonent Fuqaro-lik kodeksida nazarda tutilgan shartnoma haqini to'lashdan tashqari, Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirining 2020-yil 30-iyundagi 208-mh buyrug'i bilan tasdiqlangan qoidalar-ga asosan axborot xavfsizligi talablariga o'zi ham rioya qilishi lozim.

Shundan ko'rinib turibdiki, agarda abonentdagi mavjud login va parol abonentning eh-tiyotsizligi, axborot xavfsizli-gi talablariga rioya etmasligi natijasida kiberhujumga uch-rab kiberjinoyatchining qo'liga tushadigan bo'lsa va shu orqali abonentning shaxsiga tegish-li ma'lumotlar yoki boshqa ax-borotlarga zarar yetadigan bo'lsa

yoki abonentnig o'ziga mulkiy yoki nomulkiy zarar yetadigan bo'lsa, mazkur holatda operator yoki provayderning javob berishi noto'g'ri hisoblanadi va taraflar o'rtasida tuzilgan shartnoma ta-lablari bundan mustasno. Agar-da shartnomaga asosan abonent operator yoki provayderga te-gishli serverdan foydalangani uchun haq to'lashdan tashqa-

⁵ Ўзбекистон Республикаси ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирининг 2020 йил 30 июндаги 208-мх буй-руғи (30.06.2020 й., рўй.: 3275) билан тасдиқланган Телекоммуникация хизматларини кўрсатиш қоидалари // lex.uz-Қонунчилик хужжатлари маълумотлари миллий базаси.

ri serverdagi ma'lumotlarning xavfsizligini ta'minlash bo'yicha operator yoki provayder bilan shartnomaviy munosabatga kirishadigan bo'lsa, u holda Fuqarolik kodeksi 236-238-moddalari talablariga asosan yuqorida keltirilgan holatda operator yoki provayder abonentga yetkazilgan zararni qoplashi shart.

Fuqarolik kodeksi 703-moddasining ikkinchi qismiga asosan aloqa xizmati va axborot xizmatlari ko'rsatish shartnomalariga oid munosabatlar kodeksning 703-708-moddalarida belgilangan tartibda hal etiladi. Fuqarolik kodeksi 703-moddasining birinchi qismiga asosan haq evaziga xizmat ko'rsatish shartnomasi bo'yicha ijrochi buyurtmachining topshirig'i bilan ashyoviy shaklda bo'lmagan xizmatni bajarish (muayyan harakatlarni qilish yoki muayyan faoliyatni amalga oshirish), buyurtmachi esa bu xizmat uchun haq to'lash majburiyatini oladi.

Aslida esa Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirining 2020-yil 30-iyundagi 208-mh buyrug'i bilan tasdiqlangan qoidalariga ko'ra, abonentning operator va provayder oldida tuzilgan shartnoma bo'yicha shartnoma haqini to'lashdan tashqari yuqorida sanalgan majburiyatlarni bajarish vazifasi ham mavjud. Shuningdek, "Axborotlashtirish to'g'risida"gi qonunga asosan maxsus vakolatli organ yuridik va jismoniy shaxslarning o'z axborot resurslari hamda axborot tizimlari muhofaza etilishini ta'minlash borasidagi faoliyatini muvofiqlashtiradi, axborot resurslaridan foy-

dalanuvchilarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish choralari amalga oshiradi, Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 1-maydagi 318-qarori bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi to'g'risida"gi nizomga asosan Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi axborotlashtirish, elektron hukumat, elektron tijorat, elektron raqamli imzodan foydalanish, telekommunikatsiyalar va pochta aloqasi sohasida maxsus vakolatli organ hisoblanadi.

Shunga ko'ra, maxsus vakolatli organ belgilagan qoidalaridan kelib chiqib, Fuqarolik kodeksining 703-moddasining ikkinchi qismini quyidagi tahrirda bayon qilish taklif qilinadi:

"Ushbu bobning qoidalari tibbiyot, veterinariya, auditorlik, maslahat, ta'lim berish, sayyohlik xizmati va boshqa xizmatlar ko'rsatish shartnomalariga tatbiq etiladi. Ushbu kodeksning 37, 39, 40, 43, 44, 45, 46, 48, 49 va 51-boblarida nazarda tutilgan shartnomalar bo'yicha ko'rsatilgan xizmatlar bundan mustasno".

Shu bilan birga, hozirgi kunda iqtisodiyot tarmoqlarining barcha sohasiga axborot-kommunikatsiya texnologiyalari kirib borganligi, Prezidentning 2018-yil 8-avgustdagi 5505-farmoni bilan tasdiqlangan Norma ijodkorligi faoliyatini takomillashtirish konsepsiyasi talablaridan kelib chiqib, mavjud ijtimoiy munosabatlarni, shu jumladan, aloqa va axborot xizmatiga oid fuqarolik munosabatlarini to'g'ridan-to'g'ri qo-

nun bilan tartibga solish maqsadida Fuqarolik kodeksini quyidagi tahrirdagi 51¹-bob bilan to'ldirish va ushbu bobda aloqa va axborot xizmatlarini ko'rsatishga oid qoidalarini aniq belgilash maqsadga muvofiq:

"51¹-bob. Aloqa va axborot xizmatlarini ko'rsatish shartnomasi".

"Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida"gi qonunga asosan normativ-huquqiy hujjat o'zidan yuqori bo'lgan normativ-huquqiy hujjatga muvofiq bo'lishi kerak degan qoidadan foydalanish orqali Fuqarolik kodeksining 703- va 705-moddalari talablaridan kelib chiqib, abonentlar bugungi kunda operator va provayderlarga ushbu qoidalar qonun darajasida belgilanganligi va Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirining 2020-yil 30-iyundagi 208-mh buyrug'i bilan tasdiqlangan qoidalar esa idoraviy normativ-huquqiy hujjat bo'lganligi uchun yuridik kuchi bo'yicha "Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida"gi qonunga binoan quyidagidek o'rinda turishidan foydalanishi orqali mantiqan noto'g'ri, ammo qonundan to'g'ri yo'llar orqali zarar keltirish ehtimoli mavjud.

Achinarlisi, bundan kiberjinoyatni amalga oshirgan shaxslarning foydalanishi natijasida bugungi kunda sudlarimizda qonunchilik hujjatlariga asosan aniq yechimlar o'rtasida vujudga kelishi mumkin bo'lgan kollizion holatlar bo'lish ehtimoli yo'q emas.

Shu o'rinda bu kabi tafovutlar vujudga kelmasligi uchun abonent va operator-provay-

derlarga bir qator tavsiyalarni bergan bo'lardik, jumladan, operator va provayderlar bulutli texnologiyalar xizmatini ko'rsatish to'g'risidagi shartnomasini rasmiylashtirishda abonentning ehtiyotsizligi natijasida abonentga berilgan bulutli texnologiya va undagi axborotlarga keltirilgan zarar bilan bog'liq munosabatlarni aniq kelishib, uni shartnomada qayd etib o'tishlari lozim. Shu bilan birga operator va provayderning axborot resurslari va tizimlariga bo'lgan kiberhujum natijasida abonentga keltirilgan yoki keltirilishi mumkin bo'lgan masalalar ham tuzilajak shartnomada aniq belgilanishi zarur. Abonentlar o'zlari foydalanayotgan bulutli texnologiyalarga nisbatan axborot xavfsizligini ta'minlashda bulutli texnologiyalarga kirish login va parolini imkoni qadar mukammal belgilar yordamida ifodalashi, imkoni bo'lsa, yago-

na qurilma yordamida bulutli texnologiyaga kirish imkoniyati yaratilishi va bulutli texnologiyalarga o'zga qurilmalar orqali ham kirishning imkoniyatini cheklashi, ya'ni bitta IP-manzil orqali tizimga kirish imkoniyatini operator yoki provayder bilan kelishib olishi maqsadga muvofiq. Xorijiy davlatda yoki operator va provayderning xizmat ko'rsatadigan hududidan tashqarida abonent bulutli texnologiyadan foydalangan vaqtida dastlab xabar berish va keyin tizimga kirish mexanizmi yo'lga qo'yilishi zarur. Chunki o'zga hududdagi axborot tizimlarining xavfsizligiga O'zbekiston Respublikasining hududidagi operator va provayderlarning javob berish imkoniyati texnik jihatdan doimo yetarli bo'lavermaydi, barmoq izlari yoki Face-nazorat orqali tizimga kirish imkoniyatini yaratish maqsadga muvofiq.

Bulutli texnologiyalarning

katta kamchiligi ularning o'zga shaxs mulki ekanligi va uning xavfsizligini ta'minlash abonent zimmasida emas, balki operator va provayder zimmasida bo'lganligi va ularning axborot xavfsizligini ta'minlash borasida qanday kuchga ega ekanligini abonent bilmasligidadir. Ushbu bilish imkoniyatining cheklanganligi ba'zi holatlarda abonentlar zarar ko'rishiga olib keliishi mumkin. Shu sababdan ham ko'rsatilayotgan xizmatlarning sifati, bo'lishi mumkin bo'lgan zararining oqibatlarini oldindan prognoz qilgan holda operator va provayder tanlash mahorati ham abonent uchun juda muhim.

Bulutli texnologiyalarning abonentga qulayligi shundaki, abonent o'ziga tegishli bo'lgan axborotlarni saqlash uchun alohida axborot resursi va tizimiga ega bo'lishi shart emas, faqatgina bulutli texnologiyalar xizmatini ko'rsatuvchi operator yoki provayder bilan shartnoma tuzadi va shartnomaga asosan u o'zining serveridan abonentga joy ajratadi yoki tezkorlik bilan ma'lumotlar almashinuvi yo'lga qo'yilishida yordam beradi.

Texnologiyalarning rivoji bir vaqtning o'zida shaxs, jamiyat va davlat manfaatlariga foyda keltirsa, ikkinchi tomondan zarar keltirishi ham mumkin. Har bir texnologiya jamiyat va davlat ravnaqiga xizmat qilishini ta'minlash uchun qonunchilikni amaliyotda bo'lishi mumkin bo'lgan muammolardan oldinroq tartibga solib qo'yish muhimdir.

Amiriddin ANORBOYEV

Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi yuriskonsulti

Korxonani ijaraga berish shartnomasi: muhim shart va xususiyatlar

O'zbekiston Fuqarolik kodeksida korxonani ijaraga berish shartnomasi ijara shartnomasining alohida bir turi sifatida ifodalangan.

Korxona mulkiy kompleks sifatida ko'chmas mulk deb tan olin-sa-da, qonunchilikda korxona-larga nisbatan bino yoki inshoot-ni ijaraga berish shartnomasi to'g'risidagi normalar qo'llanmay-di. Aksincha, Fuqarolik kodeksida

korxona ijarasi mavzusiga alohida paragraf bag'ishlangan (*FKning 34-bobi 4-paragrafi*).

Korxona ijarasi deyilgan-da birgina bino yoki inshootning ijaraga berilishi tushunilmaydi. Balki ijaraga beruvchining mod-

diy asoslarga bog'liq huquq va majburiyatlarini ham topshirishi nazarda tutiladi¹.

Ta'kidlash joizki, qonun chiqaruvchi avval boshdanoq korxona-ga nisbatan fuqarolik huquqining o'ziga xos obyekt sifatida muno-

¹ Витрянский В.В. Договор купли-продажи и его отдельные виды. -М.: Статут, 1999. -С. 264

sabatda bo'lgan. Masalan mulkni ko'chmas mulk va ko'char mulkka bo'lishga bag'ishlangan FKning 83-moddasida korxona mulki haqida so'z bormaydi. FKning alohida 85-moddasi faqat korxona mulki haqidagi normalarni qamrab oladi.

Korxona to'g'risidagi normalar majburiyatlarning ayrim turlariga bag'ishlangan FKning ikkinchi qismi uchinchisi kichik bo'limida ham o'z ifodasini topgan. Masalan, korxonani sotish xususiyatlariga bag'ishlangan normalar ko'chmas mulkni sotish to'g'risidagi normalardan keyin joylashtirilgan (*FK 29-bobi*).

FKning 34-bobi ham xuddi shu tarzda tuzilgan: korxonani ijaraga berishga bag'ishlangan paragraf bino va inshootlarni ijaraga berish to'g'risidagi paragrafdan keyin o'rin egallagan.

Korxonani ijaraga berish shartnomasining muhim shartlariga birinchi navbatda uning predmeti kiradi.

Ushbu shartnomaning predmeti tadbirkorlik faoliyati uchun foydalaniladigan mulkiy kompleks sifatidagi butun korxona hisoblanadi (*FKning 579-moddasi*).

Umumiy qoidaga ko'ra ijaraga shartnomasida ijaraga oluvchiga topshiriladigan mulkni ijaraga obyekt sifatida aniq belgilashga imkon beradigan ma'lumotlar bo'lishi kerak. Shartnomada ushbu ma'lumotlar bo'lmagan taqdirda, ijaraga topshiriladigan obyekt haqidagi shartlar taraflar tomonidan kelishilmagan, shartnoma esa tuzilmagan hisoblanadi. Ko'rib chiqilayotgan shartnomaning predmeti korxonaning alohida tarkibiy elementlari emas, balki butun korxona bo'lsa-da, faqatgina ijaraga oluvchiga topshiriladi-

gan mol-mulkning ro'yxati aniq ko'rsatilgandagina shartnoma predmeti to'g'risidagi shartlar kelishilgan hisoblanadi.

Ikkinchidan, korxonani ijaraga berish shartnomasining muhim shartlariga shartnomaning bahosi kiradi. Shartnomada ijaraga haqqi to'g'risida taraflar yozma ravishda kelishib olgan shart bo'lmasa, korxonani ijaraga berish shartnomasi tuzilmagan hisoblanadi. Bunday qoida bino yoki inshootni ijaraga berish shartnomasiga nisbatan belgilangan bo'lib (*FKning 577-moddasi*), korxonani ijaraga berish shartnomasiga nisbatan ham qo'llanadi. Chunki Fuqarolik kodeksining 34-bob 5-paragrafida boshqacha tartib belgilanmagan.

Umumiy qoida bo'yicha ijaraga haqqi ijaraga shartnomasining muhim shartlaridan biri emas (*FKning 544-moddasi*). Biroq taraflar tomonidan kelishilgan ijaraga shartnomasida ijaraga haqqining belgilanmasligi mol-mulk tekinga topshirilganligini anglatmaydi, balki shartnomani bajarganlik uchun o'xshash vaziyatlarda odatda shunday tovarlar, ishlar yoki xizmatlar uchun olinadigan baho bo'yicha haq to'lanishi kerak (*FKning 356-moddasi*).

Fuqarolik kodeksining 356-moddasi qoidalari asosan obyekt ko'char mulk bo'lgan ijaraga muno-sabatlariga nisbatan qo'llanadi, chunki ko'p hollarda shartnomada ko'rsatilganiga "o'xshash" mulkni aniqlashda qiyinchilik tug'dir-maydi.

Ko'chmas mulkni ijaraga berish bilan bog'liq hollarda, ayniqsa fuqarolik huquqlarining korxona kabi murakkab obyektini ijaraga berilganda, Fuqarolik kodeksining 424-moddasi qoidalari qo'llanmaydi, chunki ijaraga

olingan mulkka o'xshash ("aynan o'xshash") obyektini topish mumkin emas.

Ijaraga olingan korxonadan foydalanganlik uchun haq taraflarning kelishuviga ko'ra vaqti-vaqti bilan yoki bir yo'la to'lanadigan to'lov tariqasida belgilanadi (*FKning 544-moddasi 3-qismi*).

To'lov har bir davr (chorak, oy) uchun oldindan haq to'lash tarzida amalga oshiriladi. Ushbu holatda haq, masalan, davlat mulki ijarasi bo'yicha ijaraga to'lovi teng ravishda vaqti-vaqti bilan (har chorakda, har oyda va h.) to'lanadi².

Muddat to'g'risidagi shart korxonani ijaraga berish shartnomasining muhim shartlaridan biri emas, ammo ijaraning maqsadi mulkni vaqtincha foydalanishga berish bo'lgani uchun ham ushbu shartga e'tibor qaratish lozim.

Ijaraga bo'yicha Fuqarolik kodeksining umumiy qoidalariga muvofiq shartnoma shartnomada belgilangan muddatga tuziladi (*FKning 540-moddasi*). Shartnomada belgilangan muddat kalendari sana bilan yoxud yillar, oylar, haftalar, kunlar yoki soatlar bilan o'lchanadigan vaqtning o'tishi bilan, shuningdek muddat muqarrar yuz berishi kerak bo'lgan voqeani ko'rsatish bilan ham belgilanishi mumkin (*FKning 145-moddasi*).

Korxona ijarasining muddati shartnomada belgilanmagan bo'lsa, shartnoma nomuayyan muddatga tuzilgan hisoblanadi. Bu taraflardan har biriga istagan paytda shartnomadan voz kechish huquqini beradi. Faqat taraflar bir-birini uch oy oldin yozma ravishda ogohlantirishi talab qilindi. Ko'rsatilgan muddat dispozitiv xususiyatga ega, ya'ni qonun yoki

² Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодексига шарҳ: Профессинал шарҳлар. Т. 2./Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. -Тошкент: Baktria press, 2013. 277-бет.

shartnomada ogohlantirishning boshqa muddatlari ham belgilanishi mumkin³.

Agar hech bir taraf nomuayyan muddatga tuzilgan korxonani ijaraga berish shartnomasini bekor qilishni talab qilmasa, u cheksiz vaqt davom etishi mumkin. Biroq bu holat korxonani ijaraga berish shartnomasining mutloq muddatsiz bo'lishi mumkinligini nazarda tutmaydi, chunki "o'zganing mulkidan egalik qilish orqali cheksiz foydalanish mulk huquqiga teng bo'lib qoladi"⁴. "Bu shuni anglatadiki, shartnoma tuzuvchi tараflardan biri uni bekor qilishni talab qilganda shartnomaning tugash muddati vujudga keladi, shu sababli bu muddat shartnomada aniq belgilanmaydi va kontragentlar uni keyinroq aniqlashni o'zlariga qoldiradilar"⁵.

Tadqiqotchi V.V.Vitryanskiy to'g'ri ta'kidlaganidek, bunday holat korxonani ijaraga berish shartnomasini tuzishning murakkabligi hamda belgilangan shartnomani bajarish uchun zarur bo'lgan xarajatlar miqdorini hisobga olgan holda ijarachini ham, ijaraga beruvchini ham qanoatlantirmasligi mumkin⁶.

Davlat mulkchiligiga tegishli korxonalarni ijaraga berish shartnomalari uchun ijara muddati belgilab qo'yilishi mumkin. Masalan, Vazirlar Mahkamasining 2009-yil 8-apreldagi 102-qarori bilan tasdiqlangan "Davlat mulkini ijaraga berish tartibi to'g'risida"gi nizomning 7-bandiga muvofiq davlat mulki ijarasining eng ko'p muddati besh yilni, kichik tadbirkorlik subyektlari, shu jumladan

xususiy tibbiyot tashkilotlari uchun esa o'n yilni tashkil etadi, qonun hujjatlarida nazarda tutilgan holatlar bundan mustasno.

Texnopark hududidagi davlat mulkini ijaraga berishning eng ko'p muddati davlat mulkini ijaraga berishning ilgari tuzilgan shartnomalari bo'yicha majburiyatlar o'z vaqtida va to'liq bajarilgan taqdirda ushbu muddatni uzaytirish imkoni bilan o'n yilni tashkil qiladi, qonun hujjatlarida nazarda tutilgan holatlar bundan mustasno⁷.

Ba'zi mualliflarning fikriga ko'ra, muhim shartlarga shartno-

ma shaklini ham kiritish kerak⁸. Ushbu g'oyaning asosi sifatida Fuqarolik kodeksining 364-moddasi 1-qismi nazarda tutiladi. Uning so'zma-so'z talqini shartnomani tuzilgan deb tan olish uchun qonunda belgilangan shaklda bo'lishi ham talab qilinishini anglatadi.

Yuqoridagi nuqtayi nazar ziddiyatlidir, chunki tomonlarning shartnoma shakli va mazmuniga qo'yiladigan talablarga rioya qilmasligi turli xil salbiy oqibatlariga olib keladi: haqiqiy emas yoki mos ravishda bitim tuzilmagan deb topilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, korxonani ijaraga berish shartnomasining muhim shartlariga shartnomaning predmeti va bahosi kiradi. Shartnomaning predmeti tadbirkorlik faoliyati uchun foydalaniladigan mulkiy kompleks sifatidagi butun korxona hisoblanadi. Shartnomaning bahosi ijara haqqi ko'rinishida namoyon bo'lib, u shartnomada ko'rsatilmagan bo'lsa, korxonani ijaraga berish shartnomasi tuzilmagan hisoblanadi. Bunday qoida bino yoki inshootni ijaraga berish shartnomasiga nisbatan belgilangan bo'lib (FKning 577-moddasi), korxonani ijaraga berish shartnomasiga nisbatan ham qo'llanadi.

Asliddin NURIDULLAYEV,

Jamoat xavfsizligi universiteti Maxsus huquqiy fanlar va harbiy diplomatiya kafedrasi dotsenti, yuridik fanlar nomzodi

³ Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодексига шарх; Профессионал шарҳлар. Т. 2./Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. –Т.: Baktria press, 2013. 268-бет.

⁴ Синайский В.И. Русское гражданское право. (Классика российской цивилистики). – М.: «Статут», –2002. – С. 388.

⁵ Мейер Д.И. Русское гражданское право. – М.: Статут, 1997. – С. 262.

⁶ Витрянский В.В. Договор аренды и его виды: прокат, фрахтование на время; аренда зданий, сооружений и предприятий, лизинг. (Изд. 2-е, испр.) – М.: «Статут», 2000. – С. 211.

⁷ <https://lex.uz/docs/1465016>

⁸ Қаранг: Фоков А.П./Ю.Г. Попонов и др. Гражданское право. Общая и особенная части: Учебник. – М.: КНОРУС, 2005. – С. 336.

MASOFAVIY TA'LIM

mukammal huquqiy asoslar zarurati

2019-yil oxirida paydo bo'lib, 2020-yilda dunyo mamlakatlarini qamrab olgan Covid-19 pandemiyasi konservativ soha hisoblanadigan ta'lim tizimini ham yangi sharoitga tez moslashishga va o'zgacha tartib-qoidalar bo'yicha ish olib borishga majbur qildi. Aytish mumkinki, global pandemiya masofaviy ta'lim tizimida tub burilish davrini boshlab berdi.

Xalqaro tashkilotlar, jumladan, YUNESKO, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (IHTT) hamda Jahon banki ushbu pandemiyani o'rta, maxsus va oliy ta'limning fors-major vaziyatlarga tayyorgarligini tekshiruvdan o'tkazayotgan holat deb baholadi¹. Buning sababi, jahondagi barcha ta'lim muassasalari yangi formatga o'tib, masofali

o'qitish tajribasini qo'llashga majbur bo'ldi. Bu esa bir qator muammolarni keltirib chiqardi.

Birinchidan, internet texnologiyalaridan foydalanish uchun o'qituvchi va talabalarda raqamli savodxonlikning yetarli emasligi, ikkinchidan, internet tezligining pastligi, uchinchidan, ba'zi mamlakatlarda internetga ulanish imkoniyati-

¹ <https://en.unesco.org/news/one-five-learners-kept-out-school-unesco-mobilizes-education-ministers-face-covid-19-crisis>.

ning kamligi yoki aholining aksariyat qismi uchun deyarli yo'qligi va to'rtinchidan, aksariyat ta'lim oluvchilarda masofaviy o'qish uchun texnik vositalarning (kompyuter, noutbuk, gadjetlarning) mavjud emasligi. Shubhasiz, bu ta'lim sifatiga ta'sir etmasdan qolmadi, texnik nosozliklar va boshqa omillar o'quv jarayonida uzilishlarga olib keldi².

Masofaviy ta'lim tushunchasiga turlicha ta'rif berish mumkin.

Tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, umumiy ma'noda masofaviy ta'lim yoki masofaviy o'qitish deganda masofadan turib beriladigan ta'lim shakli tushuniladi, ya'ni bunda ta'lim oluvchi va beruvchi orasidagi muayyan masofaga urg'u beriladi.

Jumladan, rossiyalik olim A.Zubov "masofaviy ta'lim o'quv jarayonini tashkil etishning shunday shakli, u o'zida ta'limning an'anaviy va yangi texnologiyalarini jamlaydi, bilimlarni mustaqil o'zlashtirish tamoyillariga asoslanadi"³ deb ta'rif beradi.

Akademik S.G'ulomovning ta'rificha, "masofaviy ta'lim masofaviy o'qitish jarayoni bo'lib, u ta'lim oluvchining keyingi ijodiy va mehnat faoliyatining asosi bo'ladigan muayyan ta'lim darajasiga erishish va tasdiqlash maqsadini amalga oshiradi"⁴.

Avvalo, aytish mumkinki, onlayn ta'lim shakli qariyb uch ming yillik tarixga ega bo'lgan an'anaviy ta'lim shaklini yaqin orada siqib chiqara olmasa kerak. Onlayn ta'lim an'anaviy ta'limni to'ldiruvchi, uning samaradorligini oshiruvchi vosita bo'lib qoladi. Ta'limning bu shakli to'liq shakllanib bo'lgan jarayon emas. U o'ziga xos mehnat madaniyatiga innovatsiya va ilmiy ijodni tatbiq qilib, yangi texnologiyalar asosida rivojlanib bormoqda. Bugungi kunda masofaviy ta'lim shakli jamiyatni isloh qilish, davlat mavqeyini ko'tarish kabi muhim masalalarda bir necha qulay va tejamkor jihatlari sababli muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Masofaviy ta'lim insonlarga ilm olish jarayonini qulaylashtirdi. Manzil va vaqtdan qat'i nazar, ommaviy uzluksiz mustaqil ta'lim olish, axborot

almashish, ta'lim olish xarajatini kamaytirish bilan birga ta'lim va u bilan bog'liq resurslarni eksport qilish imkoniyatini yaratdi. Masofaviy ta'lim ommalashib borayotganining sababi ham shunda.

Masofiy ta'limning ibtidoiy shakllari tarixi uzoq davrlarga borib taqalsa-da, uning klassik ko'rinishi XX asrning 80-90-yillarida AQSHda rivojlana boshlagan. Bunga ba'zi qatlamlarning muayyan sabablarga ko'ra oliy ta'limni masofadan turib olish xohishining ortishi sabab bo'lgan. Odatda mazkur qatlamni o'rta maktabni tugallaganidan so'ng korxonalarga borib ishlashga majbur bo'lgan ishchilar tashkil etar edi. Shuningdek, ishga vaqtincha layoqatsizlar va nogironlar ham ushbu guruhga kirgan.

Dastlabki davrda masofaviy ta'limning kamchiliklari yaqqol ko'zga tashlangan bo'lsa-da, axborot texnologiyalarining rivoji bu kamchiliklarni bartaraf etish imkonini bera boshladi. Pedagogik imkoniyatlarning ortib borishi natijasida o'qitishda zamonaviy texnologiyalar, jumladan, elektron dasturiy mahsulotlar, multimedia ilovalaridan foydalanish yo'lga qo'yildi. Axborotning elektron tovush, tasvir, matn ko'rinishlaridan o'quv-tarbiya maqsadini ro'yobga chiqarishda samarali hisoblangan kompyuterli o'qitish metodikasi ta'limga kirib keldi.

Har qanday ta'lim sifati haqida gapirganda, uni o'lchovchi turli mezonlar borligini hisobga olish kerak. Hech kim an'anaviy ta'limning sifati yuqori deya mutlaq xulosa bera olmaydi. Ta'limning har ikkala shaklida ham yuqori sifatli, tasdiqlangan dasturlar ham, umuman talabga javob bermaydigan, samarasiz dasturlar ham bor.

² Foydali karantin: Covid-19 pandemiyasi oliy ta'lim tizimini qanday o'zgartiradi? May 18, 2020 <<https://uzanalytics.com/jamiyat/7460/>>. <https://uzanalytics.com/jamiyat/7460/>.

³ Zubov A.B., Zubova I.I. Информационные технологии в лингвистике. М.: Академия, 2004. – 208 с. <https://www.twirpx.com/file/690994/>

⁴ Гулямов С.С. и др. Дистанционное экономическое образование. Т.: «Шарк», 2004 г. С. 124.

⁵ <https://cyberleninka.ru/article/n/potentsial-ispolzovaniya-i-perspektivy-razvitiya-dstantsionnogo-obucheniya>.

YUNESKO ma'lumotiga ko'ra butun dunyoda ta'lim olish istagida bo'lganlar soni ta'lim muassasalaridagi o'rinlar soniga nisbatan ko'p va taxmin qilinishicha, 2025-yilga borib talabalar soni 165 milliondan 98 million nafarga oshadi⁵.

Pandemiyaga qadar masofaviy ta'lim yurtimizda asosan malaka oshirish tizimida qisman qo'llanayotgan edi. Umuman olganda, mamlakatimizda aksariyat oliy o'quv yurtlari darslarni masofaviy shaklda o'tkazishga qisman tayyor edi. Oliy ta'lim muassasalari platformalarida Moodle tizimi shakllantirilib, unga barcha o'quv fanlari bo'yicha elektron resurslar joylashtirilgan edi. Ammo bu tizim bugungi kun talabiga to'la javob bera olmas edi. Qolaversa, pandemiya sabab nafaqat oliy ta'lim, o'rta maxsus ta'lim, xalq ta'limi, maktabgacha ta'lim tizimlari ham masofaviy ta'lim usuliga o'tishiga to'g'ri keldi. Prezidentimizning topshirig'i asosida ko'rilgan choralar natijasida sharoit og'irligiga qaramasdan ta'lim tizimiga masofaviy texnologiyalar joriy qilinib, 7 million o'quvchi va 500 ming talabaga onlayn dars berish yo'lga qo'yildi.

O'tgan qisqa vaqt ichida masofaviy ta'limning tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini takomillashtirish, qonunchilik holatini tahlil etish zarurati anglab yetildi. Shu bois mazkur sohadagi islohotlarning davlat va jamiyat uchun muhimligini inobatga olgan holda, masofaviy ta'limni huquqiy tartibga solish masalalarini tizimli o'rganish barobarida, yuridik fan va amaliyot nuqtayi nazaridan asoslantirilgan xulosa, taklif va tavsiyalarni ishlab chiqish dolzarb vazifa hisoblanadi.

So'nggi yillarda ta'lim sohasidagi islohotlar tufayli 2020-yilning 23-sentyabr sanasida "Ta'lim to'g'risida"gi qonun yangi tahrirda qabul qilindi. Uning 16-moddasida "Masofaviy ta'lim o'quv rejaları va o'quv dasturlariga muvofiq ta'lim oluvchilar tomonidan zarur bilim, malaka va ko'nikmalarni axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan

⁵ <https://cyberleninka.ru/article/n/potentsial-ispolzovaniya-i-perspektivy-razvitiya-distantsionnogo-obucheniya>.

hamda internet jahon axborot tarmog'idan foydalanilgan holda masofadan turib olishga qaratilgan. Masofaviy ta'limni tashkil etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi" deyilgan⁶.

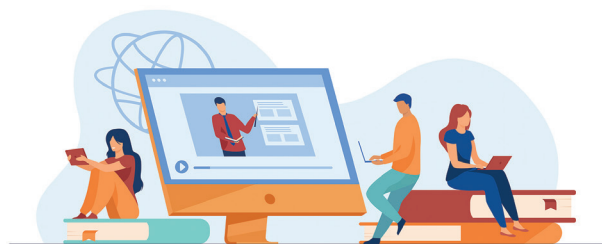
Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirining 2020-yil 27-martda qabul qilingan "Oliy ta'lim muassasalarida masofaviy ta'limni joriy etish to'g'risida"gi buyrug'iga ko'ra respublikamizdagi OTMlar masofaviy o'qitish texnologiyalarini yaratish va ishga tushirish ishlarini jadallashtirgan. Pandemiya sababli mamlakatimizdagi barcha universitetlar masofaviy ta'limni yo'lga qo'yish bo'yicha tajriba orttirdi va bu borada ishlar davom ettirilmoqda. Onlayn dars ishtirokchilarida ta'limning an'anaviy va masofaviy turlarini solishtirib ko'rish imkoniyati paydo bo'ldi.

O'zbekiston Prezidentining 2020-yil 5-oktyabrda "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 6079-farmonining 2.5-bandida⁷ axborot texnologiyalari sohasida ta'lim berish va malaka oshirishning ustuvor yo'nalishlari, shu jumladan, masofaviy, onlayn va virtual o'qitish texnologiyalarini joriy etish va rivojlantirish, onlayn kurslar uchun platformalar ishlab chiqish kabi chora-tadbirlar o'z ifodasini topgan.

Pandemiya sabab joriy qilingan karantin davrida masofaviy ta'lim bo'yicha olingan tajriba kelgusida ta'limning bu turini takomillashtirish uchun asos bo'lishi kerak. Buning uchun esa mavjud huquqiy-me'yoriy hujjatlarni takomillashtirish talab etiladi. Xususan, "Ta'lim to'g'risida"gi qonunga masofaviy ta'lim shakllariga oid normalar kiritilishi zarur.

Mamlakatimizda masofaviy ta'limni joriy qilish va tartibga solish bilan bog'liq normativ hujjatlar qatoriga hukumatning 2017-yil 21-noyabrda 930-qarori bilan tasdiqlangan "Oliy ta'lim muassasasida sirtqi (maxsus sirtqi) ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risida"gi nizomni va Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirining 2020-yil 27-martda qabul qilingan "Oliy ta'lim muassasalarida masofaviy ta'limni joriy etish to'g'risida"gi buyrug'ini kiritish mumkin.

Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirining 2020-yil 27-martdagi buyrug'iga ko'ra mamlakatimizdagi oliy ta'lim muassasalarida masofaviy o'qitish texnologiyalarini yaratish va ishga tushirish borasida jadal ishlar olib borildi. Ayni paytda barcha OTMlar masofadan turib dars o'tish imkoniyatiga ega. Bitiruv-malakaviy ishlar himoyasi, davlat imtihonlari, nazorat ishlari ham masofaviy shaklga o'tkazildi. Biroq Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi OTMlardagi masofaviy ta'lim sifatini o'rganib, ayrim o'qituvchilarning tajriba va ko'nikmasi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini bilish darajasi talabga to'liq javob bermayotgani, ba'zi holatlarda talabalarda ham masofaviy ta'lim olish ko'nikmasi yo'qligini ko'rsatgan⁸. Shuningdek, platformalar o'quv-uslubiy tomondan to'liq boyitilmagani, texnika, sharoit yetishmasligi va internet sifati kabi muammolar sabab talabalar davomatida kamchilik kuzatilgan.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari jamiyat hayotining barcha sohalariga shiddat bilan kirib kelayotgan bugungi kunda ta'lim tizimi, xususan, masofaviy ta'limning tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini takomillashtirish dolzarb vazifalar sirasiga kiradi. Raqamli infratuzilmani rivojlantirish uchun jamiyatning ma'lum darajadagi informatsion tayyorligi, mustahkam huquqiy asoslar mavjudligi talab etiladi.

Sohadagi muammolarga yechim topish uchun avvalo masofaviy ta'limga doir huquqiy asoslarni takomillashtirish, masofaviy ta'lim bo'yicha yagona konsepsiya ishlab chiqish lozim. Konsepsiyada ta'limning mazkur shakliga doir ilmiy asoslar, innovatsion yondashuvlar o'z ifodasini topishi, ilg'or xorijiy tajribadan samarali foydalanish talab etiladi.

Jahongir MAKSUMOV,

TDYU magistranti

⁶ <https://lex.uz/docs/5013007>

⁷ <https://lex.uz/docs/5030957>

⁸ <https://kun.uz/news/2020/10/13/talim-inspeksiyasi-qaysi-otmlarda-masofaviy-talim-yaxshi-yolga-qoyilganini-malum-qildi>

Fuqarolar sog'lig'ini saqlash tushunchasi va yuridik tavsifi

Fuqaroning sog'lig'iga fuqarolik huquqida alohida yuridik kategoriya sifatida qaraladi. Fuqaroning sog'lig'i nomoddiy ne'matlardan biri hisoblanadi va u fuqarolik huquqlari obyekti tarkibiga kiradi. Tadqiqotchi I.B.Zokirov fikriga ko'ra, moddiy ko'rinishdagi ne'matlar (ashyolar) bilan bir qatorda nomoddiy ne'matlar ham fuqarolik huquqining obyekti hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksida nomoddiy ne'matlar tushunchasi haqida yozilgan. Unga asosan shaxsning hayoti, sog'lig'i, sha'ni, shaxsiy daxlsizligi, qadr-qimmati va pok nomi, kasbiy nufuzi, xususiy hayot daxlsizligi, shaxsiy va ommaviy sirlari, erkin ko'chib yurish, turish va yashash joyini tanlash, mualliflik va boshqa shax-

siy mulkiy huquqlari nomoddiy ne'matlar hisoblanadi¹.

Yuridik adabiyotlarda fuqaroning sog'lig'i tushunchasiga alohida yuridik kategoriya sifatida emas, shaxsning nomulkiy huquqlari tarkibidagi elementlardan biri sifatida qarash hollari uchraydi. Xususan, ayrim mualliflarning fikricha, "sog'liqqa

¹ Зокиров И.Б. Фуқаролик ҳуқуқи. –Тошкент: ТДҶОИ, 2009. –218 б.

bo'lgan huquq jismoniy shaxs – fuqaroning shaxsiy nomulkiy huquqi bo'lib, uning muhofazasini amalga oshirishni talab qilish va uning buzilmasligiga bo'lgan huquq odatda fuqarolik-huquqiy vositalar bilan amalga oshiriladi. Shu sababli sog'liqni saqlash huquqi yoki fuqaroning o'z sog'lig'iga bo'lgan huquqi shaxsiy nomulkiy huquq sifatida FKning 99-moddasida o'z ifodasini topgan².

Shuningdek, adabiyotlarda fuqarolarning sog'lig'ini saqlash bevosita fuqaroning tabiiy huquqi bo'lgan yashash huquqidan kelib chiqishi va u bilan uzviy bog'liq bo'lishi qayd etiladi. Jumladan, I.I.Nasriyev ta'kidlashicha, inson shaxsiy huquq va erkinliklari ichida yashash huquqi alohida ahamiyat kasb etadi³.

Fuqaroning sog'lig'i masalasi o'ziga xos nomoddiy ne'mat va ijtimoiy qadriyat, shaxsiy nomulkiy huquq sifatida har tomonlama talqin etilishi va tushinilishi mumkin bo'lgan kategoriya hisoblanadi. Bunda fuqaro sog'lig'i tushunchasi biologik individ sifatida inson organizmining belgilangan darajada ishlashi tushunilishi ham mumkin. Biroq yuridik kategoriya sifatida fuqaroning sog'lig'i avvalo uning shaxsiy nomulkiy huquqi hamda fuqarolik huquqlarining obyekti sifatida nomoddiy ne'matdir. Shu sababli mazkur nomoddiy ne'matning fuqarolik huquqlari obyektlari tizimidagi o'rni belgilanishi talab etiladi. FKning 81-moddasi bo'yicha fuqarolik huquqlari obyektlari tarkibiga shaxsiy nomulkiy huquqlar va boshqa moddiy hamda nomoddiy boyliklar kiradi. Shunga ko'ra, fuqarolarning sog'lig'i shaxsiy nomulkiy huquq va nomoddiy boylik sifatida tan olinishini ko'rsatadi.

Ma'lumki, shaxsiy nomulkiy huquqlar deganda, odatda bevosita shaxsdan begonalashtirilishi mumkin bo'lmagan va har doim fuqaroning o'zi bilan uzviy bog'liq bo'lgan huquqlar tushuniladi. Bunda shaxsiy nomulkiy munosabatlardan kelib chiqadigan huquqlar va shaxsiy huquqlar farqlanishi lozim. Odatda shaxsiy nomulkiy huquqlar fuqarolarga tegishli bo'ladi. Masalan, sha'n, qadr-qimmatga bo'lgan huquq, yashash huquqi, sog'liqqa bo'lgan huquq.

Lekin ayrim shaxsiy nomulkiy huquqlar bir vaqtning o'zida fuqarolar va yuridik shaxslarga

ham tegishli bo'lishi mumkinligi yuridik adabiyotlarda qayd etilgan. Bunga ishchanlik obro'siga bo'lgan huquq va nomga (fuqaro ismga va yuridik shaxs firma nomiga) bo'lgan huquq misol bo'ladi.

Shaxsiy nomulkiy munosabatlardan kelib chiqadigan nomulkiy huquqlar sifatida firma nomi, tovar belgilari, tovar kelib chiqqan joy nomi, patentga bo'lgan huquqlarni kiritish mumkin. Bu huquqlar bir shaxsdan ikkinchi shaxsga o'tkazilishi mumkin⁴. Fuqaroning sog'lig'i esa chin ma'nodagi shaxsiy nomulkiy huquq va nomoddiy ne'mat sifatida namoyon bo'ladi. Sog'liq fuqaroning tabiiy huquqi hisoblanib, uning roziligisiz mazkur huquqni buzishga hech kimning haqqi yo'q.

Agar yashash huquqi insonning shaxs va individ sifatida borligini anglatrsa, fuqaroning sog'lig'iga bo'lgan huquq muayyan ma'noda fuqaroning o'ziga tegishli bo'lgan va u tomonidan tasarruf etilishi mumkin bo'lgan huquq sanaladi. Bu holat amaldagi qonunchilikda ham mustahkamlangan. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 26-moddasi 3-qismiga ko'ra, shaxsning roziligisiz uning organizmida tibbiy yoki ilmiy tajribalar o'tkazilishi mumkin emas. Demak, shaxs o'zining sog'lig'iga bo'lgan huquqni mustaqil tasarruf etishi va o'z sog'lig'i bilan bog'liq tibbiy tajriba o'tkazishga rozi bo'lishi mumkin. Biroq fuqaroning sog'liq huquqi va uning yashash huquqini tasarruf etish o'rtasida farq mavjudligini e'tibordan chetda qoldirmaslik lozim.

Fuqaro sog'lig'i huquqini tasarruf qilishida erkin harakat qiladi va uning bevosita roziligi bilan sog'lig'i bo'yicha muayyan tibbiy operatsiyalarni amalga oshirish mumkin. Masalan, fuqaroning hayotini saqlab qolish uchun tibbiy muolajani amalga oshirishda dastlab bemorning roziligi talab qilinadi va agar bemor roziligini olishning imkon bo'lmasa uning yaqin qarindoshlari roziligi talab etiladi. Albatta, bu holat fuqarolik huquqlarini amalga oshirish shartlari va qoidalariga to'g'ri kelmaydi. Zero, FKning 9-moddasida "fuqarolik huquqlarini amalga oshirish boshqa shaxslarning huquqlarini hamda qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlarini buzmasligi shart"ligi belgilangan holda, huquq egasining manfaatlariga zid kelmashligi sharti belgilanmagan.

² Якубова И.Б.

³ Насриев И.И. Шaxсий номулкий ҳуқуқларни амалга ошириш ва муҳофаза қилишнинг фуқаролик-ҳуқуқий муаммолари. –Тошкент: Фафур Фулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2006. – 33-б.

⁴ Сергеев А.П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации. Учебник. – М.: Проспект, 2001. – 27 с.

Biroq fuqaroning hayoti va sog'lig'iga zarar yetkazishi mumkin bo'lgan tibbiy amaliyotni o'tkazish mumkin emasligi insonparvarlik tamoyillari va huquqning umumiy mazmunidan kelib chiqadi. Shu bilan birga, FKning 9-moddasi 5-qismida fuqarolar va yuridik shaxslarning boshqa shaxsga zarar yetkazishga, boshqacha shakllarda huquqni suiiste'mol qilishga, shuningdek huquqni uning maqsadiga zid tarzda amalga oshirishga qaratilgan harakatlari yo'l qo'yilmasligi belgilangan bo'lib, fuqaro tana a'zolarini sotib olishni talab qilishi, o'zining o'limiga olib kelishi mumkin bo'lgan tibbiy amaliyot o'tkazilishini so'rashi mumkin emas. Bu holat sog'liqqa bo'lgan huquqni suiiste'mol qilish hisoblanadi va bunga yo'l qo'yilmaydi.

Yashash huquqi ham tabiiy huquq bo'lib, inson tug'ilishi bilan vujudga keladi va shaxsiy nomulkiy huquq sifatida bevosita shaxs tomonidan tasarruf etiladi. Tadqiqotchi I.I.Nasriyevning fikricha, yashash huquqi eng oliy huquq ekani O'zbekiston Konstitutsiyasida, FKning 99-moddasida va boshqa qonun hujjatlarida o'z aksini topgan. Fuqarolik kodeksi shaxsning hayotini nomoddiy ne'mat sifatida fuqarolik huquqining obyekti deb tan oladi.

Inson hayotiga ta'rif berish kerak bo'ladigan bo'lsa, uning yuridik chegaralarini aniqlab olish juda muhimdir. Yashash huquqi fuqaroning tabiiy huquqi sifatida undan begonalashtirilmaydigan va mahrum etilishi mumkin bo'lmagan huquq hisoblanadi. Shu sababli ham mazkur huquq qaysi paytdan boshlab vujudga kelishi masalasini aniqlash huquqshunoslik fanlari oldidagi vazifalardan biri sanaladi.

Jahon huquqshunosligida yashash huquqi fuqaroning sog'lig'i va uni asrashga bo'lgan yuridik va amaliy xatti-harakatlar obyekti o'z ichiga oladi. Yashash huquqiga qadimgi Rim yuristlari tomonidan e'tibor qaratilgan. Rim huquqiga binoan homila huquq subyekti hisoblanmagan, shu sababli ham uning yashash huquqiga ega ekanligi belgilanmagan. Biroq homila tirik tug'ilish sharti bilan huquq va majburiyatlarga ega shaxsga tenglashtirilishi mumkinligi nazarda tutilgan.

Bunday qoida bugungi kunda qit'a huquq tizimiga mansub ko'plab davlatlar qonunchiligi uchun asos vazifasini o'taydi. Xususan, mamlakatimizda ham homila tirik tug'iladigan bo'lsa, merosxo'r bo'lishi mumkinligi belgilangan. Umumiy huquq mamlakatlari esa homila hali huquqqa ega emas va u tirik tug'ilgandan so'nggina huquqqa ega bo'ladi.

Bir qator mamlakatlarda esa yashash huquqi homiladorlik paytida vujudga kelishi belgilangan. Jumladan, Irlandiya Konstitutsiyasining 40-moddasida davlat homilaning yashash huquqini tan olishi belgilangan bo'lib, bunda ayolning hayotiga xavf solishi mumkin bo'lgan hollardan tashqari, homilani sun'iy tushirish taqiqlanadi. Slovakiya davlatida ham homila yashash huquqiga egaligi nazarda tutilgan (Slovakiya Respublikasi Konstitutsiyasining 15-moddasi). Chexiyada ham hali tug'ilmagan bolaning huquqlari himoya qilinishi nazarda tutilgan va bu holat Chexiya Respublikasi asosiy huquqlar va erkinliklar xartiyasining 6-moddasida nazarda tutilgan.

Qolaversa, Qur'oni karimda insonning paydo bo'lishi va unga jon bag'ishlanishiga oid oyatlarda aniq holatlar belgilangan. Masalan, Qur'oni karimning "Mo'minun" surasi 12-14-oyatlarida shunday deyiladi: "Qasamki, batahqiq, insonni loy sulolasidan yaratdik. So'ngra uni mustahkam qarorgohda nutfadan yaratdik. So'ngra nutfadan alaq yaratdik, alaqadan chaynalgan go'sht yaratdik, chaynalgan parcha go'shtdan suyak yaratdik, bas, suyakka go'sht qopladik, so'ngra, uni boshqa bir jonzot etib paydo qildik. Bas, yaratguvchilarning eng yaxshisi Alloh barakotli (buyuk)dir".

Islom dinida homila muayyan davrdan keyin inson sifatida e'tirof etiladi va tirik jonzot kabi yashash huquqiga ega bo'ladi. Biroq qonunchilik nuqtayi nazaridan islom huquqida homilaning yashash huquqi borasida aniq qoidalar o'rnatilmagan.

Yevropa davlatlari qonunchiligida ham yashash huquqining boshlanish payti va homilaning huquqdorligi masalasida aniq normalar o'rnatilmaganligini kuzatish mumkin. Masalan, 1804-yilgi Fransiya Fuqarolik kodeksi va 1896-yilgi Germaniya Fuqarolik tuzuklarida bu borada aniq qoidalar nazarda tutilmagan. Qolaversa, Germaniya FTda huquq layoqati tug'ilgandan so'ng vujudga kelishi belgilangan (Germaniya FTning 1-paragrafi). Biroq mazkur davlat qonunchiligida ham homilaning tirik tug'ilish sharti bilan muayyan

huquqlarga ega bo'lishi nazarda tutilgan. Bunday qoidalar 1811-yilgi Avstriya Fuqarolik kodeksining 22-paragrafida, Shveysariya Fuqarolik kodeksining 31-moddasida, Gretsiya Fuqarolik kodeksining 36-moddasida, Braziliya Fuqarolik kodeksining 4-moddasida nazarda tutilgan.

Tadqiqotchi I.Nasriyev homilaning huquqdorligi va yashash huquqi tahlilida quyidagi mushohadalarni bildirib o'tadi: ayrim hollarda chaqaloq onaning o'limidan keyin tug'ilishi mumkin (bunday hollar onaning kasalligi yoki boshqa sabablar natijasida yuz berishi mumkin). Qonun hujjatlarida tibbiyot xodimlari bolaning yashashiga imkon beradigan barcha chora-tadbirlarni ko'rish shartligini belgilab qo'yish lozim, toki onaning bo'yidagi chaqaloqni saqlab qolishning barcha choralari ko'rilmagan hollarda javobgarlik yuzaga kelishi shart bo'lsin. Shuningdek, ona homilasidan ilmiy-tadqiqot ishlarida foydalanish yoki foydalanishni taqiqlash masalasi qonuniy hal bo'lmog'i lozim.

N.A.Ashurovaning fikricha, huquq layoqati kishi tug'ilganidan to o'limigacha undan ajralmaydi. Yangi tug'ilgan chaqaloq ham huquqlarga, chunonchi, yashash huquqi, davolanish huquqi, ovqatlanish huquqi, erkin bo'lish huquqi kabi qator tabiiy huquqlarga, shu jumladan, ota-onalardan tarbiya olish va boshqa huquqlarga ega bo'ladi. Kishi tug'ilishi bilan uning hayoti boshlanganidek, tug'ilishi bilan huquq subyekti sifatida yashashi ham boshlanadi.

R.J.Matqurbonovning ta'kidlashicha fuqarolik huquqi layoqatining boshlanish va tamom bo'lish payti FKda (17-modda 2-qismi) hech qanday o'zgarishlarga uchramadi va bu holatga nisbatan qonun chiqaruvchi tomonidan ifodalangan konservativizm to'liq asosga ega.

Mazkur fikrlardan kelib chiqib, huquq layoqati vujudga kelishini urug'lanish payti bilan bog'lash maqsadga muvofiq emas degan xulosaga kelinadi, binobarin, bu payt taxminan aniqlanadi;

ikkinchidan, inson hayoti qaysi paytdan boshlanadi degan savolga aniq javob mavjud emas;

uchinchidan, fuqaro huquq subyekti sifatida homiladorlikning turli bosqichlarida embrion sifatida ro'yxatdan o'tadimi yoki tug'ilgan bola sifatidami kabi savollarning bo'lishiga yo'l qo'yib bo'lmaydi⁵.

Demak yashash huquqi va fuqaroning sog'lig'ini saqlash munosabatlari insonning homilalik paytidanoq boshlanadi. Homilaning huquqiy muhofazaga olingani amaldagi qonun hujjatlarida ham belgilanganligi fikrimizning dalilidir. Amaldagi FK homilaning huquq subyekti ekanliginigina nazarda tutsa, jinoyat qonunchiligida homilani himoya qilish borasida bir qator normalar mustahkamlangan. Masalan, JKning 104-moddasida qasddan badanga og'ir shikast yetkazish natijasida homilaning tushishi jinoyat hisoblanishi va uch yildan besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanishi belgilangan. Bundan tashqari, JKning 114-115-moddalari bevosita homilani sun'iy tushirish bilan bog'liq jinoyatlarni nazarda tutadi. Xususan, JKning 115-moddasiga binoan ayolni o'z homilasini sun'iy ravishda tushirishga majburlash, agar homila sun'iy tushirilgan bo'lsa, bazaviy hisoblash miqdorining ellik baravariga jarima yoki uch yuz soatgacha majburiy jamoat ishlari yoxud ikki yilgacha axloq tuzatish ishlari bilan jazolanadi.

M.H.Rustamboyevning fikricha, homilaning tushishi nafaqat jismoniy, balki ruhiy zo'rlik ishlatish (hujum tufayli qattiq qo'rqish, cho'chish va hokazo) natijasida ham sodir bo'lishi mumkin. Homiladorlik muddati jinoyatni kvalifikatsiya qilish uchun ahamiyatsizdir.

O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi plenumining 2007-yil 27-iyundagi "Badanga qasddan shikast yetkazishga oid ishlar bo'yicha sud amaliyoti" to'g'risidagi qarorida ko'rsatilishicha, aybdor jabrlanuvchining homiladorligini bilmagan holda u tomonidan sodir etilayotgan huquqqa xilof harakatlar (uning jabrlanuvchiga ta'siri) jabrlanuvchi a'zo to'qimalarining anatomik butunligining buzilishiga yoki ularning fiziologik funksiyasining buzilishiga sabab bo'lishi mumkinligini anglagan bo'lishi lozim.

Mazkur holatda jinoyat qonunchiligi bevosita homilaning o'zini emas, balki homilador ayolning sog'lig'ini himoyalashni nazarda tutadi. Biroq homilador ayolning himoya etilishi homilaning ham himoyalaniishini anglatadi.

Abrorbek KARIMOV,

Namangan tumanlararo
iqtisodiy sudining raisi

⁵ Маткурбанов Р.Ж. Проблемы правосубъектности граждан (физических лиц) в гражданском праве: Автореф. дис... канд. юрид. наук. –Ташкент: 2009. – 27 с.

Jamoat xavfsizligiga qarshi jinoyatlarni tergov qilishning kriminalistik jihatlari

Mamlakatimizda jamoat xavfsizligini ta'minlash muammolari chuqur tarixiy ildizlarga ega bo'lib, unda amalga oshirilayotgan siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy islohotlar, fuqarolik jamiyati, demokratiyani shakllantirish muammolari bilan uzviy bog'liqdir.

Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichi mam-lakat hayotining siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy so-halarida sodir bo'layotgan jiddiy o'zgarishlar bilan tavsiflanadi, bu esa jinoyat sodir etish usullariga ta'sir qilmay qolmaydi.

Jamoat xavfsizligi – jamiyatning qonunga xilof tajovuzlar, ijtimoiy va millatlararo nizolar, favqulod-da vaziyatlar va boshqa tahdidlardan himoyalangan-lik holati bo'lib, u jamiyatning barqaror rivojlanishi-ga xizmat qiladi hamda insonning huquqlari, erkin-liklari va qonuniy manfaatlarini ro'yobga chiqarilishini ta'minlaydi.

So'nggi yillarda jamoat xavfsizligini ta'minlash-ning huquqiy mexanizmlarini takomillashtirish-ga qaratilgan bir qator muhim normativ-huquqiy hujjatlar, jumladan Prezidentning "Jamoat xavfsiz-ligini ta'minlash samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi va 2021-yil 2-apreldagi "Ichki ishlar organlarining jamoat xavf-sizligini ta'minlash va jinoyatchilikka qarshi kura-shish sohasidagi faoliyatini yanada takomillashti-rish bo'yicha qo'shimcha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarorlari qabul qilindi.

Shuningdek, 2021-yil 29-noyabrda "O'zbekis-ton Respublikasi jamoat xavfsizligi konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Prezident farmoni imzolandi. Mazkur hujjat bilan O'zbekiston Respublikasi jamoat xavf-sizligi konsepsiyasi, 2022-2025-yillarda O'zbekis-ton Respublikasida jamoat xavfsizligini ta'minlash tizimini rivojlantirish strategiyasi, 2022-2025-yil-larda O'zbekiston Respublikasida jamoat xavfsizli-gini ta'minlash tizimini rivojlantirish strategiyasi va 2022-yilda amalga oshirish bo'yicha "yo'l xaritasi" tasdiqlandi.

Jamoat xavfsizligiga qarshi jinoyatlarning o'zi-ga xos xususiyati aniq bir shaxsning emas, balki keng doiradagi odamlarning manfaatlariga ta'sir qilishidir¹.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi Maxsus qismining 6-bo'lim 17-bobi jamoat xavfsizligiga qar-shi jinoyatlarni o'z ichiga olgan.

Jinoyat kodeksining 242-moddasida ko'rsatil-gan jinoiy uyushma tashkil etish jinoyati jamoat xavfsizligiga qarshi jinoyatlarning xavflisidir. Jinoyat kodeksining 29-moddasiga asosan "Jinoiy uyushma – ikki yoki undan ortiq uyushgan guruhning jinoiy faoliyat bilan shug'ullanish uchun oldindan birlashi-shi". Jinoiy uyushma guruh a'zolarining miqdori,

uyushmaning tuzilishi va boshqa belgilariga ko'ra bir-biridan farq qiladi. Jinoiy uyushma tuzish yoki unga rahbarlik qilish jinoiy tuzilmani shakllantirish uchun nomzodlarni tanlash, ularni jalb qilish, jinoiy uyushma, guruh yoki uning bo'linmalari ishtirokchi-lari o'rtasida vazifalarni bo'lish, jinoiy faoliyatning umumiy rejasi yoki alohida tajovuzlar rejasini tuzish kabi xatti-harakatlarda ko'rinadi. Jinoiy uyushma-ni olib borish jinoiy uyushma uchun pul, transport, xonalar ajratish, jinoiy uyushma yoki bo'linmalari-ni ishlashi uchun shart-sharoit yaratish kabilarda namoyon bo'ladi. Har qanday turdagi jinoiy faoliyat bilan shug'ullanish uchun jinoiy uyushmaga birla-shishning o'zi tugallangan jinoyat hisoblanadi.

Oldindan til biriktirgan guruh, jinoiy guruh va jinoiy uyushmaning tashkilotchilari hamda a'zolari tayyorgarlik ko'rilishi yoki sodir etilishida o'zlari qat-nashgan barcha jinoyatlar uchun javobgarlikka tor-tiladilar.

R. Kolduyello uyushgan jinoyatchilikning sakkiz-ta asosiy belgisini ajratib ko'rsatgan: 1) jinoyat bi-lan shug'ullanish maqsadida guruh tashkil etish; 2) hokimiyatning guruhning bir yoki bir nechta a'zolari qo'lida markazlashuvi; 3) tashkilot ehtiyojlari uchun pul jamg'arish; 4) yaxlit guruhning muayyan jinoyat-larga ixtisoslashuvi va guruh ichidagi funksiyalar-ni tarqalishi; 5) monopolistik tendensiyalar; 6) sudyalari, politsiyachilar, shifokorlar, siyosatchilar, ma'muriyat bilan munosabatlar tizimini yaratishda ifodalangan korrupsiya; 7) qat'iy intizomni o'rna-tish, belgilangan xulq-atvor qoidalariga qat'iy rioya qilish; 8) jinoiy operatsiyalarni ehtiyotkorlik bilan rejalashtirish. Ushbu individual belgilar bir-birini batafsil bayon qilsa ham (masalan, 4- va 8-belgilar), umuman olganda, ular uyushgan jinoiy faoliyat ni-madan iboratligi haqida aniq tasavvur beradi².

Jinoiy uyushmalar asosan terrorizm va ekstre-mizm, noqonuniy migratsiya va odam savdosi, narko-tik moddalar va qurol savdosi; korrupsiya va jinoyat-dan olingan daromadlarni legallashtirish, kontra-banda, reket, fohishalik, qimor o'yinlari, genotsid, ekotsid va boshqa xalqaro jinoyatlar sodir etadi³.

Uyushgan jinoiy guruhlar va jinoiy jamoalar so-dir etgan jinoyatlarni tergov qilish uslubiyotini tahlil kiladigan bo'lsak, jinoyat ishi qo'zg'atish uchun tez-kor-qidiruv tadbirlari natijalari, ommaviy axborot vositalaridan olingan ma'lumotlar yoki jismoniy va

¹ С.В. Максимов ва бошқалар. Мониторинг уголовной политики России. - Москва, 2014. - 482 с.

² https://knowledge.allbest.ru/law/3c0a65625a2ac68b4c43b88421216d27_0.html

³ Козловская М.Г. Преступное сообщество: сравнительный криминологический анализ//Автореферат.,2021.

yuridik shaxslarning xabarlari asos bo'lishi mumkin. Jinoiy javobgarlikka tortish uchun asos sifatida esa ijtimoiy xavfli qilmishdan aniqlangan faktik ma'lumotlar va uning jinoiy guruh tomonidan sodir etilganlik izlari hisobga olinadi. Uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurashish amaliyotini umumlashtirish natijasida ko'rib chiqilayotgan jinoyatlarni tergov qilayotgan surishtiruvchi va tergovchilar uchun tergovning dastlabki bosqichida tergov harakatlarini o'tkazish taktikasi bo'yicha kriminalistik bilimlarni mohirona qo'llash talab qilinadi⁴.

Tezkor xodim tezkor kuzatish, eksperiment, hujjatlarni yoki jinoyatni ko'rsatuvchi har qanday izlarni operativ o'rganish natijalari ko'rsatilgan ma'lumotnomani tergovchiga yuboradi. Shunga o'xshash ma'lumotlarni uyushgan jinoiy guruhga kiritilgan tezkor xizmatlarning maxfiy agentlaridan ham olish mumkin. Ba'zan olingan ma'lumotlar o'z tasdig'ini topmasligi ham mumkin. Tergovchi bunday holatlarni bartaraf etish, ushbu materiallarning protsessual talablarga muvofiqqligini aniqlash uchun ularni diqqat bilan va to'g'ri baholashi talab etiladi. Shu maqsadda tergovchilar va tezkor xodimlar ularni to'g'ri baholashlari, ishonchliligi, to'liqligi, tegishlili-gi va yo'l qo'yilishi hamda kelgusida jinoyat-protsessual shaklda dalil manbalari sifatida foydalanish imkoniyatlarini tahlil qilishlari kerak⁵.

Jinoiy uyushmani fosh qilishda asosan tezkor-qidiruv tadbirlarini o'tkazish bilan birgalikda ko'zdan kechirish, olib qo'yish, tintuv, ekspertiza va taftish tayinlash, gumon qilinuvchini, ayblanuvchini, guvohni, jabrlanuvchini so'roq qilish, tanib olish uchun ko'rsatish va telefonlar va boshqa telekommunikatsiya qurilmalari orqali olib boriladigan so'zlashuvlarni eshitib turish, ular orqali uzatiladigan axborotni olish kabi tergov harakatlarini o'tkazish muhim ahamiyat kasb etadi.

Jinoyat sodir etishda gumon qilinib ushlangan shaxslar so'roq davomida kelgusida jazolash, ishdan bo'shatish, maxsus unvonini oldirib tashlash to'g'risidagi tahdid qilishi, qoida tariqasida, ularning uyushgan jinoiy tuzilmaga mansubligini tasdiqlaydi, ba'zan bu davlat amaldorlari orasida "rahnamo"larga egaligidan dalolat beradi. Shuningdek, jinoiy uyushma a'zolaridan birortasi ushlanishi bilanoq boshqa

a'zolari chet davlatlardan tajribali advokatni tergovga yuborishi holatlari kuzatiladi⁶.

Tergovchi va tezkor xodim jinoiy uyushma tashkil etish jinoyatlarini ochishda va tergov qilishda jinoiy uyushma a'zolarining huquqni muhofaza qiluvchi organlarda katta lavozimdagi mansabdor shaxslarga aloqasi bor yoki yo'qligiga e'tibor qaratishlari zarur.

Uyushgan jinoiy guruhlar va jinoiy ushmalarning faoliyatini o'rganish shuni ko'rsatadiki, quyidagi holatlar ushbu jinoiy tuzilmaning asosiy jinoiy yo'nalishini aniqlashga yordam beradi:

- bir necha yoki bir, lekin eng muhim jinoiy tajovuz obyektiga nisbatan iqtisodiy faoliyat sohasida jinoyat sodir etishga puxta o'ylangan tayyorgarlik belgilari;
- iqtisodiyot sohasida yuqorida aytib o'tilganidek, ma'lum bir yo'nalishda jinoiy faoliyatni faollashtirish;
- jinoyat obyekti (bank, investitsiya fondi va boshqalar) faoliyati to'g'risidagi aniq bilimlarni qo'llash⁷.

Shu bilan birga uyushgan jinoyatchilar tergovning dastlabki bosqichlarida, agar jinoyat ishi qo'zg'atilgan bo'lsa ham, ularni fosh qilish harakatlariga o'ylangan, samarali qarshilik ko'rsatishga intiladi. Umuman, so'nggi yillarda uyushgan jinoiy guruhlar odil sudlovga qarshilik ko'rsatish faoliyatini sezilarli darajada kuchaytirdi. Uyushgan jinoyatchilikning yirik iqtisodiyotga kirib borishi muqarrar ravishda siyosiy hokimiyat tutqichlariga kirish masalasini keltirib chiqaradi. Binobarin, jinoiy muhitning o'z vakillarini saylangan hokimiyat organlariga ko'tarishga qaratilgan maqsadli harakatlari mutlaqo tabiiydir. Bu maqsadlar uchun katta mablag' ajratilmoqda, ish-bilarmon doiralar, davlat va boshqaruv organlariga ta'sir o'tkazilmoqda, siyosiy partiyalar mansabdor shaxslari, ularning joylardagi faollari bilan aloqalar o'rnatilmoqda. So'nggi o'n yilliklarda kuzatilayotgan jinoyatchilikni siyosiyashtirish va siyosatni kriminalallashtirish jarayonlari uyushgan jinoyatchilik vakillari yordamida faol amalga oshirilmoqda⁸.

⁴ Цепинский С. А. Особенности использования результатов ОРД в расследовании краж и угонов автотранспортных средств в условиях мегаполиса // Ученые записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского. Юридические науки. - 2018. Т. 4 (70). № 2. - С. 142-150.

⁵ Яблоков Н. П. Организованная преступная деятельность: теория и практика расследования. Учебное пособие. Норма инфра-М. - М., 2004. - С. 159.

⁶ Фризен Р.Д. Организованная преступность как угроза региональной безопасности. Журнал ученые записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского. юридические науки.

⁷ Sudenko V. E. The specifics of the investigation of crimes committed by organized criminal groups and criminal communities, including the objects of transport infrastructure // Scientific notes of V. I. Vernadsky crimean federal university. Juridical science. - 2019. - T. 5 (71). № 2. - P. 217-224.

⁸ <https://be5.biz/pravo/k043/39.html>

Jinoiy uyushma tashkil etish jinoyati bo'yicha quyidagi tergov vaziyatlari yuzaga kelishi mumkin:

- Jinoiy hamjamiyat (jinoiy tashkilot) tuzilganligi haqidagi ma'lumotlar ma'lum, tashkilotchisi aniqlanmagan. Mazkur tergov vaziyatida tergovchining asosiy vazifasi tashkilotchining shaxsini aniqlashdan iborat. Tadbirlarning muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun tashkilotning qaysi bo'g'inlari uning tizimining eng zaif elementlari ekanligini aniqlash kerak, bu tashkilotchi haqida yetishmayotgan ma'lumotlarni olish imkonini beradi.
- Jinoiy uyushma tashkilotchisi va rahbarlari ma'lum, jinoiy tashkilotning (jamoaning) vujudga kelish sharoitlari to'liq aniqlanmagan. Bunday tergov vaziyatida tergovchi tashkilotchining tayyorgarlik choralari, jinoiy hamjamiyatni yaratish usuli to'g'risidagi ma'lumotlarni o'rganishi va baholashi lozim. Maksimal sa'y-harakatlar jinoyat epizodlarini, jinoiy hamjamiyatning hajmini, ishtirokchilarning mavqeyini, asosiy jinoiy faoliyatni va umuman jinoiy tuzilma faoliyatining xususiyatlarini aniqlashga qaratilishi kerak.

Jinoyat olamining nufuzli shaxslari va jinoiy uyushma vakillari hokimiyatga turli yo'llar bilan kirib olishining oldini olish maqsadida huquqni muhofaza qiluvchi organlar xodimlari nihoyatda sergak bo'lishlari, tezkor-profilaktik tadbirlarni yuqori darajada amalga oshirishlari lozim.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, jamoat xavfsizligiga qarshi jinoyatlarning kriminalistik tavsifi muayyan turdagi jinoyatlarni sodir etish usullari, vaqti, joyi, jinoyat izlari va jinoiy oqibat, jinoyatchining motiv va maqsadi, jinoyatchining shaxsi va jinoyatlarni sodir etish sharoitlari hamda tergov vaziyatlari kabi elementlarni o'z ichiga olgan jinoyatlarni ochish va tergov qilishga qaratilgan chora-tadbirlar haqidagi tushunchalarning majmuidir.

Jamoat xavfsizligiga qarshi jinoyatlarning oldini olish va unga karshi kurashish, aybdor shaxslarning qilmishlarini fosh qilish va ularga jazo muqarrarli-

gini ta'minlash maqsadida tergovoldi tekshiruvi, surishtiruv va dastlabki tergov davomida kriminalistik fotografiya, kriminalistik videoyozuv, diktofon, GPS kuzatuv qurilmasi, billing, vaziyatlar markazi, dron, chiziqli bo'lmagan lokator, kriminalistik tadqiqot o'tkazish uchun universal qurilmalardan foydalanish maqsadga muvofiq.

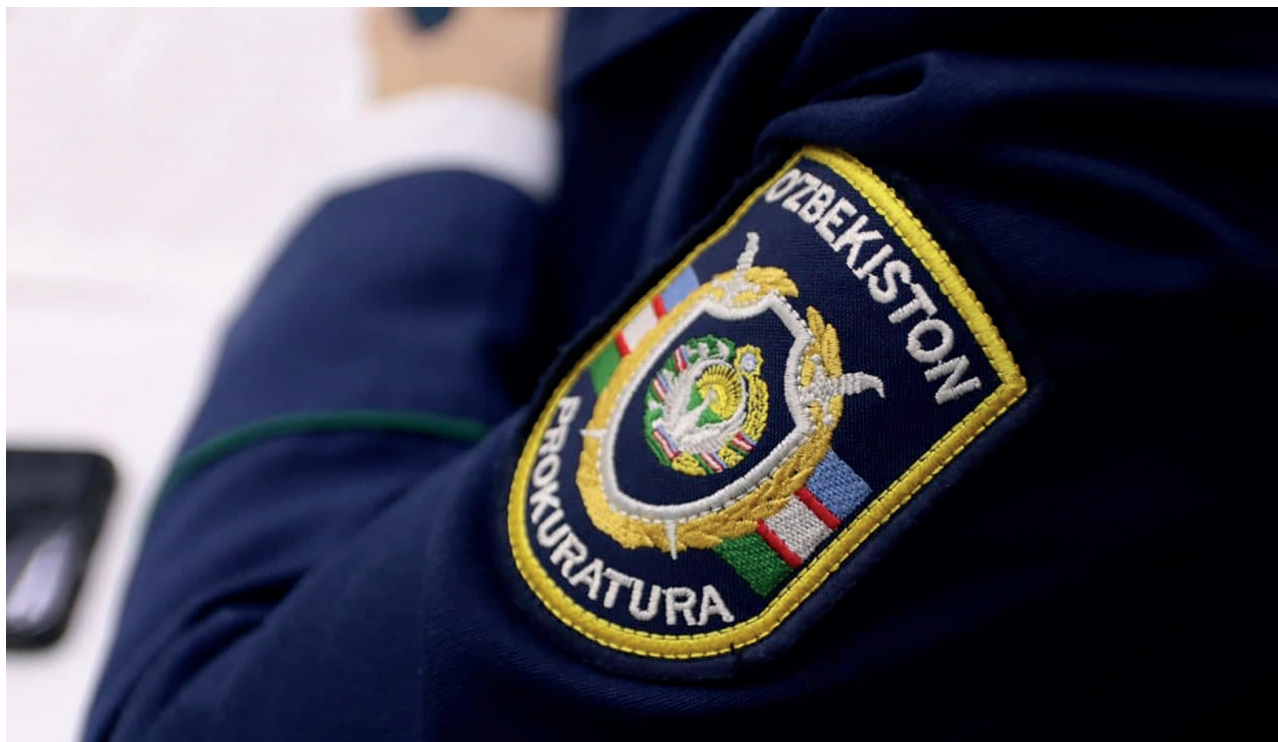
Jinoiy uyushma tashkil etish va uyushgan guruhlar sodir etgan jinoyatlar bo'yicha jinoyat ishlarida ishtirokchilar soni kam yoki ko'pligidan qat'i nazar tergovchi har bir holatni sinchkovlik bilan tizimli ravishda atroflicha tergov qilishi kerak. Chunki jamoat xavfsizligiga qarshi jinoyatlar nafaqat islohotlar yo'lga jiddiy to'siq, balki mamlakat xavfsizligiga katta tahdid hamdir.

Sherzod JALOLOV,

Jamoat xavfsizligi universiteti
Ilmiy-amaliy tadqiqotlar markazi
bosh ilmiy xodimi, dotsent

Iqtisodiy sud ishlarini yuritishda prokurorning o'рни

Mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi bevosita sohaga oid qonunlarning mukammalligi va uning amaliyotda qay darajada qo'llanishi bilan bog'liq. Xususan, Iqtisodiy protsessual kodeks sohadagi sud ishlarini yuritishda prokuror mustaqil protsessual maqomga ega ekanligini belgilaydi.

Iqtisodiy protsessual kodeksining 41-moddasida prokuror taraflar, uchinchi shaxslar, davlat organlari va boshqa shaxslar qatorida o'z zimmasiga yuklatilgan vakolatlarga ko'ra ishda ishtirok etuvchi shaxs deb e'tirof etiladi¹. Iqtisodiy protsessual kodeksni tahlil qilish ishda ishtirok etuvchi shaxs sifatida prokurorning protsessda foydalanadigan huquqlarini umumiy va maxsus huquqlarga ajratish imkonini beradi.

¹ Ўзбекистон Республикасининг Иқтисодий процессуал кодекси // <https://lex.uz/docs/3523891>.

Prokuror ishda ishtirok etuvchi shaxs sifatida Iqtisodiy protsessual kodeksning 42-moddasida ko'rsatilgan quyidagi umumiy huquqlardan foydalanadi:

- ish materiallari bilan tanishish, ulardan ko'chirmalar olish, ko'chirma nusxa olish;
- rad qilish to'g'risida ariza berish;
- dalillar taqdim etish, dalillarni tekshirishda ishtirok etish, savollar berish, iltimosnomalar kiritish, arz qilish, sudga og'zaki va yozma tushuntirishlar berish, ishni ko'rish davomida yuzaga keladigan barcha masalalar bo'yicha o'z vajlarini, xulosalarini taqdim qilish;
- ishda ishtirok etuvchi boshqa shaxslarning iltimosnomalari, vajlariga e'tiroz bildirish.

Shuningdek, prokuror Iqtisodiy protsessual kodeksda nazarda tutilgan quyidagi maxsus huquqlarga ega bo'ladi:

- faqat qonunda nazarda tutilgan hollarda sudga boshqa shaxslarning huquqlari va qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlarini himoya qilish maqsadida da'vo ariza kiritish (IPKning 49-moddasi);
- O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori yoki uning o'rinbosari barcha iqtisodiy sudlarga da'vo arizasi (ariza) taqdim etishi mumkin (IPKning 49-moddasi);
- o'z da'vo arizasidan voz kechish (IPKning 49-moddasi);
- sud hujjatlari ustidan protest keltirish (IPKning 42-moddasi).

Iqtisodiy protsessual kodeksning 42-moddasi-ga muvofiq ishda ishtirok etuvchi shaxs sifatida prokuror kodeksda nazarda tutilgan protsessual majburiyatlarga ega va ular o'ziga tegishli barcha protsessual huquqlardan insofli ravishda foydalanishi kerak.

Prokurorning iqtisodiy sud ishlarini yuritish jarayonidagi protsessual huquqiy holati bilan uning fuqarolik protsessidagi maqomini qiyoslash shuni ko'rsatadiki, Iqtisodiy protsessual kodeksni takomillashtirish zarurati mavjud. Masalan, Iqtisodiy protsessual kodeksning 49-moddasida fuqaroning, yuridik shaxsning va davlatning manfaatlarini ko'zlab da'vo arizasi taqdim etgan prokuror da'vogarning huquqlaridan foydalanadi va uning majburiyatlarini o'z zimmasiga oladi, bundan kelishuv bitimi yoki mediativ kelishuv tuzish huquqi mustasno ekanligi bayon etilgan. Biroq prokurorning da'vo talablari-dan qisman yoki butunlay voz kechish va da'voni tan olish, da'vo predmetini yoki asosini o'zgartirish bilan bog'liq huquqlarni amalga oshirish tartibi va shartlari belgilanmagan. Vaholanki, Iqtisodiy protsessual kodeksdan farqli ravishda Fuqarolik protsessual kodeksining 51-moddasida ariza bergan prokuror sud xarajatlarini to'lash majburiyatidan tashqari da'vogarning barcha protsessual huquqlaridan foydalanishi va barcha protsessual majburiyatlarini o'z zimmasiga olish, bergan arizasidan butunlay yoki

qisman voz kechish, boshqa shaxslarning huquq va manfaatlarini himoya qilish uchun o'zi arz qilgan talablar bo'yicha sudga tushuntirishlar berish huquqi-ga ega ekanligi belgilangan.

Shuningdek, Fuqarolik protsessual kodeksining 51-moddasida agar da'vogar rozi bo'lmasa, prokuror o'zi arz qilgan talablarning asosini yoki predmetini o'zgartirishga, qo'shimcha talablar bildirishga, da'vo talablarining miqdorini ko'paytirishga yoxud kamaytirishga haqli emasligi qayd etilgan.

Bu borada MDH davlatlarida iqtisodiy sud ishlarini yuritishda prokuror vakolatlarini tartibga solish ustuvor yo'nalish ekanligini ko'rishimiz mumkin. Xususan, Rossiya Federatsiyasi Arbitraj protsessual kodeksining 52-moddasi uchinchi qismiga ko'ra, arbitraj sudiga murojaat qilgan prokuror da'vogarning barcha protsessual huquqlaridan foydalanadi va protsessual majburiyatlarini o'z zimmasiga olishi haqidagi qoida mustahkamlangan. Shuningdek, mazkur kodeksning 52-moddasi birinchi qismida ko'rsatilgan ishlar bo'yicha prokuror arbitraj protsessining har qanday bosqichida qonuniylikni ta'minlash maqsadida ishda ishtirok etuvchi shaxslarning protsessual huquq va majburiyatlari bilan ishga kirishishga haqli bo'ladi².

Shulardan kelib chiqib, mamlakatimiz Iqtisodiy protsessual kodeksining 49-moddasi beshinchi qismini quyidagi tahrirda bayon etishni taklif qilamiz:

²"Арбитражный процессуальный кодекс Российской Федерации" от 24.07.2002 N 95-ФЗ http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_37800/de756afd3c81322d4c33912200383981a4e8d54f.

“Davlatning manfaatlarini ko‘zlab da’vo arizasi (ariza) taqdim etgan prokuror da’vogarning barcha huquqlaridan foydalanadi va uning majburiyatlarini o‘z zimmasiga oladi, bundan kelishuv bitimi yoki mediativ kelishuv tuzish huquqi hamda sud xarajatlarini to‘lash majburiyati mustasno. Fuqaroning va yuridik shaxsning manfaatlarini ko‘zlab da’vo arizasi (ariza) taqdim etgan prokuror agar da’vogar rozi bo‘lmasa, o‘zi arz qilgan talablarning asosini yoki predmetini o‘zgartirishga, qo‘shimcha talablar bildirishga, da’vo talablarining miqdorini ko‘paytirishga yoxud kamaytirishga haqli bo‘lmaydi”.

Prokurorning huquqiy holati va uning iqtisodiy sud ishlarini yuritishda qonuniylikka rioya etilishini nazorat qilish bo‘yicha vakolatlarini huquqiy tartibga solish borasida turli bahs-munozaralar bo‘lib turadi. Yuridik adabiyotlarda bu kabi holat ko‘pincha sudning mustaqilligi va uning faqat qonunga bo‘ysunishini nazarda tutuvchi konstitutsiyaviy prinsipga zid kelishi bilan izohlanadi³.

Hozirgi vaqtda prokurorning iqtisodiy protsessda ishtirok etishining dolzarb muammolari quyidagilardan iborat:

Birinchisi – iqtisodiy sud ishlarini yuritishda prokurorning funksiyalari va ularning chegarasini belgilash muammosi.

Iqtisodiy protsessual qonunchilikni tahlil qilish prokurorning iqtisodiy protsessda quyidagi uchta funksiyasi haqida gapirishga imkon beradi:

- fuqaroning, yuridik shaxsning va davlatning manfaatlarini ko‘zlab da’vo arizasi (ariza) taqdim etish;
- ishning mazmuni bo‘yicha fikrini bayon etish, prokurorning boshqa shaxslarning huquqlari va qonun bilan qo‘riqlanadigan manfaatlarini himoya qilishga doir da’vo arizasi (arizasi) bo‘yicha qo‘zg‘atilgan ishlar bundan mustasno;
- qonunlarga zid bo‘lgan sud hujjatlariga protest keltirish.

Iqtisodiy sud ishlarini yuritishda prokuror vakolatlari va funksiyalari hamda ularning chega-

rasini belgilash borasida fikr bildirish uchun avvalo mamlakatimizda amal qilib kelgan xo‘jalik (iqtisodiy) protsessual qonunchilik tarixi va tahliliga e‘tibor qaratish lozim bo‘ladi.

Prokurorning iqtisodiy protsessdagi funksiyasi va huquqiy holati borasida mamlakatimizda amal qilib kelgan xo‘jalik protsessual qonunchiligini tahlil qiladigan bo‘lsak, 1991-yilning 20-noyabrda qabul qilingan “Hakamlilik sudi va xo‘jalik nizolarini hal etish tartibi to‘g‘risida”gi qonunning 67-moddasiga ko‘ra, prokuror yoki uning o‘rinbosarlarining da’vo arizasi hakamlilik sudlariga tashkilot manfaatlarini ko‘zlab yuborilgan yoxud hakamlilik sudining qaroriga e‘tiroz bildirilgan hollarda prokuror hakamlilik jarayonida ishtirok etadi. Basharti bu tashkilotlar huquqlarini va qonuniy manfaatlarini himoya qilish talab etilsa, prokuror hakamlilik jarayonining istalgan bosqichida ishtirok etishga haqli ekanligi belgilangan⁴.

2018-yil 1-apreldan kuchga kirgan Iqtisodiy protsessual kodeks⁵ bilan sudda prokuror ishtirokiga doir muhim normalar belgilandi. Unga ko‘ra, tumanlararo, tuman (shahar) iqtisodiy sudlariga da’vo arizasini – Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahar, tumanlar (shaharlar) prokurorlari va ularga tenglashtirilgan prokurorlar, Qoraqalpog‘iston Respublikasi sudi, viloyatlar va Toshkent shahar sudlariga esa – Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahar prokurorlari yoki ularning o‘rinbosarlari taqdim etishi belgilandi. Bu bilan Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahar, tumanlar (shaharlar) prokurorlarining va ularga tenglashtirilgan prokurorlarning o‘rinbosarlari tumanlararo, tuman (shahar) iqtisodiy sudlariga da’vo arizasini taqdim etish huquqidan mahrum etildi.

O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokurori yoki uning o‘rinbosari O‘zbekiston Respublikasining barcha iqtisodiy sudlariga da’vo arizasi (ariza) taqdim etishga haqli ekanligi nazarda tutildi.

2021-yil 12-yanvardagi “Sud qarorlarini qayta ko‘rish instituti takomillashtirilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining Iqtisodiy protsessual kodeksiga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi 663-qonun⁶ bilan prokuror barcha ish-

³ Панченко В.Ю., Шайхутдинов Е.М. Некоторые актуальные проблемы участия прокурора в гражданском и арбитражном процессах // Право и образование. 2013. <https://naukarus.com/nekotorye-aktualnye-problemy-uchastiya-prokurora-v-grazhdanskom-i-arbitrazhnom-protsessah>.

⁴ O‘zbekiston Respublikasining 1991-yil 20-noyabrda qabul qilingan “Hakamlilik sudi va xo‘jalik nizolarini hal etish tartibi to‘g‘risida”gi qonuni // O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining axborotnomasi, 1992-y., 2-son, 86-modda. Mazkur qonun O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining 1993-yil 2-sentyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasining “Sudlar to‘g‘risida”gi qonunini amalga kiritish tartibi haqida”gi 925-XII-qaroriga muvofiq o‘z kuchini yo‘qotgan.

⁵ Иқтисодий процессуал кодекс // <http://lex.uz/docs/3523891>

⁶ O‘zbekiston Respublikasining 2021-yil 12-yanvardagi “Sud qarorlarini qayta ko‘rish instituti takomillashtirilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining Iqtisodiy protsessual kodeksiga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi 663-qonuni // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 13.01.2021-y., 03/21/663/0013-son.

lar bo'yicha sud majlisida ishtirok etishga haqli ekanligi kodeksdan chiqarib yuborildi. Mazkur qonun bilan IPKga kiritilgan o'zgarish va qo'shimchalarga ko'ra, prokuror boshqa shaxslarning arizalari bilan qo'zg'atilgan ishning muhokamasida o'z tashabbusi bilan ishtirok etishi mumkin emasligi, sudning ham prokurorni protsessga jalb qilish vakolatiga ega emasligi belgilandi.

Bugungacha qabul qilingan xo'jalik (iqtisodiy) protsessual qonunchiligining prokuror vakolatlariga doir normalari tahlilidan ma'lum bo'ladiki, prokuror asosan davlatning qonuniy manfaatlarini himoya qilish maqsadida sudda ishtirok etgan.

Biroq yuridik adabiyotlarda prokurorning iqtisodiy sudga davlat manfaatlarini himoya qilish to'g'risidagi da'vo bilan murojaat qilish huquqini beruvchi qonunchilik fuqarolik muomalasi subyektlarining tengligi normalariga zid ekanligi ilgari suriladi. Masalan, huquqshunos olim Andrey Rojkov davlat iqtisodiy faoliyatni amalga oshirish doirasida fuqarolik muomalasining boshqa ishtirokchilari kabi bir subyekt sifatida harakat qilishi, aynan shu joyda fuqarolik muomalasi subyektlarining tengligi qonun bilan kafolatlanishi lozimligini ta'kidlaydi⁷.

Uning fikrini tahlil qilar ekanmiz, bosh prokurorning 2015-yil 17-noyabrdagi "Iqtisodiy sudlarda ishlar ko'rilishida prokuror ishtirokining samaradorligini yanada oshirish to'g'risida"gi 125-buyrug'ida O'zbekiston Respublikasi prokuratura organlarining iqtisodiy sudlarda ishlar ko'rilishida asosiy vazifalari – qonunda belgilangan vakolatlar orqali sud qarorlarining qonuniy, asosli va adolatli bo'lishiga erishishdan hamda qonun ustuvorligini ta'minlash, shuningdek, iqtisodiyot sohasida korxona, muassasa, tashkilotlar va tadbirkorlik subyektlarining buzilgan yoki nizolashilayotgan huquqlarini yoxud qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlarini himoya qilish hamda ushbu sohada qonunchilikni mustahkamlash va huquqbuzarliklarning oldini olishni ta'minlashdan iborat ekanligi ta'kidlangan⁸. Bu esa prokurorga iqtisodiy sudlarda faqatgina davlat manfaatlarini emas, balki iqtisodiyot sohasida korxona, muassasa, tashkilotlar va tadbirkorlik subyektlarining buzilgan yoki nizolashilayotgan huquqlarini yoxud qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlarini himoya qilish maqsadida ham sudga da'vo arizasi taqdim etish imkonini beradi.

Shu o'rinda prokuratura organlarining iqtisodiy sohada nazorat faoliyatida asosiy e'tibori tadbirkorlikni rivojlantirish, eksportni kengaytirish, xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda yuzaga kelgan muammolar yechimiga ko'maklashishga qaratilmoqda.

Xususan, keyingi uch yilda 5200 nafar tadbirkorning buzilgan huquqlari tiklandi, 23 mingdan ziyod tadbirkorga, jumladan, 2300 dan ortiq eksportchining muammolarini hal qilishga ko'maklashildi.

Prokurorlar yordami bilan qariyb 15 mingga yangi tadbirkorlik subyekti tashkil etildi, faoliyati to'xtab qolgan 20 mingga yaqin korxona tiklandi, natijada 50 mingga yangi ish o'rni yaratildi.

Tadbirkor huquqini buzish bilan bog'liq 17400 ga yaqin holat aniqlanib, choralar ko'rildi. Qariyb 40 ming nafar tadbirkorning buzilgan huquqlari tiklandi.

So'nggi 5 yilda o'tkazilgan nazorat tadbirlari natijasida 413 mingdan ziyod fuqaroning buzilgan huquqlari tiklandi. Qonunga zid bo'lgan 32 mingdan ortiq huquqiy hujjat prokuror protestlari asosida bekor qilindi, qariyb 54 mingga esa qonunga muvofiqlashtirildi⁹.

Prokurorning davlat va jamiyat manfaatlarini himoya qilish maqsadida sudda ishtirok etish yo'nalishini kontinental huquq tizimiga mansub ko'plab davlatlar qonunchiligida uchratish mumkin. Ushbu davlatlar qonunchiligida belgilanishicha, prokuror ommaviy manfaatlarni, ya'ni "davlat, jamiyat manfaatlari, shuningdek alohida ijtimoiy toifadagi shaxslar manfaatini"¹⁰ himoya qilish maqsadida fuqarolik ishlarida ishtirok etadi.

Yevropa davlatlarining iqtisodiy (arbitraj) protsessual qonun hujjatlarida prokurorning asosan davlat va jamiyat manfaatlarini himoya qilish maqsadida sudda ishtirok etish borasidagi vakolatlari nazarda tutilgan. Xususan, G'arbiy Yevropadagi ko'pchilik

⁷ Рожков А.Ю. Необходимость и целесообразность участия прокурора в гражданском и арбитражном процессе // Вестник Воронежского института МВД России. №2. 2014. - 58 с.

⁸ Bosh prokurorning 2015-yil 17-noyabrdagi "Iqtisodiy sudlarda ishlar ko'rilishida prokuror ishtirokining samaradorligini yanada oshirish to'g'risida"gi 125-buyrug'i // Buyruq nomlanishi, preambulasi va 1-band O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining 20.12.2017-yildagi 179-buyrug'i tahririda.

⁹ Yo'ldoshev N.T. Yangi O'zbekiston prokuraturasi: islohotlarning dastlabki samarasi // Xalq so'zi gaz. 2021-yil 27-avgust, 184-185-sonlar.

¹⁰ Здрок О.Н. Гражданский процесс зарубежных стран: Учеб. пособие. -М., 2005. -108 с.

davlatlar va AQSHda prokurorlar ommaviy va davlat manfaatlarini, Fransiya va Italiyada esa boshqa shaxslarning manfaatini himoya qilish maqsadidagina sudga da'vo taqdim eta oladi.

Xorijiy davlatlar umumiy huquq tizimida prokuratura qonuniyligni yoki odil sudlovni amalga oshirish jarayonida adolatlilik ta'minlanishini kafolatlovchi organ sifatida rasman tan olinmaydi. Prokurorning iqtisodiy sudlardagi funksiyasi ommaviy manfaatlarini himoya qiluvchi vakillik organlarining funksiyasi bilan o'zaro mos keladi. Xorijiy davlatlar huquq tizimida prokuror sud jarayonlarida davlat nomidan da'vogar yoki javobgar sifatida ishtirok etishini uning bu toifadagi ishlardagi ishtirokining muhim shakli sifatida ko'rsatish mumkin. Masalan, AQSHda prokuratura xizmati attorney xizmati deb nomlanadi va davlat attorney xizmatiga federal darajada bosh attorney – Adliya vaziri rahbarlik qiladi¹¹. Uning asosiy vazifasi sudlarda AQSH hukumatining manfaatlarini himoya qilishdan iborat¹².

Shuningdek, AQSHda attorneylik xizmati soliqqa oid huquqbuzarliklar uchun jarima undirish to'g'risidagi ishlarning sudlarda ko'rilishida da'vogar sifatida ishtirok etsa, soliq to'lovchilarning da'vosi bo'yicha boshlangan ishlarga esa javobgar sifatida jalb etiladi.

AQSHda attorneylik xizmati davlat manfaatlarini himoya qilish maqsadida davlat muassasalari, ularning mansabdor shaxslari va hatto oddiy xizmatchilar yetkazgan zararni undirish to'g'risidagi ishlarda ishtirok etish huquqiga ham ega. Ushbu xizmat nafaqat davlat manfaatlarini, balki jamiyat manfaatlarini ham himoya qilish maqsadida sudlarda ishtirok etish huquqiga ega. Masalan, AQSH qonun hujjatlariga ko'ra, attorneylar sudga havoni, suvni va suv sathini ifloslanishdan muhofaza qilish, shovqinlarni nazorat qilish, xavfli yuklarni transportda tashish xavfsizligini ta'minlash bilan bog'liq da'volarni taqdim etish (yoki maxsus muassasalar yoxud xususiy shaxslarning bu to'g'ridagi talablarini qo'llab-quvvatlash) huquqiga ega¹³.

Xorijiy davlatlarning xo'jalik (iqtisodiy) sudi-da prokuror ishtirokiga doir qonun hujjatlari tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, aksariyat davlatlar qonunchiligida prokurorga nomuayyan shaxslar doirasining huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish yuzasidan sudga da'vo arizasi taqdim etish

huquqi berilgan. Mamlakatimiz iqtisodiy protsessual qonunchiligida fuqaroning, yuridik shaxsning va davlatning manfaatlarini ko'zlab prokuror da'vo arizasi taqdim etishi vakolati ko'rsatilgan bo'lsa-da (IPKning 49-moddasi beshinchi qismi), biroq nomuayyan shaxslar doirasining huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish yuzasidan sudga da'vo arizasi taqdim etish huquqi nazarda tutilmagan.

Yuridik adabiyotlarimiz va milliy qonunchiligimizda "nomuayyan shaxslar doirasi", "nomuayyan shaxslar doirasining huquqlari" tushunchasini aniqlovchi ta'riflar mavjud emas.

Milliy qonunchilik tahlili shuni ko'rsatadiki, "Iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi qonunning 25-moddasida O'zbekiston Respublikasining Xususiy-lash-tirish, monopoliyadan chiqarish va raqobatni rivojlantirish davlat qo'mitasi hamda uning hududiy organlari iste'molchilarning (iste'molchilar nomuayyan doirasining) huquqlarini himoya qilib, sudga murojaat etish huquqiga ega ekanligi nazarda tutilgan. Mazkur qonunning 24-moddasiga ko'ra, xuddi shunday vakolat mahalliy hokimiyat organlarining iste'molchilar huquqlarini himoya qilish borasidagi vakolatlarida ham o'z ifodasini topgan¹⁴.

Biroq ushbu qonunda ham nomuayyan shaxslar doirasi deganda qanday shaxslar tushunilishiga aniq ta'rif berilmagan. Bu esa ushbu idoralarning sudga da'vo taqdim etish jarayonida muayyan muam-molarni keltirib chiqarishi mumkin. Zero, IPKning 149-moddasiga ko'ra, sudga taqdim etilayotgan arizalarda (da'vo arizalari va shikoyatlarda) ishda ishtirok etuvchi shaxslarning nomi (familiyasi, ismi va otasining ismi), joylashgan yeri (pochta manzili) yoki yashash joyiga oid ma'lumotlar bo'lishi talab etiladi. Aks holda ariza suddan arizachiga qaytariladi (IPKning 155-moddasi birinchi qismi 1-bandi).

¹¹ Раевский П.А., Пархоменко С. А. Организация правоохранительной системы в некоторых федеративных странах мира // Информационно-справочные материалы. <https://komitetgi.ru/upload/iblock/538/538b9dcf40eca849375fa5f15da10d26.pdf>

¹² Карпова Е. Модели прокуратуры в зарубежных странах // Закон и жизнь, №3. 2012. -52 с. [http://www. legeasviata.in.ua/archive/2012/3/09.pdf](http://www.legeasviata.in.ua/archive/2012/3/09.pdf)

¹³ Здрок О.Н. Гражданский процесс зарубежных стран: Учеб. пособие. -М., 2005. -С. 110-111.

¹⁴ O'zbekiston Respublikasining 1996-yil 26-aprelda qabul qilingan "Iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi 221-I-qonuni // O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi. 1996. 5-6-son, 59-modda.

Prokurorning nomuayyan shaxslar doirasi huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish yuzasidan sudga da'vo (ariza) taqdim etish huquqi va uni amalga oshirish mexanizmlari iqtisodiy protsessual qonunchilikda batafsil tartibga solinishi taklif qilinadi. Mazkur qoidaning qonunchilikka kiritilishi o'z huquqlari va qonuniy manfaatlarini amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'lmagan shaxslarning huquqlarini sud orqali himoyalashning qo'shimcha kafolati vazifasini bajaradi.

Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, "nomuayyan shaxslar doirasi" manfaatlarini himoya qilishga oid huquqiy konstruktsiya XX asrda Yevropa protsessual huquqida keng tarqalgan "guruh da'vosi" nomi bilan rivojlangan edi. Xususan, Fransiya da'voga bo'lgan mazkur huquqni 1907- va 1923-yillarda Kassatsiya sudida tasdiqlagan¹⁵. Anglo-sakson huquq tizimida guruh da'vosi bir necha asrlardan buyon amal qilib keladi. Uning yuzaga kelish tarixi inglizlarning XVII asrdagi "Tinchlik to'g'risidagi akt"iga borib taqaladi¹⁶.

1998-yilda Angliyada Civil Procedure Rules qabul qilingan. Ana shu normativ hujjatning birinchi moddasida quyidagi qoida belgilangan: "Mazkur tartib yangi protsessual kodeks hisoblanib (New procedural code), uning asosiy maqsadi sudga ishni adolatli hal etish imkonini berishdan iboratdir". Ushbu tartibda belgilanishicha, ishda taraf sifatida ishtirok etayotgan tashkilotlar da'voga bo'lgan huquqqa ega bo'lish bilan bir vaqtda bu tashkilotlarning jamoaviy va yakka tartibdagi huquqlar himoyachisi sifatida

da'voga bo'lgan huquqlari ham tan olingan. Yuridik adabiyotlardan ma'lumki, da'voga bo'lgan huquq oldindan qonuniy tarzda belgilab qo'yilgan va davlat tomonidan kafolatlangan shaxslarning (jismoniy va yuridik shaxslarning) buzilgan huquqlari yoki qonuniy manfaatlarini sud orqali himoya qilish uchun ularga berilgan moddiy tusdagi huquqdir¹⁷. Yuqoridagi da'voning ahamiyatli jihati shundan iboratki, ularning yordamida bir vaqtning o'zida ommaviy-huquqiy manfaatlarni ham, ko'p sonli shaxslar guruhining xususiy manfaatlarini ham himoya qilish imkoniyati yaratiladi¹⁸.

Prokurorning nomuayyan shaxslar doirasi huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish yuzasidan sudga da'vo (ariza) taqdim etish huquqi va uni amalga oshirish tartibotlarining qonunchilikka kiritilishi ayni bir vaqtda davlatga ham, jamiyatga ham birdek kerakli bo'lib, ommaviy tusdagi manfaatlarni himoya qilishning samarali vositasi hisoblanadi. Bunday da'volarni ko'rib chiqish uchun qabul qilgan sudlar bir vaqtning o'zida bir guruh shaxslarning huquqlarini himoya qilish masalasini hal etib, talaygina protsessual chiqimlarning oldini oladi. Bu kabi da'volarni sudda ko'rish va hal etish jarayonida sudlar aniq bir subyektlarning buzilgan huquqlari va qonuniy manfaatlarini tiklashi masalasini ham hal etishi mumkin.

Bobur OTAJANOV,

Bosh prokuratura
akademiyasi mustaqil izlanuvchisi

¹⁵ Елисеев Н.Г. Гражданское процессуальное право зарубежных стран. М., 2004. -С. 480- 482.

¹⁶ Колесов П.П. Групповые иски в США. М.: ООО "Городец-издат", 2004. -8 с.

¹⁷ Эгамбердиев Э. Фуқаролик жараёни ҳуқуқида даъво муаммолари. Юридик фанлар доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган дисс.автореферати. -Тошкент: 2007. -20-б.

¹⁸ Колесов П.П. Групповые иски в США. -М., 2004. -9 с.

AHOLI SALOMATLIGINI SAQLASHGA OID

qonun hujjatlari ustidan prokuror nazorati

O'zbekistonda sog'liqni saqlash tizimini isloh qilish bo'yicha bir qator ishlar amalga oshirildi. Aholiga tibbiy yordam ko'rsatishning zamonaviy tizimini shakllantirish borasida ham muayyan natijalarga erishildi. Islohotlar, albatta, sohaga oid qonun hujjatlari qabul qilish orqali amalga oshiriladi. Bu holatda kiritilgan normalarga amal qilish, qabul qilingan hujjatlar ijrosini ta'minlash ham o'ziga xos ahamiyatga ega. Mamlakatimizda mazkur vazifani prokuratura organlari bajaradi.

Sog'liqni saqlash tizimi jamiyat va davlat hayotida muhim o'rin tutadi. Chunki uning asosiy maqsadi aholi salomatligini asrash va mustahkamlash, o'rtacha umr ko'rish davomiyligini ta'minlash, zarur hollarda yuqori malakali tibbiy yordam ko'rsatishdan iboratdir. Shunday ekan, sog'liqni saqlash to'g'risidagi qonunlar ijrosi ustidan prokuror nazoratining ahamiyati yuqori.

Fuqarolar sog'lig'ini saqlash to'g'risidagi qonun hujjatlari-

ni ijro qilish ustidan prokuror nazorati borasida O'zbekiston Respublikasining "Prokuratura to'g'risida"gi qonuni muhim o'rin tutadi. Mazkur qonunning 4-moddasiga ko'ra, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ta'minlashga qaratilgan qonunlar ijrosini nazorat qilish prokuratura organlari faoliyatining asosiy yo'nalishlaridan hisoblanadi. Shuningdek, qonunning 24-moddasiga muvofiq fuqarolarning huquq va erkinliklariga rioya qilinishi ustidan

nazorat predmetiga vazirliklar, davlat qo'mitalari, idoralar, fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari, jamoat birlashmalari, korxona va muassasalar, tashkilotlar hamda vazirliklar, davlat qo'mitalari va idoralari-ning harbiy qismlari, harbiy tuzilmalari, hokimlar va boshqa mansabdor shaxslar tomonidan fuqarolarning huquqlari hamda erkinliklariga rioya etilishi kiritilgan¹.

Yuridik adabiyotlarda fuqarolar sog'lig'ini saqlash to'g'risidagi qonun hujjatlari ni ijro qilish ustidan prokuror nazoratining huquqiy asoslarini tartibga solish predmetiga qarab, quyidagi guruhga ajratish taklif qilinadi:

1) fuqarolarning sog'lig'ini saqlashga bo'lgan huquqlariga rioya etilishi ustidan nazorat qiluvchi subyektlarning faoliyatini, vakolatlarini tashkil etuvchi va tartibga soluvchi huquqiy hujjatlar majmui.

Mazkur huquqiy hujjatlarga bevosita prokuratura organlarining faoliyatini, vakolatlarini tashkil etuvchi va tartibga soluvchi "Prokuratura to'g'risida"gi qonunni kiritish mumkin.

2) Fuqarolarning huquqlariga rioya qilish mexanizmi va kafolatlarini, prokuror nazorati obyektlarining vakolatlari va javobgarligini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar majmui.

Ushbu guruhga mansub me'yoriy hujjatlar prokuratura faoliyatini bevosita tartibga solmaydi, lekin uni amalga oshirish uchun asosiy ahamiyatga ega bo'lgan qoidalarini o'z ichiga oladi. Bular, birinchi navbatda, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining inson va fuqarolarning huquqlari va erkinliklariga oid normalari, inson va fuqaroning huquqlariga rioya qilmaganlik uchun javobgarlikni belgilovchi (jinoyat-

huquqiy, ma'muriy-huquqiy va boshqalar) qonun hujjatlari normalari va boshqalardir.

Ushbu normativ-huquqiy hujjatlar prokuror nazoratini amalga oshirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi.

Shuningdek, "Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida"gi qonun 6-moddasi talablaridan kelib chiqib, prokuror nazoratining huquqiy asoslarini quyidagi turlarga ajratish mumkin: O'zbekiston Respublikasining

Konstitutsiyasi; O'zbekiston Respublikasining qonunlari; Oliy Majlis palatalarining qarorlari; Prezidentning farmonlari va qarorlari; Vazirlar Mahkamasining qarorlari; Bosh prokurorning buyruqlari hamda qarorlari.

Prokuror nazoratining huquqiy asoslari o'ziga xos xususiyat kasb etishi munosabati bilan uning turlariga vazirliklar, davlat qo'mitalari va idoralarning buyruqlari hamda qarorlari

¹ O'zbekiston Respublikasining "Prokuratura to'g'risida"gi qonuni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 2001-yil 29-avgust, 04.12.2019 y., 23.01.2020 y., 03/20/603/0071-son.

va mahalliy davlat hokimiyati organlarining qarorlarini kiritish maqsadga muvofiq emas. Zero, “Prokuratura to’g’risida”gi qonunning “Prokuratura organlari faoliyatining huquqiy asoslari” deb nomlangan 3-moddasiga ko’ra, prokuratura organlarini tashkil etish va ularning faoliyat yuritish tartibi, ularning vakolatlari O’zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, ushbu qonun va boshqa qonunchilik hujjatlari bilan belgilanadi.

Shu o’rinda prokuror nazoratining huquqiy asoslari jumlasiga O’zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalarini kiritish mumkinmi degan savol tug’iladi.

“Prokuratura to’g’risida”gi qonunning 3-moddasi mazmunidan ko’rinadiki, O’zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari to’g’ridan-to’g’ri prokuratura organlari faoliyatining huquqiy asoslari sifatida ko’rsatilmagan. “Normativ-huquqiy hujjatlar to’g’risida”gi qonun 6-moddasida ham O’zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari normativ-huquqiy hujjatlarning turlari sifatida nazarda tutilmagan.

O’rganilgan ayrim xorijiy davlatlarning prokuratura to’g’risidagi qonunchiligida o’sha davlatning xalqaro shartnomalari prokuratura faoliyatining huquqiy asoslari tarkibiga kiritilgan. Masalan, Gruziyaning “Prokuratura to’g’risida”gi qonuni 5-moddasida ham prokuratura faoliyatining

huquqiy asoslari sifatida Gruziya Konstitutsiyasi, Gruziyaning xalqaro shartnomalari va kelishuvlari, mazkur qonun va boshqa huquqiy hujjatlar e’tirof etilgan².

Yuridik adabiyotlarda davlatning xalqaro shartnomalari prokuratura faoliyati huquqiy bazasining ajralmas qismi ekanligi va quyidagi ikkita asosiy guruhga bo’linishi haqida fikrlar ilgari suriladi:

1) prokuratura faoliyatida qo’llaniladigan qoidalarni o’z ichiga olgan xalqaro shartnomalar;

2) prokuratura organlari va tashkilotlarining faoliyatini tashkil etish va tartibini belgilovchi normalarni o’z ichiga olgan xalqaro shartnomalar³.

Qoida tariqasida hukumatlararo bitimlar va idoralararo tusdagi bitimlar prokuratura faoliyatini huquqiy tartibga solishga ta’sir qilmaydi, chunki

prokuratura organlari ijro etuvchi hokimiyat tizimiga kirmaydi, balki prokuratura idoralari uchun ma’lum bir mazmundagi ma’lumot manbayi sifatida qiziq bo’lishi mumkin. Shu bilan birga, agar ushbu turdagi bitimni amalga oshirishda prokuraturaning ishtiroki talab etilsa, prokuratura faoliyatini tartibga solishga vakolatli bo’lgan organlar prokuratura faoliyatiga doir normativ-huquqiy hujjatlarni chiqarishlari mumkin (masalan, Prezident farmoni, bosh prokuraturaning huquqni muhofaza qiluvchi boshqa organlar, vazirliklar bilan idoralararo kelishuvlari).

Fuqarolar sog’lig’ini saqlash to’g’risidagi qonun hujjatlarini ijro qilish ustidan prokuror nazoratining huquqiy asoslarini tahlil qilar ekanmiz, prokuror nazoratining huquqiy asosini tashkil etuvchi qonun hujjatlarning aksariyatida⁴ ijtimoiy munosabatlarning tegishli sohalarida prokuraturaning qonun ustuvorligini ta’minlashdagi ro-

² Закон Грузии “О прокуратуре”. Тбилиси, 21 октября 2008 года. <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/19090/7/ru/pdf>

³ Международные договоры Российской Федерации // https://studme.org/169063/pravo/mezhdunarodnye_dogovory_rossiyskoy_federatsii

⁴ O’zbekiston Respublikasining “Fuqarolar sog’lig’ini saqlash to’g’risida”gi, “Fuqarolarning reproduktiv salomatligini saqlash to’g’risida”gi va “Dori vositalari va farmasevtika faoliyati to’g’risida”gi (yangi tahriri) qonunlari.

li to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatilmaganini ko'ramiz.

Shu sababli "Prokuratura to'g'risida"gi qonun 3-moddasiga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish va uning mazmunini quyidagi tahrirda bayon etish maqsadga muvofiq:

"O'zbekiston Respublikasi prokuratura organlarini tashkil etish va ularning faoliyat yuritish tartibi, shuningdek ularning vakolatlari O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, xalqaro shartnomalari va kelishuvlari, mazkur qonun va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar bilan belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasi prokuraturasining faoliyati ham O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalariga muvofiq amalga oshiriladi. Davlatlararo organlarning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga zid bo'lgan qarorlari O'zbekiston Respublikasida ijro etilishi mumkin emas".

O'zbekiston xalqaro huquqning umume'tirof etilgan tamoyillari va normalariga muvofiq inson va fuqaroning huquq va erkinliklarini tan oladi va kafolatlaydi. Binobarin, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida har bir inson va uning oilasi sog'-salomatligini tibbiy parvarishlash (yordam, xizmat) huquqiga ega deb belgilab qo'yilgan.

Ko'rib chiqilayotgan masalla bo'yicha xorijiy davlatlar qonunchiligi shuni ko'rsatadiki, masalan, Germaniya va Buyuk Britaniyaning asosiy qonunlarida sog'liqni saqlash huquqi to'g'risida to'g'ridan-to'g'ri norma mavjud emas.

Fikrimizcha, fuqarolarning sog'liqni saqlash sohasidagi huquqlarini tasniflashda hal qiluvchi omil huquqiy maqom oldingi o'ringa chiqishi lozim. O'z navbatida huquqiy maqom fuqaroning tibbiy faoliyat sohasidagi huquqlari, erkinliklari

va burchlarining tavsifi sifatida ma'lum xususiyatlari bilan tavsiflanadi.

Shu o'rinda yuridik adabiyotlarda ilgari surilayotgan tibbiy faoliyat sohasidagi fuqaroning umumiy huquqiy maqomi prokuror tomonidan nazorat qilinadigan fuqarolarning asosiy huquqlarini o'z ichiga olishi mumkin degan fikrga qo'shilib bo'lmaydi.

Chunki inson va fuqaroning huquqlari va erkinliklarini himoya qilish prokuratura organlarining barcha faoliyatining mazmunini tashkil etadi. Fuqarolarning sog'liqni saqlashga bo'lgan huquqlariga sobitqadamlik bilan rioya etilgandagina qonun ustuvorligi mustahkamlanishi, jamiyat va davlatning qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlariga rioya etilishi ta'minlanadi.

Doniyor RADJAPOV,

Bosh prokuratura akademiyasi
mustaqil izlanuvchisi

Jinoyat ishlari bo'yicha

tuman (shahar) sudlarida ma'muriy huquqbuzarliklarni ko'rish muammolari

Mamlakatimizda sudlar faoliyatini takomillashtirish va uning mustaqilligini ta'minlash bo'yicha islohotlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Prezidentining 2020-yil 24-iyuldagi "Sudlar faoliyatini yanada takomillashtirish va odil sudlov samaradorligini oshirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmoniga asosan sud tizimida 2021-yil 1-yanvardan boshlab sud ishlarini yuritish turlari bo'yicha Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar umumyurisdiksiya sudlari tashkil etildi.

Farmonga muvofiq ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlarni ko'rib chiqish vakolati ma'muriy sudlardan jinoyat ishlari bo'yicha sudlarga o'tkazildi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar markazlari va Toshkent shahrida ma'muriy va boshqa ommaviy huquqiy munosabatlardan kelib chiqadigan ishlarni ko'rishga ixtisoslashtirilgan tumanlararo ma'muriy sudlar tashkil etildi. Shu munosabat bilan tuman (shahar) ma'muriy sud-

lari tugatildi, Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar ma'muriy sudlari esa saqlab qolindi.

Bundan tashqari, "bir sud – bir instansiya" tamoyili asosida sud ishlarini nazorat tartibida ko'rish instituti tugatildi.

Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksiga qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritish haqidagi 2021-yil 4-oktyabr-dagi qonunga muvofiq yangi institut, ya'ni yarashilganligi munosabati bilan ma'muriy javobgarlikdan ozod qilish bo'yicha alohida tartib joriy qilindi.

Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksga muvofiq jabrlanuvchi yoxud uning qonuniy vakili yarashuv to'g'risidagi arizani ish vakolatli organlar (mansabdor shaxslar) tomonidan ko'rib chiqilishi vaqtida, shuningdek sud muhokamasining istalgan bosqichida, ammo sud qaror chiqarguniga qadar berishi mumkin. Arizani qabul qilish chog'ida vakolatli organ (mansabdor shaxs) va sud jabrlanuvchiga yoki uning qonuniy vakiliga sud yarashuvni tasdiqlasa, u mazkur ish bo'yicha ish yuritishni qayta tiklash haqida iltimosnoma berish huquqini yo'qotishini tushuntirishi shart¹.

Yarashuv to'g'risidagi ishlar bo'yicha sud muhokamasi ish sudga kelgan paytdan e'tiboran uch kundan kechiktirmay o'tkazilishi kerak. Demak, yarashuv to'g'risidagi ishlarning barchasi sudlar tomonidan ko'rib chiqilib hal qilinadi.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra jinoyat ishlari bo'yicha birinchi instansiya sudlari tomonidan 2020-yilda 30 mingdan ortiq, 2021-yilda esa 47 mingdan ortiq

jinoyat ishi ko'rib tamomlangan bir paytda, shu sudlar tomonidan 2020-yilda 341 mingdan ortiq, 2021-yilda 428 mingdan ortiq ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish ko'rib tamomlangan².

Jinoyat ishlari bo'yicha tuman (shahar) sudlari tomonidan ko'rilgan ma'muriy huquqbuzarliklar jinoyat ishlariga nisbatan o'n baravar ko'p.

Jinoyat ishlari bo'yicha sudlarning yuklamasini kamaytirish, ish samaradorligini oshirish maqsadida sudlarning yarashuv to'g'risidagi ishlarni ko'rib chiqish vakolatini ma'muriy huquqbuzarlikni rasmiylashtirish vakolatiga ega bo'lgan organlarning mansabdorlariga berish taklifi beriladi.

Shu bilan birga, ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni sudlar tomonidan ko'rish amaliyoti o'rganilganda bu sohada qonun normalari nomukammalligi, qonunchilikni qo'llashda sudlarda bir xil yondashuv mavjud emasligi sababli ushbu sohaning qonunchiligini takomillashtirish lozimligi ma'lum bo'ldi.

Birinchidan, ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlar sud tomonidan ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi bayonnoma va ishga oid boshqa materiallar olingan kundan boshlab o'n besh kunlik muddatda ko'rib chiqilishi nazarda tutilgan, alohida toifadagi ishlarning bir, uch, besh sutka muddatda ko'rib chiqilishi belgilangan³.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarning sudlar tomonidan bunday qisqa muddatlarda ko'rib, hal qilinishi ayrim hollarda ishlarning to'liq, asosli hamda adolatli bo'lishiga muayyan ma'noda o'z ta'sirini o'tkazmay qo'ymaydi.

¹ Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 313² моддаси.

² <https://stat.sud.uz/file/2022/17-01/jinoyat-2021-12oy.pdf>.

³ Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 305-моддаси.

O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi plenumining 2018-yil 30-noyabrdagi «Sudlar tomonidan ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni ko'rishni tartibga soluvchi qonunlarni qo'llashning ayrim masalalari to'g'risida»gi qarorining 10-bandida sudlar dalillarga, shu jumladan, ishda qatnashuvchi shaxslar tomonidan taqdim etilgan foto, audio va video yozuvlarga, shuningdek, internet tarmog'idan olingan ma'lumotlarga baho berish uchun mutaxassis jalb qilishi mumkinligi belgilangan.

Biroq muddatlar orasi qisqaligi sudlarning dalillarni mutaxassislarni jalb qilgan holda ko'rib chiqish imkoniyati cheklanishiga sabab bo'ladi. Natijada taraflar sud qaroridan norozi bo'lib, yuqori instansiyalarga murojaat qiladi.

Mazkur yo'nalish bo'yicha, masalan, Rossiya davlatining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksida ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish sudyaga kelib tushgandan so'ng ikki oylik muddatda ko'rib chiqilishi belgilangan⁴.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksining 305-moddasiga ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish sudyaga kelib tushgandan so'ng bir oylik muddatda ko'rib chiqilishi to'g'risida norma kiritish lozim.

Ikkinchidan, O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksining 308-moddasida ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish bo'yicha qaror chiqarilgan shaxs, jabrlanuvchi va ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risida bayonnoma tuzgan organ o'z hisobidan ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni ko'rib chi-

qish to'g'risidagi bayonnomaning ko'chirma nusxasini, shuningdek sud majlisining audio yoki video-yozuvini olishga haqli ekanligi ko'rsatilgan. Biroq sud majlisi bayonnomasi imzolanganidan keyin taraflar shu bayonnoma va sud majlisining audioyozuvi yuzasidan o'z mulohazalarini berish tartibi nazarda tutilmagan. Bu esa taraflarning haqli e'tirozlariga sabab bo'ladi.

Shu sababli O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksning 308-moddasiga «sud majlisi bayonnomasi imzolanganidan keyin uch sutka ichida taraflar shu bayonnoma va sud majlisining audioyozuvi yuzasidan o'z mulohazalarini berishga haqlidir» normasini kiritish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Uchinchidan, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat protsessual kodeksining 226-moddasida ushlab turish muddati shaxs amalda ushlangan paytdan (erkin harakatlanish huquqining haqiqiy cheklangan payti) e'tiboran ko'pi bilan qirq sakkiz soatni tashkil etishi belgilangan.

Biroq O'zbekiston Respubli-

kasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksining 288-moddasi to'rtinchi xatboshisida ma'muriy yo'l bilan ushlab turish muddati huquqbuzarni bayonnoma tuzish uchun olib kelish paytidan boshlanishi ko'rsatilgan⁵.

Demak, ushlab turish muddati jinoyat qonunchiligida shaxs amalda ushlangan paytdan e'tiboran o'ta boshlasa, ma'muriy javobgarlik qonunchiligida esa huquqbuzarni bayonnoma tuzish uchun olib kelish paytidan, ya'ni vakolatli organing binosiga olib kelgandan boshlab o'ta boshlaydi.

Fikrimizcha, ma'muriy javobgarlik qonunchiligida ushlab turish vaqtini jinoyat qonunchiligiga moslashtirish maqsadga muvofiq.

To'rtinchidan, sudyaning ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni ko'rib chiqishiga mo'noqlik etuvchi holatlar (rad qilish tartibi) va tartibi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksda nazarda tutilmagan.

Bu esa sudyaning ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni xolisona ko'rishiga xalaqit berishi mumkin.

⁴ Россия Федерациясининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси 29.6-моддаси.

⁵ Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 288-моддаси.

Xorijiy davlatlar tajribasi asosida O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksini quyidagi normalari bilan to'ldirish taklif qilinadi:

"303²-modda. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishda rad qilish asoslari va tartibi.

Sudya quyidagi hollarda ishni ko'rishda ishtirok etishi mumkin emas:

- 1) mazkur ish ilgari ko'rilganda sudya sifatida ishtirok etgan bo'lsa;
- 2) mazkur ish bo'yicha vakolatli organ mansabdor shaxsi sifatida ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi bayonnoma rasmiylashtirgan yoki qaror chiqargan bo'lsa;
- 3) mazkur ish ilgari ko'rilganda unda prokuror, ekspert, mutaxassis, tarjimon, sud majlisi kotibi, vakil yoki guvoh sifatida ishtirok etgan bo'lsa;
- 4) ishda ishtirok etuvchi shaxslar yoki vakillarining qarindoshi bo'lsa;
- 5) ishning natijasidan shaxsan, bevosita yoki bilvosita manfaatdor bo'lsa yoxud uning xolisligiga shubha tug'diruvchi boshqa holatlar mavjud bo'lsa.

Ushbu moddada ko'rsatilgan asoslar mavjud bo'lganda, sudya o'zini o'zi rad qilish haqida arz qilishi shart. Ishni yakka tartibda ko'rayotgan sudyani rad qilish to'g'risidagi masala sud raisi, bir tarkibli sudda esa shu sudya tomonidan hal qilinadi. Sudyaning o'zini o'zi rad qilish to'g'risidagi masala sud ajrimida qayd qilinadi".

Beshinchidan, Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksning 274-moddasida ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish ochiq ko'rilishi, ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlarini ko'rib chiqishning tarbiyaviy va ogohlantiruvchi rolini oshirish maqsadida bunday ishlar huquqbuzarning ish, o'qish yoki yashash joyida ko'rib chiqilishi mumkinligi belgilangan.

Biroq ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarning huquqbuzarning ish, o'qish yoki yashash joyida ko'rib chiqilishida sudyaning xavfsizligi masalalari qonunchiligimizda nazarda tutilmagan. Sayyor sudlarda sudyaning xavfsizligiga tahdid solinishi mumkin.

Shu sababli ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni huquqbuzarning ish, o'qish yoki yashash joyida ko'rib chiqilishida sudyaning xavfsizligi masalalari qonunchiligimizda aniq belgilanishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Buyuk Britaniya, Kanada, Belgiya va boshqa rivojlangan davlatlarda ma'muriy huquqbuzarlik tushunchasi ishlatilmasdan, balki kam ahamiyatli huquqbuzarliklar deb nomlanib, ushbu toifadagi ishlar alohida sudlar tomonidan ko'rib chiqiladi.

Fikrimizcha, rivojlangan davlatlarning amaliyotini o'rgangan holda davlatimizda ham ma'muriy huquqbuzarliklarni ko'rib chiquvchi alohida sudlarni joriy qilish lozim.

Xulosa qilib aytganda, taklif etilayotgan o'zgartishlar amalda o'z ifodasini topsa fuqarolarning huquq va erkinliklarini hamda sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini ta'minlashga xizmat qilgan bo'ladi.

Dilshod NAIMOV,

Sudyalar oliy maktabi tinglovchisi

Yig'ilish qarori – yuridik fakt!

Yuridik faktlar orasida yig'ilish qarorlari huquqiy ta'limda kam o'rganilgan. Bu yig'ilish qarorlari uchun aniq qonuniy ta'rif yo'qligi, uni tartibga soluvchi normalar yetarlicha mavjud emasligi bilan bog'liq. Majlis, yig'ilish qarorlari fuqarolik-huquqiy ahamiyatga ega omil sifatida qaraladi.

Mavjud ilmiy qarashlar asosida aytish mumkinki, korporativ huquqiy munosabatlarda yig'ilish qarori har doim yuridik fakt hisoblanadi. Korporativ huquqiy munosabatlar doirasida quyidagi kabi qarorlar qabul qilinadi:

- yuridik shaxsni tashkil etish yoki qayta tashkil etish to'g'risida;
- aksiyadorlik jamiyatida yillik hisobotni tasdiqlash to'g'risida qaror qabul qilish;
- bosh direktorni tayinlash va h.

Yig'ilishda qatnashish huquqi yuridik ham-jamiat a'zosining huquqi doirasiga kiradi. Yig'ilishda qatnashish huquqi xo'jalik jamiyatlari va boshqa yuridik shaxslarning ishlarini boshqarish huquqining tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Bundan tashqari, majlisda qarorlar qabul qilish yuridik hamjamiyat faoliyatini nazorat qilishning eng samarali huquqiy vositalaridan biridir. Ovoz berish va qaror qabul qilish orqali ishtirokchi jamiyatning yo'nalishini belgilab, katta o'zgarishlarni amalga oshirishga ta'sir qilishi mumkin. Avvalo yig'ilishda ishtirok etish huquqi korporativ huquqlarning yetakchi tarkibiy qismidir.

"Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi qonunning 58-moddasida aksiyadorlarning umumiy yig'ilishi jamiyatning yuqori boshqaruv organi ekanligi belgilab qo'yilgan.

"Jamiyat har yili aksiyadorlarning umumiy yig'ilishini o'tkazishi shart. Aksiyadorlarning yillik umumiy yig'ilishi jamiyat ustavida belgilangan muddatlarda, ammo moliya yili tugaganidan keyin olti oydan kechiktirmay o'tkaziladi. Aksiyadorlarning yillik umumiy yig'ilishida jamiyatning kuzatuv kengashini va taftish komissiyasini (taftishchisini) saylash to'g'risidagi, jamiyatning yakka-boshchilik asosidagi ijroiya organi, kollegial ijroiya organining (bundan buyon matnda boshqaruv deb yuritiladi) a'zolari, ishonchli boshqaruvchi bilan tuzilgan shartnomaning muddatini uzaytirish, uni qayta tuzish yoki bekor qilish mumkinligi haqidagi masalalar hal etiladi".

Aksiyadorlarning umumiy yig'ilishida ovozga qo'yilgan masalalar bo'yicha qaror aksiyadorlarning to'rtidan uch qismidan iborat ko'pchilik ovozi bilan qabul qilinadi.

Aksiyadorlarning umumiy yig'ilishini olib borish tartibi jamiyatning ustavida yoki jamiyatning aksiyadorlar umumiy yig'ilishi qarori bilan tasdiqlangan boshqa hujjatlarida belgilab qo'yiladi.

Aksiyadorlarning umumiy yig'ilishi tomonidan qabul qilingan qarorlar qabul qilingan sanadan e'tiboran o'ttiz kundan kechiktirmay aksiyadorlar e'tiboriga yetkaziladi.

"Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi qonuniga asosan aksiyadorlar umumiy yig'ilishining vakolat doirasiga quyidagilar kiradi:

- jamiyat ustaviga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish yoki jamiyatning yangi tahrirdagi ustavini tasdiqlash;
- jamiyatni qayta tashkil etish;
- jamiyatni tugatish, tugatuvchini tayinlash hamda oraliq va yakuniy tugatish balanslarini tasdiqlash;
- jamiyat kuzatuv kengashining va minoritar aksiyadorlar qo'mitasining son tarkibini belgilash, ularning a'zolarini saylash va a'zolarining vakolatlarini muddatidan ilgari tugatish;
- e'lon qilingan aksiyalarning eng ko'p miqdorini belgilash;
- jamiyatning ustav fondini (ustav kapitalini) ko'paytirish;
- jamiyatning ustav fondini (ustav kapitalini) kamaytirish;
- o'z aksiyalarini olish;
- jamiyatning tashkiliy tuzilmasini tasdiqlash, ijroiya organini tuzish, uning rahbarini saylash (tayinlash) va rahbarning vakolatlarini muddatidan ilgari tugatish;
- jamiyat taftish komissiyasining a'zolarini (taftishchisini) saylash va ularning vakolatlarini muddatidan ilgari tugatish, shuningdek, taftish komissiyasi (taftishchi) to'g'risidagi nizomni tasdiqlash;
- jamiyatning yillik hisobotini va yillik biznes-rejasini, shuningdek, jamiyat faoliyatining asosiy yo'nalishlari va maqsadidan kelib chiqqan holda jamiyatni o'rta muddatga va uzoq muddatga rivojlantirishning aniq muddatlari belgilangan strategiyasini tasdiqlash.

Statistik ma'lumotlar tahlili korporativ nizo va boshqaruv organlarining qarorlariga e'tirozlar ko'pligi haqida xulosa chiqarishga imkon beradi. Bu holat fuqarolik-huquqiy munosabatlarning beqarorligini ko'rsatadi. Hamda fuqarolik-huquqiy muomala ishtirokchilari manfaatlari muvozanatini saqlash qoidalarini ishlab chiqish zarurligidan dalolat beradi. Bu albatta huquqiy davlatning ijtimoiy-siyosiy barqarorligiga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, fuqarolik huquqida yig'ilish qarorlari u yoki bu tarzda huquqiy tartibga so-

lishning ayrim masalalari tarkibida o'rganilgan bo'lsa-da, mustaqil tadqiqot obyekti sifatida tizimli ravishda ko'rib chiqilmagan.

Yig'ilish qarorlarini fuqarolik-huquqiy tartibga solishni o'rganishdan maqsad yig'ilish qarorining yuridik fakt sifatidagi yuridik mohiyatini aniqlash, yig'ilishning turli qarorlarini har tomonlama o'rganish va tahlil qilish, majlislar qarorlari haqiqiy emasligining huquqiy oqibatlarini o'rganish, yig'ilish qarori tarkibining elementlari va shartlarini aniqlashdan iboratdir.

Buning uchun quyidagi vazifalarni amalga oshirish talab etiladi.

- Xususan, majlis qarorini yuridik fakt sifatida nazariy tahlil qilish, uning huquqiy mohiyatini, tarkibini aniqlash;
- uning nuqson keltirish tarafini ko'rib chiqish, nuqsonlarning oqibatlarini aniqlash va alohida tasniflash;
- fuqarolik muomalasi barqarorligini ta'minlash va vijdonlilik tamoyiliga rioya qilish zarurati nuqtayi nazaridan yig'ilish qarorining haqiqiy emasligi va uchinchi shaxslarning huquqlarini himoya qilishning huquqiy oqibatlari to'g'risidagi munozarali masalalarni o'rganish;
- qonun hujjatlarini takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish.

Yig'ilishning belgilarini tahlil qilib, shuni ta'kidlash kerakki, qonunchilik umumiy yig'ilish tomonidan qaror qabul qilishning quyidagi shakllarini nazarda tutadi:

- kun tartibini muhokama qilish va qarorlar qabul qilish uchun jamiyat a'zolarining birgalikda ishtirok etishi tushuniladigan yig'ilish;
- ovozga qo'yilgan masalalar;
- uzatilayotgan va qabul qilingan xabarlarining to'g'riligini hamda ularning hujjatli tasdiqlanishini ta'minlovchi turli aloqa turlari orqali hujjatlarni almashish yo'li bilan ovoz berish shaklida sirtidan o'tkaziladigan yig'ilish.

Shuningdek, yig'ilishni haqiqiy deb hisoblash uchun kvorumning, ya'ni, yig'inda ishtirok etuvchi shaxslarning minimal soni belgilanishi yig'ilishning muhim xususiyati hisoblanadi. Aks holda, shaxslarning ishtiroki yig'ilish tomonidan tan olinmaydi.

“Yig'ilish” yuridik shaxslarning boshqaruv organi bo'lib, yig'ilishda ishtirok etish va ovoz berish orqali yuridik shaxs ishtirokchilari yuridik shaxsni boshqarish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Tadqiqotchi V.Mixaylovning ta'kidlashicha, umumiy yig'ilish qaysi tashkilotning organi ekanini to'liq aniq emas, chunki “boshqaruv organi” tushunchasi uning ma'lum bir tashkilotga tegishli ekanini anglatadi va u ma'lum bir tashkilotning yuridik faoliyatini amalga oshirish uchun shakllanadi.

A.V.Mayfat, D.V.Lomakin, A.I.Kaminka kabi mualliflar yig'ilishda qatnashish huquqini uni huquqiy layoqatning elementiga (xususan, korporativ huquq layoqati – korporativ huquqiy munosabatlarning ishtirokchisi bo'lish qobiliyati) kiritish yoki uni subyektiv huquq deb bilish nuqtayi nazaridan ko'rib chiqqanlar.

Tadqiqotchi V.A.Belov ishtirokchilarning huquqlarini va ularni yuzaga keltiradigan aniq holatlar huquqiy faktlarga bog'liqligini tahlil qilib, bunday vaziyatda korporativ huquqlarni huquqiy munosabatlar shaklida qo'yish mumkin emas, balki huquqiy shaklda investitsiya qilinishi mumkin degan xulosaga keladi.

“Yig'ilish” tushunchasi aslida bir xil hodisani – yuridik shaxs organi faoliyatida yoki doimiy boshqaruvni shakllantirmasdan boshqaruvni amalga oshiruvchi shaxslarning boshqaruv funksiyasini amalga oshirish usulini aks ettiradi.

Fuqarolik-huquqiy jamiyat a'zosining yig'ilishda ovoz berishi qarordan manfaatdorligi bilan bevosita belgilanadi.

Shuningdek, yig'ilish ishtirokchilari ichida kun tartibidagi masala yuzasidan qaror qabul qilishdan manfaatdor bo'lmagan shaxslar bo'lsa, quyidagi amaliy muammoga e'tibor qaratish lozim.

Farg'ona viloyati Furqat tumanidagi mahalla fuqarolar yig'inlaridan birida 2021-yil 10 martdagi 4-yig'ilish qarori bilan MFY raisining obodonlashtirish, tomorqa va tadbirkorlik masalalari bo'yicha rais o'rinbosari D.S. lavozimidan ozod qilingan.

2021-yil 13-iyul kuni da'vogar D. S.ning Furqat tumanidagi MFYga nisbatan yig'ilish qarorini bekor qilish, ishga tiklash hamda majburiy bekor yurgan kunlari uchun o'rtacha oylik ish haqi va ma'naviy zarar undirish haqidagi da'vo va qo'shimcha da'vo arizasi yuzasidan O'zbekiston tumanlararo sudi-

ning 2021-yil 26-maydagi hal qiluv qaroriga nisbatan apellyatsiya shikoyati Farg'ona viloyati sudining fuqarolik ishlari bo'yicha sudlov hay'atida ko'rib chiqilgan. Sudning ajrimi bilan Furqat tumanidagi MFY kengashining 2021-yil 10-martdagi 4-yig'ilishi qarori g'ayriqonuniy deb topilib, bekor qilingan va D.S. rais o'rinbosari lavozimiga ishga tiklangan.

Bu jarayonda D.S.ning majburiy bekor yurgan kunlari uchun o'rtacha oylik ish haqi va ma'naviy zararni undirish masalasi ochiq qolgan va shu kungacha undirilmasdan fuqaro manfaatlariga zarar yetkazilgan.

Qonunchilikdagi bo'shliq, ya'ni "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi qonunning 27-moddasida "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatining moliyaviy asosi o'z mablag'laridan, mahalliy budjetlar mablag'laridan, yuridik va jismoniy shaxslarning homiylik xayriyalaridan, shuningdek qonunchilikda nazarda tutilgan boshqa mablag'lardan tashkil topadi.

Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari bank hisobvarag'idagi moliyaviy mablag'lari ni qonunchilikda belgilangan tartibda mustaqil tasarruf etadi. Fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarining moliyaviy mablag'lari olib qo'yilishi mumkin emas.

Fuqarolar yig'inining kengashi moliyaviy mablag'lardan foydalanish to'g'risida har chorakda fuqarolar yig'ini oldida hisob beradi" deb belgilangan.

Lekin fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlariga belgilangan smetadan tashqari budjetdan mablag' ajratilishi ko'zda tutilmagan.

Bundan tashqari, mehnat qonunchiligida belgilangan tartibda yetkazilgan zararlarni regress tartibida, ya'ni aybdor shaxslardan undirish masalasi ham ochiq qolmoqda, chunki amaldagi Mehnat kodeksining 188-moddasida "Xodim mehnat qilish imkoniyatidan g'ayriqonuniy ravishda mahrum etilgan barcha hollarda ololmay qolgan ish haqini ish beruvchi unga to'lashi shart. Bunday majburiyat, agar ish haqi ishga qabul qilish g'ayriqonuniy ravishda rad etilganligi, mehnat shartnomasi g'ayriqonuniy ravishda bekor qilinganligi yoki xodim g'ayriqonuniy ravishda boshqa

ishga o'tkazilganligi va mehnat nizolarini ko'ruvchi organning bunday ishlar yuzasidan chiqarilgan qarori o'z vaqtida bajarilmaganligi, mehnat daftarchasini berish kechiktirilganligi, har qanday yo'llar bilan xodimning sha'niga dog' tushiruvchi ma'lumotlar tarqatilganligi natijasida, basharti bu ma'lumotlar haqiqatga to'g'ri kelmasa, shuningdek boshqa hollarda olinmay qolgan bo'lsa, kelib chiqadi" deb belgilangan.

Yuqorida keltirilgan misolda D.S. kengashning jamoatchilik asosida ishlovchi 17 nafar a'zosidan tarkib topgan yig'ilish qarori bilan lavozimidan ozod etilgan. Bu vaziyatda sudning ijro varaqasida javobgar Furqat tumanidagi MFY ekanligi ko'rsatilgan, bunday holatda ijro hujjati yuzasidan javobgarlar doirasini aniqlashning imkoni ham yo'q. Shu sababli ham da'vogarga yetkazilgan moddiy va ma'naviy zararning kim tomonidan to'lab berilishi kerakligi ochiqlicha qolgan.

Shuningdek, "Fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi qonunning 14-moddasiga ko'ra, fuqarolar yig'ini raisi fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarida mas'ul xodimlarni lavozimga ta'yinlash yoki ozod etishda kengashga taklif kiritishi mumkinligi belgilab qo'yilgan.

Yuqoridagilardan kelib chiqib:

birinchidan, O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksiga yig'ilish qarorlarini fuqarolik-huquqiy tartibga soluvchi moddalar kiritilishini;

ikkinchidan, fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarida mas'ul xodimlarni lavozimga tayinlash va ozod qilishning jamoatchilik asosida ishlovchi kengash a'zolarining emas, balki "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi qonunning 14-moddasiga asosan fuqarolar yig'ini raisining (oqsoqolining) vakolatiga kiritishni taklif qilamiz.

Xullas, yig'ilish qarorlari muhim fuqarolik-huquqiy hujjatdir, u asosida ko'plab huquqiy munosabatlar shakllanadi.

Sarvinoz HASANOVA,

Toshkent davlat yuridik universiteti
mustaqil izlanuvchisi

Ma'muriy organlar

faoliyatini tartibga solishning huquqiy jihatlari

“Ma'muriy tartib-taomillar to'g'risida”gi qonunning 4-moddasiga ko'ra, ma'muriy organlarga ma'muriy-huquqiy faoliyat sohasida ma'muriy boshqaruv vakolati berilgan organlar, mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, shuningdek, ushbu faoliyatni amalga oshirishga vakolatli bo'lgan boshqa tashkilotlar va maxsus tuzilgan komissiyalar kiradi¹.

¹ Ўзбекистон Республикаси “Маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисида”ги қонун, <https://lex.uz/docs/3492199> (Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 09.01.2018 й., 03/18/457/0525-сон; 07.01.2020 й., 03/20/600/0023-сон).

Ma'muriy organlar mansabdor shaxslari hokimiyat vakili vazifasini bajaradigan yoxud mazkur organlarda ma'muriy-boshqaruv (tashkiliy-farmoyish berish) vazifasini amalga oshiradi. Yuridik ahamiyatga ega harakatlarni sodir etish vakolatiga ega bo'lishadi.

Ma'muriy organlar va mansabdor shaxslarining harakatlari deyilganda, qaror shaklida ifodalanmagan bo'lsa ham, biroq manfaatdor shaxslar huquqlari va erkinliklarining buzilishiga olib kelgan yoki ularning huquqlari va erkinliklari amalga oshirilishiga to'sqinlik qilgan yuridik ahamiyatga ega farmoyishlar tushuniladi.

Harakatsizlik esa ma'muriy organ yoki uning mansabdor shaxsi zimmasiga normativ-huquqiy va boshqa hujjatlar (lavozim yo'riqnomalari, nizomlar, reglamentlar, buyruqlar) bilan yuklatilgan majburiyatni bajarmaslik tushuniladi.

Ma'muriy sud ishlarini yuritish to'g'risidagi kodeksning 26-moddasiga ko'ra, ma'muriy sud-da fuqarolar va yuridik shaxslarning buzilgan yoki nizolashilayotgan huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish to'g'risidagi, ma'muriy va boshqa ommaviy huquqiy munosabatlardan kelib chiqadigan ishlar ko'riladi.

Qonun bilan ma'muriy sudga taalluqli ishlar jumlasiga boshqa ishlar ham kiritilishi mumkin.

O'zaro bog'liq bo'lib, ba'zilar ma'muriy sudga, boshqalari esa fuqarolik ishlari bo'yicha sudga taalluqli bo'lgan bir nechta talab birlashtirilgan taqdirda, barcha talablar fuqarolik ishlari bo'yicha sudga ko'rilishi lozim.

O'zaro bog'liq bo'lib, ba'zilar ma'muriy sudga, boshqalari esa iqtisodiy sudga taalluqli bo'lgan bir nechta talabni birlashtirishga yo'l qo'yilmaydi.

MSIYutKning 27-moddasiga ko'ra, sud:

1) idoraviy normativ-huquqiy hujjatlar yuzasidan nizolashish to'g'risidagi;

2) davlat boshqaruvi organlarining, ma'muriy-huquqiy faoliyatni amalga oshirishga vakolatli bo'lgan boshqa organlarning, fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarining va ular mansabdor shaxslarining qonun hujjatlariga mos kelmaydigan hamda fuqarolar yoki yuridik shaxslarning huquqlarini va qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlarini buzadigan qarorlari, harakatlari (harakatsizligi) yuzasidan nizolashish to'g'risidagi;

3) saylov komissiyalarining xatti-harakatlari (qarorlari) yuzasidan nizolashish to'g'risidagi;

4) notarial harakatni amalga oshirish, fuqarolik holati dalolatnomalarini yozishni ro'yxatga olish rad etilganligi yoki notari-usning yoxud fuqarolik holati dalolatnomalarini yozish organi mansabdor shaxsining harakatlari (harakatsizligi) yuzasidan nizolashish to'g'risidagi;

5) davlat ro'yxatidan o'tkazishni rad etish yoxud belgilangan muddatda davlat ro'yxatidan o'tkazishdan bo'yin tovlash us-tidan shikoyat qilish to'g'risidagi;

6) investorlar bilan ma'muriy organlar, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organ-lari o'rtasidagi ular mansabdor shaxslari-niing investisiya shartnomasi shartlariga rioya qilinishi bilan bog'liq qarorlari, hara-katlari (harakatsizligi) yuzasidan nizola-shish to'g'risidagi;

7) raqobat to'g'risidagi, ya'ni yuridik shaxslar, shu jumladan chet ellik yuridik shaxslar, xo'jalik boshqaruvi organlari, yakka tartibdagi tadbirkorlar va monopo-liyaga qarshi organ o'rtasida tovar hamda moliya bozorlarida raqobat sohasidagi mu-nosabatlardan kelib chiqadigan, ma'muriy sud sudloviga tegishli hal qiladi.

Sud fuqarolar va yuridik shaxslarning buzil-gan yoki nizolashilayotgan huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish to'g'risi-dagi ma'muriy va boshqa ommaviy huquqiy mu-nosabatlardan yuzaga keladigan, qonun bilan o'zining vakolatiga kiritilgan boshqa ishlarni ham hal qiladi.

Ma'muriy sudlarga shikoyat qilish masalasini o'rganish uchun, birinchi navbatda, "omma-viy-huquqiy munosabat" tushunchasini tahlil qilish lozim bo'ladi.

Bir tomonning ikkinchi tomonga nisbatan vakolatlarini qo'llashi natijasida ommaviy-huquqiy munosabat vujudga keladi. Ya'ni huquq subyektlari o'rtasida huquqiy munosabat o'rna-tiladi.

Ommaviy-huquqiy munosabatlar quyidagi xususiyatlarga ega:

birinchidan, subyektlar o'z huquqiy maqomida teng emasligi;

ikkinchidan, ommaviy-huquqiy munosabatga kirishishda hokimiyat vakolatiga ega bo'lgan subyekt ishtirokining majburiyligi;

uchinchidan, "hokimiyat-bo'ysinish" formulasiga mos ravishda qurilgan bo'lib, bir taraf faqat huquqiy majburiyatlarga, ikkinchi taraf subyektiv huquqlarga ega bo'lishi;

to'rtinchidan, jismoniy shaxsning huquqiy maqomi turli ko'rinishda uchrashi, xususan, jismoniy shaxs majburiyatlarga ega taraf sifatida, mansabdor shaxs esa hokimiyat boshqaruv vakolatiga ega taraf sifatida ishtirok etishi;

beshinchidan, taraf sifatida jamoaning, ko'pchilikning fikrini ifoda etadigan subyekt sifatida faoliyat ko'rsatayotgan jamoat tashkilotlari, birlashmalari ishtirok etishi mumkin.

Tadqiqotchi N.V.Suxarevning fikricha, ma'muriy-huquqiy nizo ma'muriy munosabat ishtirokchilaridan birining ma'muriy-huquqiy munosabatning vujudga kelishi, o'zgarishi yoki bekor bo'lishiga sabab bo'lgan yuridik faktga nisbatan noroziligi ifodasini bildiradi. Ma'muriy-huquqiy nizolar bu, ma'muriy huquq subyektlarining huquq va majburiyatlariga oid bo'lgan nizolardir va ular o'zining mazmuni jihatidan boshqa yuridik nizolardan farq qiladi².

Y.N.Starilovning fikricha, ma'muriy huquqiy munosabatlar subyektlari o'rtasida yuzaga kelgan nizolarning o'ziga xos mohiyatini taraflarning notengligi bilan ifodalash mumkin, ya'ni taraflardan biri hokimiyat yoki boshqaruv vakolatiga ega bo'ladi³.

Yuqoridagi faktlardan kelib chiqqan holda, ma'muriy-huquqiy nizolarga quyidagicha umumiy tavsif berish mumkin:

a) ma'muriy-huquqiy nizo – bu ma'muriy huquq subyektlarining huquq va majburiyatlariga oid nizolardir;

b) ma'muriy-huquqiy nizo noqonuniy boshqaruv aktini qabul qilish fakti yuzasidan ma'muriy-huquqiy munosabat subyektlaridan birining norozilik ifodasidir;

v) ma'muriy-huquqiy nizolar ijro hokimiyati organi tomonidan boshqaruv funksiyalarini amalga oshirishi bilan bog'liq holda vujudga keladi.

Demak, ma'muriy nizo subyektlaridan biri albatta ma'muriy organ yoki mansabdor shaxs hisoblanadi. Ikkinchi tomonda fuqarolar hamda yuridik shaxslar ishtirok etadi.

Ma'muriy organlar mansabdor shaxslari xatti-harakatlari (harakatsizligi) va qarorlari bilan bog'liq shikoyatlar MSiYutKning 184-moddasiga asosan, sud tomonidan ushbu kodeksda nazarda tutilgan umumiy qoidalarga ko'ra, belgilangan xususiyatlarni inobatga olgan holda, agar ularni ko'rib chiqish qonun bilan boshqa davlat organlarining vakolatiga kiritilmagan bo'lsa, sudda ko'rib chiqiladi. Ma'muriy organlari va fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlari mansabdor shaxslarining qarorlari, harakatlari (harakatsizligi) ustidan ishlar fuqarolar yoki yuridik shaxslarning arizalari asosida qo'zg'atiladi.

Xurshid KURBANOV,

O'zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi huzuridagi
Sudyalari oliy maktabi tinglovchisi

² Н.В.Сухарева. Сущность административно-правовых споров//Юрист 1999 №10. – 52.

³ Ю.Н.Стариллов. Административная юстиция: Проблемы теории – 1998, 127 бет.

Qimmatli qog'ozlar – ishonchli boshqarish shartnomasi obyekti

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 96-moddasi 1-qismiga ko'ra, mulkiy huquqlarni belgilangan shaklga va majburiy rekvizitlarga amal qilgan holda tasdiqlovchi hujjatlar qimmatli qog'ozlar hisoblanib, ularni taqdim etgan taqdirdagina mazkur huquqlarni amalga oshirish yoki boshqa shaxslarga berish mumkin bo'ladi.

2008-yil 22-iyulda qabul qilingan “Qimmatli qogʻozlar bozori toʻgʻrisida”gi qonunning 3-moddasiga asosan qimmatli qogʻozlar – hujjatlar boʻlib, ular bu hujjatlarni chiqargan yuridik shaxs bilan ularning egasi oʻrtasidagi mulkiy huquqlar yoki qarz munosabatlarini tasdiqlaydi, dividendlar yoki foizlar tarzida daromad toʻlash hamda ushbu hujjatlardan kelib chiqadigan huquqlarni boshqa shaxslarga oʻtkazish imkoniyatini nazarda tutadi. Koʻrinib turibdiki, qimmatli qogʻozlar xususiy alomatlariga ega boʻlgan hamda mulkiy talablarni ifodalaydigan hujjat hisoblanadi.

Y. Nazarovning taʼkidlashicha, qimmatli qogʻozlar oʻziga xos yuridik kategoriya (unsur) boʻlib, bir tomondan mamlakatning ijtimoii-iqtisodiy hayotida muhim vazifani bajaradi, ikkinchi tomondan esa huquqiy jihatdan oʻziga xos xususiyatlari bilan ajralib turadi. Bunda qimmatli qogʻozlarning huquqiy tabiati bir tomonlama emas, unda bir vaqtning oʻzida mulkiy va majburiyat huquqi oʻz ifodasini topadi. Bu esa oʻz navbatida qimmatli qogʻozlarni muomalaga kiritishni huquqiy tartibga solish boʻyicha bir qator muam-molarni vujudga keltiradi.

Shu bilan birga, qimmatli qogʻozlarni chiqarish va muomalaga kiritishni maqbul usulda tartibga solishga faqatgina qimmatli qogʻozlar instituti ashyoviy huquq yoki majburiyat huquqi normalariga tegishli ekanini aniqlash orqali erishish mumkin¹.

A.Sergeyevning fikricha, qimmatli qogʻozlarga ommaviy tasdiqlanganlik xususiyati xosdir. Uning mohiyati shundaki, qonunda qarzdor oʻziga yuklatilgan majburiyatlarni bajarishdan bosh tortish asoslari doirasi qatʼiy belgilangan. Xususan, barcha talablar asosida rasmiylashtirilgan qimmatli qogʻoz qarzdor majburiyatining vujudga kelish asosi mavjud emasligi yoki uning haqiqiy emasligiga koʻra rad etilishi mumkin emas. Faqatgina formal asoslar, yaʼni qimmatli qogʻozni bajarishga taqdim etish muddatining oʻtkazib yuborilgani yoki qimmatli qogʻozning soxta ekani boʻyicha daʼvolashishga yoʻl qoʻyiladi, xolos. Qimmatli qogʻozning egasi uning soxtaligini aniqlasa, qim-

matli qogʻozni oʻziga bergan shaxsdan qimmatli qogʻoz bilan tasdiqlangan majburiyatni lozim darajada bajarish va yetkazilgan zararlarni qoplashni talab qilishga haqlidir².

Z. Amonovga koʻra, maʼlumki, qimmatli qogʻozlarning asosiy maqsadi va vazifasi mulkiy huquqlarni tasdiqlash hisoblanadi. Yaʼni, bir shaxsning ikkinchi shaxsga nisbatan mulkiy talabi qimmatli qogʻoz deb ataluvchi hujjatda ifodalana-di va bu talab ana shu hujjatni saqlab turgan yoki hujjatda nomi yozilgan shaxsga tegishli boʻladi. Mulkiy huquq yoki mulkiy talab qimmatli qogʻozni chiqargan yoki unda oʻz zimmasiga mulkiy majburiyat olganligi qayd etilgan shaxsga qaratiladi³.

Fikrimizcha, qimmatli qogʻozlar ham fuqarolik huquqining boshqa obyektlari kabi fuqarolik muomalasiga kiritiladi va turli fuqarolik-huquqiy shartnomalarning obyekti hisoblanadi. Xususan, qimmatli qogʻozlar oldi-sotdi, hadya, ayirboshlash shartnomalarning hamda mol-mulkni ishonchli boshqarish shartnomasining ham obyekti boʻlishi mumkin. FKning 851-moddasiga binoan qimmatli qogʻozlar mol-mulkni ishonchli boshqarish obyekti ham boʻla oladi va bunda ularga nisbatan FKning umumiy qoidalar va “Qimmatli qogʻozlar bozori toʻgʻrisida”gi qonun normalari tatbiq etiladi.

Qimmatli qogʻozlarni ishonchli boshqarishning quyidagi xususiyatlari mavjud: ishonchli boshqarish obyektlari sifatida nafaqat qimmatli qogʻozlar, balki qimmatli qogʻozlarni investisiyalash uchun moʻljallangan pul, shuningdek, qimmatli qogʻozlarni ishonchli boshqarish jarayonida olinadigan qimmatli qogʻozlar va pul ham hisoblanadi; qimmatli qogʻozlarni ishonchli boshqarish boʻyicha faoliyatni amalga oshira oladigan shaxslar qimmatli qogʻozlar bozori professional ishtirokchilari bilan cheklangan⁴. Shuningdek, amalda qonunchilikda qimmatli qogʻozlarni boshqarish boʻyicha faoliyatni amalga oshirish tartibi, boshqaruvchining huquq va majburiyatlari qonun hujjatlari va shartnomalarida belgilanishi bilan bogʻliq qoidalar ham oʻz aksini topgan.

Fuqarolik qonunchiligi (mol-mulkni ishonchli boshqarishni tartibga solish bilan bogʻliq huquqiy

¹ Назаров Ю.Б. Проблемы правового регулирования выпуска и обращения ценных бумаг в гражданском обороте. Автореф.дисс...докт.юр. наук. – Ташкент: 2008. – с. 16.

² Гражданское право: Учеб.: В 3 т. Т.1. – 6-е изд., перераб. и доп. /Н.Д.Егоров, И.В.Елисеев и др.; Отв.ред. П.А.Сергеев, Ю.К.Толстой. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2003. – с. 265-266.

³ Амонов З.А. Мулкий ҳуқуқлар фуқаролик ҳуқуқининг объекти сифатида: юрид. фан. номз. дис.... –Тошкент: 2011. – 67-б.

⁴ Константинов Г.Л. Доверительное управление имуществом на рынке ценных бумаг в Российской Федерации (гражданско-правовой аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М.: 2013. – с. 5.

aktlar esa, albatta, fuqarolik qonunchiligiga bog'liq) fuqarolik-huquqiy munosabatlarni tartibga soluvchi Fuqarolik kodeksidan va unga muvofiq qabul qilingan boshqa qonunlardan iborat. Shu o'rinda aytish mumkinki, FKning 851-moddasida ko'rsatilganidek ("Qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risida"gi qonundan tashqari) qimmatli qog'ozlarni ishonchli boshqarishni huquqiy tartibga solishning xususiyatlarini belgilovchi qonun hujjatlari mavjud emas.

Qimmatli qog'ozlarni ishonchli boshqarish bilan bog'liq munosabatlarni tartibga soluvchi qator huquqiy hujjatlar mavjud. Prezident farmonlari, Vazirlar Mahkamasi qarorlari, Markaziy bankning normativ-huquqiy hujjatlari shular jumlasidan. Ammo ushbu hujjatlar Fuqarolik kodeksiga va boshqa qonunlarga zid bo'lmasligi lozim.

Biroq qonun hujjatlarida ko'p uchrayotgan, qonunchilikda qabul qilingan shubhali (uning yuridik kuchi jihatidan) normativ hujjatlar "de facto" qimmatli qog'ozlarni ishonchli boshqarish bilan bog'liq munosabatlarni huquqiy jihatdan tartibga soluvchi asosiy manba bo'lib xizmat qilmoqda. Shuning uchun mavjud holatni inobatga olib, qimmatli qog'ozlarni ishonchli boshqarishning xususiyatlari to'g'risidagi qonunni tayyorlash va qabul qilishni tezlashtirish haqidagi xulosa to'g'riroq ko'rinadi.

Iшонchli boshqarish shartnomasiga muvofiq boshqaruvchi o'ziga boshqaruv muassisi bergan qimmatli qog'ozlarni boshqarishdan yoxud bunday qimmatli qog'ozlarni sotishdan tushgan mablag'lar qimmatli qog'ozlarni investitsiyalash mablag'lari sifatida tan olinsa, bunday holatlar ham qonunchilik bilan maxsus tartibga solinadi.

Qimmatli qog'ozlarni ishonchli boshqarish shartnomasini tuzishda ishonchli boshqaruvchining investitsiya deklaratsiyasi kabi masala ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. Qonunchilikda belgilanishicha, qonunda nazarda tutilgan ishonchli boshqarish shartnomasi majburiy shartlaridan tashqari, qimmatli qog'ozlarni investitsiyalash mablag'larini ishonchli boshqarishga topshirish shartnomasi boshqaruv muassisining investitsiyalash mablag'lari yo'nalishi va usullarini nazarda tutuvchi boshqaruvchining investitsiya deklaratsiyasiga ham ega bo'lishi kerak.

Investitsiya aktivlari ishonchli boshqaruvchisining investitsiya deklaratsiyasi, investitsiya aktivlarini ishonchli boshqarish shartnomasining

uzviy qismi hisoblanadi. Investitsiya deklaratsiyasi qoidalari investitsiya aktivlarining ishonchli boshqaruvchisiga shartnomaning boshqa qoidalari bilan bir xil asoslarda bajarish uchun majburiy hisoblanadi. Bundan tashqari, shartnomalarni tuzish boshqaruv muassisining investitsiya deklaratsiyasida bayon qilingan qoidalar, shu jumladan, o'ziga tegishli bo'lgan pul deklaratsiyaga o'tkazilgan har qanday investitsiya aktivlari – investitsiyalash obyektlarini investitsiyalashga roziligini bildiradi.

Iшонchli boshqaruvchining investitsiya deklaratsiyasida quyidagi ma'lumotlar nazarda tutilishi kerak: ishonchli boshqaruv maqsadini belgilash; boshqaruv muassisining pulini investitsiya qilish mumkin bo'lgan obyektlar ro'yxati, ya'ni boshqaruvchining boshqaruv muassisi mol-mulki tarkibiga kiruvchi qimmatli qog'ozlarni qonuniy egallashi; shartnoma amal qiladigan butun muddat davomida investitsiya aktivlarining ishonchli boshqaruvchisi amal qilishi majbur bo'lgan investitsiya aktivlari tarkibi to'g'risidagi ma'lumotlar; mazkur investitsiya deklaratsiyasi qoidalari investitsiya aktivlarining ishonchli boshqaruvchisi uchun amal qiladigan va majburiy hisoblanadigan muddat.

Ko'rinib turibdiki, ishonchli boshqaruvchining investitsiya deklaratsiyasi, agar taraflar buni xohlasa, ishonchli boshqarish shartnomasining tarkibiy qismi hisoblanadi. Boshqacha aytganda, ishonchli boshqarish shartnomasi matniga taraflar ishonchli boshqaruvchining investitsiya deklaratsiyasini ular tomonidan tuzilgan shartnomaning ajralmas qismi ekani haqidagi qoidani qayd etishi lozim. Iшонchli boshqarish shartnomasida bunday qoidaning mavjud emasligi, ishonchli boshqaruvchining investitsiya deklaratsiyasi ushbu shartnomaning tarkibiy qismi ekanini bildirmaydi, chunki bunda taraflar xohishi ko'rsatilmagan.

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar sharoitida qimmatli qog'ozlarni ishonchli boshqarishga berish, xususan, investitsiyaviy qimmatli qog'ozlar jumlasiga kiruvchi aksiyalar, obligatsiyalarni ishonchli boshqarishga topshirish muhim ahamiyatga ega. Biroq amaldagi qonunchilikda qimmatli qog'ozlarni ishonchli boshqarishga berish bo'yicha qoidalar tizimi mavjud emas va bu boradagi normalar ayrim qonun hujjatlarida fragmentar tarzda ifodalangan. Jumladan, 2015-yil 3-iyundagi "Qimmatli qog'ozlar bozori to'g'ri-

sida”gi qonunning 30-moddasida investitsiya aktivlarini ishonchli boshqaruvchining faoliyatiga oid qoidalar keltirilgan bo’lib, unga binoan yuridik shaxsning – ishonchli boshqaruvchining o’ziga egalik qilish uchun topshirilgan va boshqa shaxsga tegishli bo’lgan:

- qimmatli qog’ozlar, shu jumladan, investitsiya aktivlarini boshqarish jarayonida olinadigan qimmatli qog’ozlarni;

- qimmatli qog’ozlarga investitsiya qilish uchun mo’ljallangan va investitsiya aktivlarini boshqarish jarayonida olinadigan pullarni shu shaxsning yoki u ko’rsatgan shaxsning manfaatlarini ko’zlab, o’z nomidan ishonchli boshqaruvni belgilangan muddat mobaynida amalga oshirishi investitsiya aktivlarini boshqarish bo’yicha faoliyatidir.

Shuningdek, mazkur qonunning 53-moddasi to’rtinchi qismida belgilanishicha, emitent, agar qonunda boshqacha qoida belgilanmagan bo’lsa, o’zi chiqargan aksiyalar bo’yicha ularni qayta sotib olish sharti bilan bitimlar tuzishga, shuningdek, o’zi chiqargan aksiyalarni ishonchli boshqaruvga topshirishga haqli emas.

Qimmatli qog’ozlarni ishonchli boshqarishga berishga oid normalar “Investitsiya va pay fondlari to’g’risida”gi qonunning 9-moddasida ham o’z ifodasini topgan. Unga ko’ra ishonchli boshqaruvchi va investitsiya fondi o’rtasida yoxud ishonchli boshqaruvchi va pay fondining investorlari o’rtasida tuziladigan, ishonchli boshqarish chog’idagi cheklovlar, haq to’lash va xarajatlarni qoplash tartibi, shartnomaning amal qilishini tugatish asoslari va shartlari, taraflarning javobgarligi hamda qonun hujjatlariga muvofiq boshqa qoidalarni nazarda tutadigan shartnoma ishonchli boshqarish shartnomasidir.

Ushbu normani tahlil qiladigan bo’lsak, quyidagi o’ziga xos jihatlarni ajratib ko’rsatish mumkin bo’ladi.

Shartnoma taraflari, ya’ni bir-biriga nisbatan kontragentlar sifatida:

- a) ishonchli boshqaruvchi va investitsiya fondi;

- b) ishonchli boshqaruvchi va pay fondining investorlari belgilangan.

Shartnomaning muhim shartlari sifatida quyidagilar belgilangan:

- a) cheklovlar;

- b) haq to’lash va xarajatlarni qoplash tartibi;

- v) shartnomaning amal qilishini tugatish asoslari va shartlari;

- g) taraflarning javobgarligi.

Mazkur shartlar ro’yxati ochiq qoldirilgan va qonun hujjatlariga muvofiq boshqa shartlar ham bo’lishi mumkinligi qayd etilgan. Boshqacha aytganda, investitsiya va pay fondlarini ishonchli boshqarish shartnomasining muhim shartlariga FKning 853-moddasida nazarda tutilgan shartlar ham kiritiladi. Yuqoridagi qonunning 9-moddasi birinchi qismida keltirilgan ishonchli boshqarish shartnomasining muhim shartlariga oid talablar esa maxsus qoidalar sifatida faqat investitsiya va pay fondlarini ishonchli boshqarishga berishda qo’llanadi. Qimmatli qog’ozlarni, xususan, investitsiya va pay fondlarini ishonchli boshqarishga berish shartnomasi amaldagi qonunchilikda qo’shilish shartnomasi sifatida ifolanadi. Ya’ni mazkur shartnomaga nisbatan FKning 360-moddasi qo’llanadi. Mazkur moddaning birinchi qismiga ko’ra, shartlarini taraflardan biri formulalar yoki boshqa standart shakllarda ta’riflagan hamda ikkinchi taraf faqat taklif qilingan shartnomaga butunlay qo’shilish yo’li bilan qabul qilishi mumkin bo’lgan shartnoma qo’shilish shartnomasi deyiladi.

Ushbu holatda investitsiya va pay fondlarini ishonchli boshqarishga berish shartnomasi shartlari kim, ya’ni taraflardan qaysi biri tomonidan ishlab chiqiladi degan savol tug’iladi. Fikrimizcha, bu holatda shartnomaning shartlarini investitsiya va pay fondi tegishli standartlar asosida ishlab chiqishi lozim. Chunki ishonchli boshqarishdan maqsad mol-mulkni (bu holatda esa investitsiya va pay fondini) boshqaruv muassisi, yangi investitsiya va pay fondining manfaatlarini ko’zlab boshqarish hisoblanadi.

Ishonchli boshqaruv ishonchli boshqarish shartnomasiga muvofiq amalga oshiriladi, ishonchli boshqaruvchining rahbari tomonidan ushbu shartnoma:

- aksiyadorlar umumiy yig’ilishining qaroriga asosan investitsiya fondining kuzatuv kengashi raisi bilan;

- shartnomani imzolash va unga qo’shilish orqali pay fondining investorlari bilan tuziladi.

Investitsiya fondi bir vaqtning o’zida bir nechta ishonchli boshqaruvchi bilan ishonchli boshqarish shartnomasini tuzishga yo’l qo’ymaydi. Ishonchli boshqarish shartnomasida uning ajralmas qismi

bo'lgan va investitsiya aktivlarining tarkibiga nisbatan talablar qo'yadigan investitsiya deklaratsiyasi bo'lishi kerak.

Pay fondini ishonchli boshqarish shartnomasining amal qilish muddati besh yildan oshmasligi lozim. Agar investitsiya paylarining egalari o'zlariga tegishli barcha investitsiya paylarini muomaladan chiqarishni talab qilmagan bo'lsa, shartnomaning amal qilish muddati investitsiya paylari egalari umumiy yig'ilishining qarori bilan bir yilga uzaytirilishi mumkin.

Vazirlar Mahkamasining 2003-yil 19-apreldagi 189-qarori bilan tasdiqlangan "Investitsiya aktivlarining ishonchli boshqaruvchilari to'g'risida"gi nizomning 2-bandiga ko'ra, Investitsiya aktivlarini ishonchli boshqarish Davlat aktivlarini boshqarish agentligi investitsiya aktivlarini ishonchli boshqaruvga litsenziya olgan tijorat tashkilotlari, shuningdek, bank faoliyatini amalga oshirish uchun litsenziyaga ega bo'lgan tijorat banklari bilan amalga oshiriladi.

Investitsiya aktivlarining ishonchli boshqaruvchisi u boshqaradigan investitsiya aktivlari o'rtacha yillik qiymatining kamida 5 foizi miqdorida o'z moddiy aktivlariga ega bo'lishi kerak. Investitsiya aktivlari ishonchli boshqaruvchisining o'z moddiy aktivlari miqdori va u boshqaradigan investitsiya aktivlarining sof aktivlari o'rtacha yillik qiymati Moliya vazirligi bilan kelishuv bo'yicha qimmatli qog'ozlar bozorini tartibga solish bo'yicha vakolatli davlat organi belgilagan tartibda aniqlanadi.

Investitsiya va pay fondlari qimmatli qog'ozlarni boshqarish, ularning hisobini yuritish hamda samarali va barqaror amal qilishi uchun tashkil etiladi. Odatda investitsiya fondi aksiyalarni chiqarish maqsadini ko'zlasa, pay fondi investorlar tomonidan ishonchli boshqarish uchun taqdim etiladigan pul jamlanmasi sanaladi⁵.

M.Plyushyev investitsiya va pay fondlarini mulkiy kompleks nuqtayi nazaridan tahlil etadi va fond paychilarning umumiy ulushli mulki hisoblanishini ta'kidlaydi⁶. Y.Yefimovanning fikricha, bu holatda paychilarda ulushga, ya'ni naqdsiz pul va hujjatsiz qimmatli qog'ozlarga nisbatan mulk huquqi vujudga kelishi masalasi bahsli sanaladi⁷.

Fikrimizcha, bu holatda paychilarning fonddagi ulushga nisbatan mulk huquqi emas, talab qilish huquqi mavjud bo'ladi. Chunki fond aksiyadorlik jamiyati shaklida tashkil etilishi munosabati bilan hamda undagi paychilarning ulushi hissalarga ajratilgan qimmatli qog'oz – aksiya hisoblangani sababli, uning egasida mulk huquqi emas, talab qilish huquqi mavjud bo'ladi.

Qimmatli qog'ozlarni ishonchli boshqarish shartnomasi tuzish qoidalarining umumiy mohiyati quyidagilarda namoyon bo'ladi. Qimmatli qog'ozlar va tegishli investitsiya mablag'larini ishonchli boshqarish bilan bog'liq faoliyat, qoida tariqasida, boshqaruv muassisi va ishonchli boshqaruvchi o'rtasida tuziladigan yagona ishonchli boshqarish shartnomasiga asosan amalga oshirilishi lozim. Shu bilan birga, taraflar bir qancha ishonchli boshqarish shartnomasini tuzishlari mumkin. Ushbu shartnomalardan biri aynan qimmatli qog'ozlarni ishonchli boshqarish bo'yicha faoliyatni tartibga solsa, ikkinchisi, ushbu boshqaruv muassisining qimmatli qog'ozlarni investisiyalash mablag'larini tartibga soladi.

Ikkinchi holatda qimmatli qog'ozlarni investitsiyalash mablag'larini ishonchli boshqarish bo'yicha alohida shartnomaning tuzilishi FKning 851-moddasi ikkinchi qismi talablariga qanchalik mosligi masalasi kelib chiqadi. Ushbu normaga asosan pul ishonchli boshqarishning alohida obyekti bo'la olmaydi, qonun hujjatlari-da nazarda tutilgan hollar bundan mustasno. Ushbu savol ijobiy javobga ega emasligi sababli, fikrimizcha, bir huquqiy munosabatni bir necha alohida shartnomalar bilan rasmiylashtirish shart emas.

Qimmatli qog'ozlar va investitsiya mablag'larini ishonchli boshqarish shartnomasi boshqaruv muassisi qimmatli qog'ozlarni ishonchli boshqaruvchiga bergan paytdan e'tiboran tuzilgan hisoblanadi. Agar ishonchli boshqarish shartnomasida bir qancha qimmatli qog'ozlarni boshqaruv muassisi ishonchli boshqaruvchiga turli muddatlarda (bosqichma-bosqich) berishi nazarda tutilgan bo'lsa, shartnoma qimmatli qog'ozlarning dastlabki paketi ishonchli boshqaruvchiga berilgan paytdan tuzilgan hisoblanadi. Aynan shu

⁵ Лукьянченко Д.В. Паевые инвестиционные фонды в гражданских правоотношениях: дис. ... канд. юрид. наук. – М.: 2014. – 170 с.

⁶ Плющев М.В. Правовая природа паевого инвестиционного фонда и инвестиционного пая: дис. ... канд. юрид. наук. – Ростов на Дону: 2005. – 207 с.

⁷ Ефимова Ю.С. Паевой инвестиционный фонд в системе вещных и обязательственных отношений: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Владивосток: 2019. – 6 с.

paytdan boshlab boshqaruvchining unga berilgan qimmatli qog'ozlarni ishonchli boshqarish bo'yicha huquq va majburiyatlari yuzaga keladi. Boshqa qimmatli qog'ozlar bo'yicha boshqaruv muassisi huquq va majburiyatlari ularni boshqaruv muassisi ishonchli boshqaruvga bergan paytdan vujudga keladi.

Mol-mulkni ishonchli boshqarish shartnomasining tabiati inobatga olinsa, ushbu shartnomaning kuchga kirishi bilan bog'liq bunday yondashuv, FKning 365-moddasi ikkinchi qismiga zid kelmaydi. Unda belgilanishicha, qonunga muvofiq shartnomani tuzish uchun mol-mulk ishonchli boshqaruvga berilishi lozim va aynan shu paytdan shartnoma tuzilgan hisoblanadi. Bunda izoh talab etiladigan holat shundaki, qimmatli qog'ozlarni ishonchli boshqarish shartnomasiga oid qoidalar qonun bilan tartibga solinishi ko'rsatilgan bo'lsa-da, amaliyotda bu qoidalar qonunda emas, balki

idoraviy normativ hujjatlarda o'z aksini topgan. Bunday hujjatlar umummajburiy xarakterga egali-gi shubhalidir.

Qimmatli qog'ozlarni ishonchli boshqarish shartnomasiga ko'ra qimmatli qog'ozlarning investitsiya manbalari sifatida ishonchli boshqaruvchi tomonidan ishonchli boshqarish muassisi-ning qarzдорlaridan undirilgan qarzar natijasi-da olingan mablag'lar tan olinadi. Birinchidan, talab huquqlaridan voz kechish to'g'risida bitim tuzilgan paytdan ishonchli boshqarish shartno-masi amal qiladi va ko'rsatilgan bitimgi oid qis-mi taraflar uchungina majburiy hisoblanadi. Ik-kinchidan, qimmatli qog'ozlarni investitsiyalash mablag'larini ishonchli boshqarish bilan bog'liq taraflarga taalluqli huquq va majburiyatlarga doir qoidaga muvofiq, boshqaruvchi boshqarish muas-sisi qarzдорlaridan pul olganidan keyingina shart-noma amal qiladi.

Xullas, qimmatli qog'ozlar, shu jumladan, in-vestitsiya va pay fondlarini ishonchli boshqarishga berishning huquqiy asoslarini takomillashtirish hamda bu borada amalda ishlaydigan izchil tizimni yaratish mamlakatimizda tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish, daromad keltiradigan mol-mulk va qimmatli qog'ozlardan samarali foydalanish im-konini yaratadi.

Shu munosabat bilan "Investitsiya va pay fondlari to'g'risida"gi qonunga "Investitsiya pay fondlarini ishonchli boshqarishga topshirish", "Investitsiya pay fondlarini ishonchli boshqarish shartnomasining amal qilish muddati", "Investit-siya pay fondiga ishonchli boshqarishga beriladi-gan mol-mulk", "Investitsiya pay fondi boshqaruv kompaniyasining javobgarligi", "Investitsiya pay fondini ishonchli boshqarish qoidasi", "Vakolatli davlat organida investitsiya pay fondini ishonchli boshqarish qoidasini va unga kiritiladigan o'zga-rish hamda qo'shimchalarni ro'yxatdan o'tkazish", "Boshqaruv kompaniyasiga qo'yiladigan talablar", "Boshqaruv kompaniyasi muassisi (ishtirokchisi)-ga qo'yiladigan talablar", "Boshqaruv kompani-yasining majburiyatlari", "Boshqaruv kompaniyasi faoliyatidagi cheklovlar", "Aksiadorlik investitsi-ya fondi va investitsiya pay fondini ishonchli bosh-qarish uchun mukofot to'lash va xarajatlar" kabi yangi moddalarni kiritish taklif etiladi.

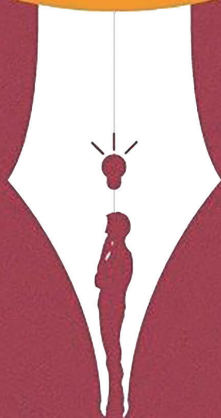
Bahromjon TOPILDIYEV,

TDYU professori, yuridik fanlar doktori

BUYRUQ

Mehnat
kodeksi

TILXAT, TUSHUNTIRISH XATI, ARIZA

qanday holatlarda olinadi?

Amaliyotda kadrlar xizmati xodimlari tilxat, tushuntirish xati, ariza kabi hujjatlarni qanday holatlarda xodimdan olishga ikkilanib qolishadi. Ushbu maqolada mehnat qonunchiligi bo'yicha yuqoridagi hujjatlarni olish tartibini tahlil qilamiz.

O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi (MK)da tilxat olinishi shart qilib ko'rsatilgan 4 ta holat mavjud:

1. Ishga qabul qilish haqidagi buyruq xodimga ma'lum qilinib, tilxat olinadi (MKning 82-moddasi).
2. Ish beruvchi mehnat shartlaridagi bo'lajak o'zgarishlar haqida xodimni kamida ikki oy oldin yozma ravishda ogohlantirib tilxat olishi shart (MKning 89-moddasi).
3. Doimiy boshqa ishga o'tkazish haqidagi buyruq mehnat shartnomasiga kiritilgan o'zgarishlarning mazmuniga to'la muvofiq holda chiqariladi va xodimga ma'lum qilinib, tilxat olinadi (MKning 96-moddasi).
4. Intizomiy jazo berilgani to'g'risidagi buyruq (farmoyish) yoki qaror xodimga ma'lum qilinib, tilxat olinadi (MKning 182-moddasi).

Shuningdek, mehnat shartnomasini MK 100-moddasi 2-qismining 3- yoki 4-bandi asosida bekor qilish intizomiy jazo hisoblangani uchun, ushbu asoslarga ko'ra mehnat shartnomasi bekor qilinsa, buyruq xodimga ma'lum qilinib tilxat olinishi shart. Ushbu qoidani noto'g'ri tushungan ayrim kadrlar xizmati xodimlari mehnat shartnomasi ish beruvchining tashabbusi bilan bekor qilingan barcha hollarda tilxat olinishi shart deb hisoblashadi. Bu noto'g'ri. Ya'ni, mehnat shartnomasi MK 100-moddasi 2-qismining 3- yoki 4-bandi bilan bekor qilingan holdagina tilxat olinadi.

Tilxat alohida hujjat sifatida ham yoki xodim tomonidan buyruqning ish beruvchida qoladigan nusxasiga «tanishdim va nusxasini oldim» yozuvini kiritib imzo qo'yish orqali ham (buning qulayligi ortiqcha qog'ozbozlik bo'lmaydi) rasmiylashtirilishi mumkin.

Tushuntirish xati – har qanday fakt va hodisaning sabablarini (ish joyida yo'qligi, kechikish, mehnat vazifalarini buzish, ish beruvchining mulkiga zarar yetkazish va boshqalar) tushuntirib beruvchi hujjatdir.

Tushuntirish xatining shakli (qo'lda yoki kompyuterda yozilishi)ga nisbatan qonun hujjatlarida hech qanday talab belgilanmagan. Shuning uchun tushuntirish xati qo'lda yoki kompyuterda yozilib, imzolinishi mumkin. Tushuntirish xati talab qilinishi shart bo'lgan 2 ta holat mavjud:

1. Intizomiy jazo qo'llanilishidan avval xodimdan yozma ravishda tushuntirish xati talab qilinishi lozim. Xodimning tushuntirish xati berishdan bosh tortishi uning ilgari sodir qilgan nojo'ya xatti-harakati uchun jazo qo'llashga to'siq bo'la olmaydi (MKning 182-moddasi).

Aynan tushuntirish xati orqali xodimning sodir etilgan nojo'ya xatti-harakatga nisbatan o'z munosabatini aniqlab olish mumkin. Tushuntirish xati albatta xodimning shaxsan o'zi tomonidan yozilishi, uni ish beruvchi nomiga yozishi, tushuntirish xatida sodir etilgan xatti-harakatdagi aybdorlik masalasiga to'xtalishi kerak.

Shu o'rinda bir holatga to'xtalib o'tsak. Nojo'ya xatti-harakat sodir etgani uchun xodimdan tushuntirish xati olindi, lekin unga nisbatan hech qanday intizomiy jazo qo'llanmadi. Bir yil mobaynida (bu muddat davomi-

da xodim intizomiy yoki moddiy javobgarlikka tortilmagan yoki unga nisbatan mehnat to'g'risidagi qonun hujjatlari va boshqa normativ hujjatlarda nazarda tutilgan ta'sir choralari qo'llanmagan bo'lsa) xodim tomonidan takroran intizomga xilof nojo'ya harakat sodir qilindi va u bilan mehnat shartnomasi xodim tomonidan yozilgan avvalgi tushuntirish xatini asos qilgan holda MK 100-moddasi 2-qismining 3-bandi asosida bekor qilindi. Bu holat g'ayriqonuniydir.

Chunki tushuntirish xati huquqiy ta'sir chorasi ham, intizomiy jazo ham hisoblanmaydi. Bu vaziyatda nojo'ya xatti-harakat sodir etgani uchun xodimdan tushuntirish xati olingach, unga nisbatan intizomiy jazo qo'llanganda edi, mehnat shartnomasini MK 100-moddasi 2-qismining 3-bandi asosida bekor qilish mumkin bo'lar edi.

2. Zararning sababini aniqlash uchun xodimdan tushuntirish xati talab qilinishi shart. Xodimning tushuntirish xati berishdan bo'yin tovlashi ish beruvchi uni yetkazilgan zarar uchun moddiy javobgarlikka tortishiga mone bo'la olmaydi (MKning 204-moddasi).

Tushuntirish xati xodim tomonidan ish beruvchining nomiga yoziladi. Amaldagi

qonunchilikka ko'ra, faqatgina ish beruvchi xodimdan tushuntirish talab qiladi. Shu bilan birga, amaliyotga muvofiq ish beruvchi xodimdan muayyan bir mehnat intizomining buzilishi yuzasidan tushuntirish xati so'rash to'g'risida kadrlar xizmatiga ko'rsatma berishi mumkin. Ya'ni kadrlar xizmati aynan ish beruvchining ko'rsatmasi yoki farmoyishi bilan xodimdan tushuntirish xati so'raydi va bu holatda xodimga ish beruvchining ko'rsatmasi yoki farmoyishini aynan ko'rsatishi maqsadga muvofiq.

Odatda mehnat shartnomasini xodimning aybli harakatlari sababli bekor qilishda va boshqa holatlarda xodim tushuntirish xati yoki tilxat berishdan bo'yin

tovlaydi. Oliy sud plenumining 1998-yil 17-apreldagi "Sudlar tomonidan mehnat shartnomasi (kontrakti)ni bekor qilishni tartibga soluvchi qonunlarning qo'llanilishi haqida"gi 12-qarori 31-bandi 3-xatboshisiga ko'ra, sudlar ish beruvchi tomonidan talab qilinishiga qaramay, xodim tushuntirish xati berishdan bosh tortgan-tortmaganini aniqlashi kerak.

Bunday holatda buyruqni rasmiylashtirishga mas'ul xodim boshqa xolis xodimlar ishtirokida (iloji boricha xodim ishlaydigan tarkibiy bo'linma xodimlari ishtirokida) xodim tushuntirish xati berishdan bosh tortgani yoki tilxat berishdan bo'yin tovlagani to'g'risida dalolatnoma tuzib qo'yishi zarur. Dalo-

latnoma odatda kadrlar bo'limi, xodim ishlaydigan bo'linma rahbari va kasaba uyushmasi vakili ishtirokida tuzilsa maqsadga muvofiq hamda ushbu dalolatnomani buyruqqa biriktirib qo'yish kerak bo'ladi.

Ariza — huquqlar, erkinliklar va qonuniy manfaatlarini amalga oshirishda yordam ko'rsatish to'g'risidagi iltimos bayon etilgan murojaat.

Xodimlarning ish beruvchi nomiga o'z mehnat huquqlari va majburiyatlariga doir masalalar yuzasidan murojaatlari ariza shaklida beriladi. Xodimning ish beruvchi nomiga beradigan arizasi asosan uning mehnat huquqi va kafolatlaridan foydalanish to'g'risidagi tashabbusi mazmuniga ega bo'ladi.

Shunga ko'ra, xodimlarning arizalarini quyidagi turlarga ajratish mumkin:

- xodimni boshqa ishga o'tkazish;
- mehnat shartnomasini bekor qilish;
- mehnat ta'tiliga chiqish;
- homiladorligi munosabati bilan ishlab chiqarish normalarini kamaytirish;
- ish beruvchi tomonidan taklif etilgan ishni qabul qilishga rozilik berishi;
- ish beruvchi tomonidan taklif etilgan ishga o'tib ishlashni rad etish;
- mehnat shartnomasi bekor qilinishi munosabati bilan berilgan ogohlantirish muddatini tovon puliga o'zgartirish;
- xodimni to'liqsiz ish vaqti rejimiga o'tkazish;
- ish vaqtidan tashqari ishda ishlashga rozilik to'g'risida, shuningdek, boshqa turdagi arizalar.

Amaliyotda ko'pchilik ishga qabul qilish to'g'risidagi buyruqning asosi sifatida ikkita hujjat: xodimning arizasi va mehnat shartnomasini ko'rsatadi. Biroq e'tibor berib, MKning 82-moddasiga ko'ra buyruq chiqarish uchun xodim bilan tuzilgan mehnat shartnomasi asos bo'ladi. Shu sababli ishga qabul qilish haqidagi buyruqlarda mehnat shartnomasini asos

qilib ko'rsatishning o'zi yetarli.

Yuqorida tahlil qilingan holatlar bo'yicha tilxat, tushuntirish xati, ariza kabi hujjatlar uchun belgilangan shartlarni bajarmaslik Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksning 49-moddasi (Mehnat va mehnatni muhofaza qilish to'g'risidagi qonunchilikni buzish)ga ko'ra, mansabdor shaxs tomonidan mehnat va mehnatni muhofaza

qilish to'g'risidagi qonunchilikni buzish deb topilishi va jarima solishga sabab bo'lishi mumkin.

Boshqa hollarda esa tekshiruvchilar tomonidan xodimlardan qonunda ko'rsatilmagan boshqa hujjatlar olinmaganini vaj qilib, jarima belgilanishi g'ayriqonuniydir.

Muhammadamin KARIMJONOV,

Toshkent davlat yuridik universiteti
"Mehnat huquqi" kafedrasining o'qituvchisi

Sh. Bahronov, S. Quronov. Bolalar uchun yuridik ensiklopediya.

Kitobda bolalar yoshlik chog'idanoq o'rganishi zarur bo'lgan huquqiy ma'lumotlar keltirilgan. Har bir ma'lumot bolalar tomonidan yaxshiroq o'zlashtirilishi uchun suratlar bilan boyitilgan.

Tili: o'zbekcha.

Hajmi: 160 bet.

Format: 70x100 1/16

ISBN: 978-9943-5622-7-1

Muqova: yumshoq.

Narxi: 31 000 so'm (QQS bilan).

Telefon: +998 71 233 25 65, +998 71 280 55 47

Sh. Bahronov, O. Madvaliyev. Yoshlar uchun yuridik ensiklopediya.

Kitobda yoshlar o'z huquqlarini o'rganishi uchun zarur ma'lumotlar keltirilgan. Ensiklopediyani tayyorlashda Konstitutsiya, qonunlar va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar, milliy va yuridik ensiklopediyalar, izohli lug'at, internet va boshqa manbalardan keng foydalanilgan.

Tili: o'zbekcha.

Hajmi: 208 bet.

Format: 70x100 1/16

ISBN: 978-9943-5622-8-8

Muqova: yumshoq.

Narxi: 32 000 so'm (QQS bilan).

Telefon: +998 71 233 25 65, +998 71 280 55 47

Sh. Soatova, F. Tojiyev. Ayollarga huquqiy madad.

Ayolga faqat oila o'chog'i, ro'zg'orning kam-ko'stini, dasturxonning osh-namagini rostlaydigan xilqat sifatida qarash to'g'ri bo'lmaydi. U avvalo jamiyatning faol a'zosi. Ta-biiyki, uning atrofida turli huquqiy chigalliklar mavjud. Shu ma'noda ushbu kitobda ayol-larning oilada, ta'lim, mehnat faoliyatidagi va boshqa holatlardagi huquqlari, burchlari keltirildi.

Tili: o'zbekcha.

Hajmi: 256 bet.

Format: 84x108 1/32

ISBN: 978-9943-5622-6-4

Muqova: yumshoq.

Narxi: 32 000 so'm (QQS bilan).

Telefon: +998 71 233 25 65, +998 71 280 55 47

Konstitutsiyadagi muhim normalar 10 ta qo'llanmada!

- "Xalq hokimiyatchiligi: asosiy tushunchalar"
- "Fuqarolik: muhim ma'lumotlar"
- "Shaxsiy huquqlar"
- "Siyosiy huquqlar"
- "Iqtisodiy va ijtimoiy huquqlar"
- "Inson huquqlari: konstitutsiyaviy kafolatlar"
- "Konstitutsiyaviy burchlaringizni bilasizmi?"
- "Tadbirkorlik huquqi"
- "Oila va uning huquqiy asoslari"
- "Ommaviy axborot vositalari va so'z erkinligi"

Tili: o'zbekcha.

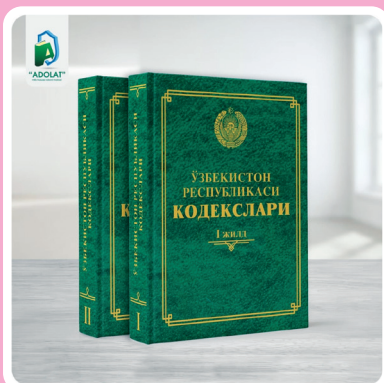
Hajmi: 96 bet (har biri).

Format: 60x84 1/16

ISBN: 978-9943-7296-2-9

Muqova: yumshoq.

To'plam narxi: 210 000 so'm (QQS bilan).

O'zbekiston Respublikasi kodekslari

2021-yil 1-dekabr gacha bo'lgan o'zgartish va qo'shimchalar bilan.

Tili: o'zbekcha.

Hajmi: 1-jild 768 bet.

2-jild 736 bet.

Format: 84x108 1/16

ISBN: 978-9943-7296-3-6

Muqova: qattiq.

Narxi: 240 000 so'm (QQS bilan).

Telefon: +998 71 233 25 65, +998 71 280 55 47